

Medborgare om våldsdåd

REAKTIONER EFTER MORDET PÅ ANNA LINDH
OCH ANDRA DÅD

Birgitta Höijer
Joel Rasmussen

KBM:S TEMASERIE | 2005:10

KRISBEREDSKAPS
MYNDIGHETEN

KBM:S TEMASERIE | 2005:10

Medborgare om våldsdåd

REAKTIONER EFTER MORDET
PÅ ANNA LINDH OCH ANDRA DÅD

Birgitta Höijer
Joel Rasmussen

Titel: Medborgare om våldsdåd – Reaktionen efter mordet på Anna Lindh och andra dåd
Utgiven av Krisberedskapsmyndigheten (KBM)
Omslagsfoto: Torbjörn Andersson/Pressens bild
Upplaga: 1 000 ex

ISSN: 1652-2915
ISBN: 91-85053-88-0
KBM:s dnr: 1055/2003
Grafisk form: AB Typoform
Tryck: Edita, Västerås 2005

Skriften kan erhållas kostnadsfritt från
Krisberedskapsmyndigheten, materieförvaltning.
E-post: bestallning@krisberedskapsmyndigheten.se

Skriften kan laddas ned från Krisberedskapsmyndighetens webbplats
www.krisberedskapsmyndigheten.se

KBM:s temaserie 2005:10

Innehåll

KBM:s förord	5
Förord	6
Inledning	7
Perspektiv och tidigare forskning	11
Undersökningens uppläggning	18
Gruppintervjuer	18
Intervjuernas uppläggning och frågor	20
Analys av intervjumaterial	21
Urval och rekrytering av informanter	23
Resultat:	
Medborgarna och informationsförloppet efter ministermordet	28
Radio och tv: de viktigaste informationskanalerna	29
Kommunikation bland flerspråkiga och ej svenskspråkiga grupper	31
Ökad mediekonsumtion och informationströtthet	33
Reaktioner på ministermordet	37
”Man blir chockad alltså”	38
Sorg och saknad	39
Krisen hanteras i gruppen	41
Osäkerhet och distansering	43
Är gärningsmannen invandrare?	45
Varför ingrep ingen?	48
Våldet som meningslöst, urskillningslöst och tilltagande	52
Stora skillnader	56

Synen på medierna	59
35-åringen	59
Mordet på flickan i Arvika	61
“På andra sidan sanningens gräns”	64
“Allt kan inte vara hundra procent rätt, det är inte svart eller vitt”	67
Polisen	69
Med Palmefallet som tolkningsram	71
Privat och medial erfarenhetssfär som tolkningsram	72
“Polisen är också människor”	74
Psykiatri och svåra psykiska problem	77
Oro för psykiatri och de akut vårdbehövande	80
Stigmatisering och ensamhet: ett inifrånperspektiv	82
Stigmatisering och ensamhet: ett utifrånperspektiv	85
Politiker och politik	88
“Det kommer att kosta mer, dubbelt så mycket!”	89
“De håller varandra om ryggen”	90
Kompetensproblem	92
Bristande verklighetsanknytning	93
Ett allt hårdare samhälle	95
Diskussion	99
Jämförelse med andra aktuella studier	99
Komplexa förståelsesammanhang	102
Invandrargruppernas särskilda erfarenheter och perspektiv	103
Orons sammansatta karaktär	104
Dilemman och ambivalens	105
Individuella och kollektiva perspektiv	108
Några slutsatser av relevans för krisinformation och krishantering	110
Referenser	112
Bilaga 1	116
Bilaga 2	119

KBM:s förord

Vi fick än en gång uppleva att en av Sveriges högst uppsatta politiker, utrikesminister Anna Lindh, utan livvaktsskydd blev brutalt mördad på offentlig plats. En omfattande jakt på gärningsmannen inleddes. Mediernas rapportering var intensiv och politiker gjorde uttalanden. Samma dag som utrikesminister Anna Lindh avled fick vi nyheten om att en man mördat en femårig liten flicka inne på lekplatsen vid ett daghem i Arvika.

Den pågående valrörelsen om EMU fick ett märkligt slut. Kampanjerna och debatterna blåstes av. Affischerna med utrikesminister Anna Lindh på togs ned.

Under år 2003 uppmärksammades ett flertal våldsdåd där människor miste livet och skadades. En man med järnspett slog ned ett flertal människor vid tunnelbanestationen Åkeshov i Stockholm. En man mejade ner ett flertal fotgängare med sin bil på Västerlånggatan i Gamla stan.

Henrik Olinder

Handläggare kriskommunikation
Krisberedskapsmyndigheten

Dåden definierades som så kallade "vansinnesdåd". Den svenska psykiatrvården kom i fokus och debatten blev intensiv. Regeringen tillsatte sedan en samordnare.

Syftet med studien är att undersöka medborgares reaktioner vid uppmärksammade våldsdåd. Det är av stor vikt att studera reaktioner, opinioner, mediers rapportering, ansvars- och förtroendefrågor vid krishändelser.

Birgitta Höijer och Joel Rasmussen vid Örebro universitet har på Krisberedskapsmyndighetens (KBM) uppdrag låtit undersöka och analysera medborgares reaktioner i samband med de tidigare nämnda våldsdåden.

KBM har till uppgift att stärka samhällets krishanteringsförmåga. Detta gör myndigheten bland annat genom att utveckla metoder för kriskommunikation och krishantering. KBM ska också bedriva omvärldsbevakning, initiera forskning och studier samt förmedla resultat inom området. Denna studie ingår i KBM:s temaserie.

Förord

Denna forskningsrapport bygger på intervjuer med medborgare i Sverige med vitt skilda sociala och kulturella bakgrunder. Vi har mött människor som med stort engagemang och allvar har besvarat våra frågor.

Vi vill tacka alla som ställt upp och tagit sig tid att berätta om sina upplevelser, uppfattningar och tankar om våldshändelser, samhället och samtiden. Vi vill också tacka dem som hjälpt oss att ta kontakt med intervjupersonerna.

Örebro den 20 april 2005

Birgitta Höijer
Professor i medie- och
kommunikationsvetenskap
Örebro universitet

Joel Rasmussen
Doktorand i medie- och
kommunikationsvetenskap
Örebro universitet

Inledning

Även om varje mord är en ofattlig tragedi så är mordet på Anna Lindh fyra dagar före EMU-valet i september 2003 den mest omskakande våldshändelsen i Sverige under senare tid. Efter mordet på Olof Palme i februari 1986 hade vi åter invaggats i tron på det öppna samhället där politiker kan röra sig fritt på gator och torg. Palmemordet tycktes vara ett undantag. Mordet på Anna Lindh chockade och berörde hela landet och också många i vår omvärld. I press och etermedier exponerades

sorgen och bedrövelsen bland politiker och medborgare. Via massmedierna mobiliserades befolkningens medlidande med den avlidna och hennes familj och i manifestationer hedrades offret och fördömdes händelsen. Jakten på mördaren fick stort medieutrymme, och i slutet av september kunde Mijailo Mijailovic, som senare erkände sig skyldig, gripas.

I maj och september 2003 inträffade i Sverige också andra våldsdåd som kom att ge eko i medierna. Den 19 maj

FOTO: ROLF OHMAN/SCANPIX

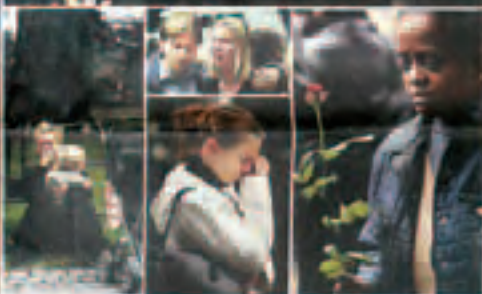

Aftonbladet 20 maj 2003.

Aftonbladet 1 juni 2003.

ETT FOLK I CHOCK OCH SORG

**Polisen tror att Anna Lindhs
mördare agerade ensam**

En minister som ställde tipp

Dagens Nyheter 12 september 2003.

attackerade en man människor på gatan i Åkeshov med ett järnspett. En äldre man avled i ambulansen på väg till sjukhuset och sex andra skadades. Strax därefter, den 31 maj, körde en bilist in i en folkmassa på Västerlånggatan i Gamla stan. Två dödades och sexton blev skadade. Den 11 september avled utrikesminister Anna Lindh efter

knivhuggen på NK dagen innan. Samma dag knivhöggs till döds en fem-årig flicka vid ett daghem i Arvika.

I medierna blev gärningsmännen i samtliga fall beskrivna som psykiskt sjuka eller psykiskt störda och morderna karakteriserade som vansinnesdåd. Begreppet vansinnesdåd har ökat i användning i medierapporteringen de

senaste åren visar en sökning i databaserna Presstext och Mediarkivet.¹

Beteckningen signalerar att det inte finns någon klar relation mellan offret och förövaren, att offret drabbades genom att råka befinna sig på fel plats vid fel tidpunkt. Ett så kallat vansinnesdåd kan ha politiska motiv, som när det handlar om terrordåd. Men när det betonas att förövarna lider av en allvarlig psykisk störning framhålls snarare avsaknaden av motiv. I rättslig mening betraktas en förövar med en allvarlig psykisk störning som en person som inte är ansvarig för sina handlingar och kan dömas till vård istället för fängelse. Det blev utfallet i tre av de fyra ovan nämnda fallen.

”Galningarnas mordsommar” var rubriken på en artikel av Jan Guillou i Aftonbladet ett par dagar efter mordet på utrikesministern (03-09-13). Han knyter samman olika våldsdåd till ”ett galningarnas seriemord” och målar upp en bild där var och en kan drabbas:

”Mer i Sverige än i våra nordiska grannländer är döden på fri fot. Eller åtminstone på permission. Det är ett lotteri vem av oss som träffar på honom, en pensionär i Nyköping, turister i Gamla stan

eller en utrikesminister på NK. Alla har samma chans att dra nitlotten. En het sommar aktiverar galningarna.”

I Guillous fortsatta analys finns det en politisk förklaring till ”den pågående massakern”, nämligen ideologin att ”därarna” ska värda sig själva i frihet. Bilden av människor med svåra psykiska problem som otillräkneliga och potentiella våldsvarkare och psykiatriveformen och psykvårdens misslyckande som roten till det onda var också teman som gick igen i övrig medierapportering. Även andra våldsdåd infogades i samma tolkningsmönster. Den så kallade samurajmannen attackerade med svärd två äldre kvinnor som var grannar i samma hus. En fembarnspappa högs ihjäl i sömnen av en psykiskt störd bekant.

När oberäkneligt våld drabbar en central offentlig person i landet uppstår en kris för samhället som inte förmått förebygga och hindra händelsen. Vad är det som brustit i just det här fallet? Hur såg hotbilden mot personen ut? Hur såg skyddet ut? Hur reagerar medborgarna och vad skapas för oro hos befolkningen? Det är frågor som det blir viktigt att besvara. När likartade våldsdåd som drabbar vanliga medbor-

1 Förekomst av beteckningen ”vansinnesdåd” i tidningsartiklar 1999–2003. Antal artiklar.

	Aftonbladet + Expressen	DN + SVD	Totalt
1999	23	11	34
2000	32	11	43
2001	38	27	65
2002	29	24	53
2003	105	58	163

gare inträffar under relativt kort tid uppstår frågor om den allmänna tryggheten på gator och torg och frågor om hur medborgarna reagerar. Att en av dessa händelser drabbar utrikesministern ger ökad tyngd åt händelserna och medierapporteringen.

Föreliggande rapport utgår från de fyra våldsdåden – i kronologisk ordning: Åkeshov i Stockholm, Gamla stan, Anna Lindh och Arvikamordet – och ställer frågan: Hur har olika medborgargrupper följt, reagerat på och tolkat dessa händelser? Mordet på Anna Lindh står som det mest uppmärksammade fallet i centrum, men upplevelserna av de andra överfallen och av den samlade bilden av våldshändelserna har också studerats.

Samhällets krishantering är beroende av kunskaper om människors reaktioner, synsätt och resonemang. När det gäller krishantering är det av vikt att förstå såväl medborgarnas tankemönster och emotioner som hur känslor och tankar hänger samman. Det är också av vikt att förstå de vardagssammanhang där reaktionerna uppstår och mening skapas. Sådana perspektiv har därför varit vägledande för den djupstudie som här presenteras. Forskningsfrågorna är

1. Hur har medborgare följt, upplevt och förstått mordet på Anna Lindh och de andra våldsdåden?
2. Vilka samhälleliga och personliga tolkningsramar och perspektiv lägger man på våldsdåden?
3. Hur resonerar man om involverade samhällsinstitutioner som

myndigheter/politiker, polisen och den psykiatriska vården?

4. Hur ser man på medierapporteringen och dess betydelse?

Perspektiv och tidigare forskning

Vi lever i en brytningstid där samhället genomgår stora strukturella och ideologiska förändringar. Sverige har, liksom andra västeuropiska länder, blivit mångkulturellt, den tekniska utvecklingen har förändrat arbetslivet i grunden, europeiska och internationella politiska institutioner har fått större inflytande, de ekonomiska krafterna fått allt friare spelrum, miljöhoten är globala och nya terror- och säkerhetspolitiska hot sätter sin prägel på samtiden liksom ett ökat inslag av brutala våldshändelser. Mot denna bakgrund ska vi här lyfta fram några kollektiva kännetecken i det emotionella och kognitiva tankeklimat som formar institutioners och människors föreställningar, reaktioner och handlingar i vår samtid. Det är fruktan och oro, dilemman, samt individualisering.

ETT NYTT KLIMAT AV FRUKTAN OCH ORO?

Furedi (2002) lanserar teorin att fruktan har blivit alltmer utbredd i Västvärlden. Mycket av denna fruktan baserar sig, enligt Furedi, inte alls på personliga upplevelser, utan på sekundära medierade erfarenheter. Vi tar del av en

ständig ström av skrämselhistorier, häv-
dar han. Det är flygfaran där vi kan få
blodpropp om vi inte rör oss, mässling-
vaccinering uppfattas som farligt och
får unga föräldrar att avstå från att vac-
cinera sina barn. Det är diverse mat-
och hälsofaror, globala epidemier, miljö-
faror och terrorism. Vi fruktar brotts-
lighet och våld och i många länder
expanderar säkerhetsindustrin. Eriksson
(2001) argumenterar likaså för att
människor idag fruktar många fler
saker än tidigare och att fruktan såväl
har politiserats som kommersialiserats.
Det finns betydligt fler myndigheter
och institutioner som ska hantera hot
och risker än för några decennier
sedan. Om vi ser till våld och brottslig-
het som ett område för potentiell fruk-
tan har det dessutom vuxit fram en
säkerhetsindustri med privata vaktbolag
och försäljning av läs- och larmanord-
ningar. Enligt Eriksson har krympande
välfärdsstater och försvarsindustri –
han talar här om hela Västvärlden
– bidragit till detta.

Vanligtvis hänvisar tesens föresprä-
kare till mediernas berättelser och rap-
portering som bevis för att fruktan i
samhället och bland medborgarna har
brett ut sig. I medierapporteringen, i
varje fall den amerikanska, har också
användningen av såväl ordet "fruktan"
som av fruktan som perspektiv i
nyhetsrapporteringen ökat markant
(Altheide & Michalowski, 1999). Risk
är likaså ett begrepp vars användning
har mångdubblats i medierapporte-
ringen sedan 1990-talets början och
som bland andra Furedi (2002) tar till

intäkt för att människor fruktar allt fler
fenomen trots att livet i moderna
demokratier i många avseenden är
betydligt tryggare och säkrare idag jäm-
fört med tidigare. Ett annat besläktat
begrepp är hot som också är vanligt
förekommande i medierapporteringen.
Robertson (2001) uppger att Dagens
Nyheter hade inte mindre än 1 669
artiklar/telegram som innehöll ordet
hot bara under året 1999. Sandstig
(2003) visar i en studie av Göteborgs-
Posten att andelen artiklar om hot och
risker har ökat över tid.

Men i litteraturen presenteras inte
någon empiri som visar att det idag
finns en mer utbredd fruktan hos all-
mänheten. Enkla kvantitativa medie-
analyser kan inte användas som belägg
eftersom relationen mellan medierap-
porteringen och människors uppfatt-
ningar är komplex. Människor reagerar
olika. De kan exempelvis bjuda mot-
stånd mot mediernas budskap, hålla
dem ifrån sig, eller omtolka innehållet
utifrån sina egna erfarenheter och refe-
rensramar (Höijer, 2004; Morley, 1992;
Nohrstedt, Höijer & Ottosen, 2002;
Reilly, 1999). Riskbudskap i medierna
behöver inte leda till ökad riskuppfatt-
ning hos allmänheten (af Wåhlgren &
Sjöberg, 2000).

Furedis teori om en kultur av fruk-
tan innehåller många spektakulära reso-
nemang. Fruktan är, enligt psykologisk
teoribildning, en mycket stark emotion
med tydliga fysiologiska symptom som
fjärilar i magen, muskelspänningar,
transpiration och muntorrhet. Fruktan
innehåller också kognitiva komponenter

ter i form av tankar om att vara i fara eller tankar på döden och beteendekomponenter som undvikande, flykt eller strid (Power & Dagleish, 1997). Sådana inslag kan förvisso finnas i relation till samhällliga kriser av olika slag. Men för temporära och begränsade krishändelser som rapporteras i medierna handlar det snarare om en potential att alstra eller förstärka en orohos medborgarna än om att sprida fruktan. Vi har därför valt att istället tala om oro som ett tema i människors vardagliga reaktioner och tänkande.

Fruktan och oro skiljer sig när det gäller känslornas styrka men är inte vitt skilda fenomen utan snarare grader av samma grundkänsla. Enligt Nationalencyklopedin definieras fruktan som "en permanent känsla av stark oro". Det är alltför kraftfullt för det spektrum av reaktioner som vi vill inkludera i begreppet oro. Det senare definieras, enligt samma uppslagsbok, som en känsla av (lätt) upprördhet, rädsla och olust.

Studier visar dessutom att oro är ett begrepp som har en stark förankring i människors vardagsliv, identiteter och tänkande (Dahlgren & Höijer, 1997). Begreppet oro överskrider de gängse gränserna mellan å ena sidan det enskilda, personliga och privata och å andra sidan det samhällliga, politiska och sociala. I medborgarnas oro ingår föreställningar och känslor om nuet och framtiden, om jaget, omgivningen, samhället och världen. Oro är en följeslagare i de flesta människors liv och många gånger en positiv drivkraft för

handling och engagemang både av privat och kollektivt slag. Om individer och institutioner inte oroar sig kan det vara ett tecken på okänslighet, självupptagenhet eller cynism. Men oro kan också förlama och hindra inlevelse och handling. Oro kan, särskilt i kombination med misstro mot politiska aktörer och offentliga institutioner, göra att människor vänder sig bort från en oro väckande omvärld. Man undandrar sig ett för demokratin så viktigt samhällsengagemang.

Det är svårt att veta om den kulturella oro som vi här diskuterar som ett rimligare samtidsuttryck än kulturell fruktan verkligen breder ut sig och blir starkare. Samhälls- och kulturbunden fruktan är inte ny utan har alltid funnits men sett olika ut vid olika historiska tidpunkter. Stattin (1990), som gjort en etnologisk studie av svensk folklöre och annat material, visar att de kollektiva rädlorna i hög grad är tidstypiska. Det var naturen med rovdjur, vattenströmmar och gungflyn, och oförståeliga naturkrafter som åska och norrsken, som upplevdes som hotande och skrämmande för allmogen. I mörkret kunde man också möta övernaturliga varelser och magiska fenomen. Kollektiva rädslor idag handlar om människans egna ingrepp mot naturen och medmänniskorna, miljöförstöring, gatuvåld och så vidare. En annan, och enligt Stattin (1990: 157) påtaglig, skillnad är att "hoten idag ofta leder till en *känsla av ångslan och oro* medan man i bondesamhället kände en tydlig och bestämd *rädsla*" (vår kursivering).

Stattins resonemang stöder alltså att begreppet oro kan användas för att karakterisera dagens upplevelser. Han framhåller vidare att det idag är massmedierna som lär oss vad som är farorna och som skapar ängslan och oro. Tidigare hade den vardagliga erfarenhetsvärlden mycket större betydelse. Det är resonemang som känns igen från samhällsteorier såväl om risk som om kollektivt utbredd fruktan (se exempelvis Thompson, 1995).

Opinionsstudier visar också att människor känner *oro* för en rad olika saker i samhällsutvecklingen (Bennulf, 2001). I en tidigare kvalitativ intervjustudie (Dahlgren & Höijer, 1997) konstaterades att just summan av många olika oroväckande utvecklingar – en pessimistisk helhetsbild – upplevs som mest oroande.² I samma studie konstaterades också att av de enskilda negativa utvecklingarna, var våldet det tema som sysselsatte de flestas tankar. Informatörerna återkom gång på gång till våldet som källa till oro under intervjuerna. Även kvantitativa studier, som Bennulf (2001: figur 1), visar att potentiellt våld som brottslighet, nynazism och terrorism, är de samhällsfenomen som oroar störst andel av befolkningen när de tänker på Sveriges framtid.

Våldet är oroande både på det samhälleliga och privata planet. Det hotar

själva grundvalarna i vår trygghet. En nyligen genomförd studie i Göteborgsregionen om människors föreställningar om hot och risker visar att olika former av brottslighet och kriminalitet upplevs som de allvarligaste hoten mot den egna tryggheten (Sandstig, 2003). 46 procent uppgav detta medan bara 10 procent uppgav hälsa och miljö som allvarliga hot och 9 procent internationell terror. Fysiskt våld ansågs vara ett särskilt allvarligt hot.

Den amerikanska sociologen Joel Best (1999) framhåller också våldet som ett tidstypiskt tema i människors subjektiva orostankar. Han betonar särskilt hur medierna på ett spektakulärt och överdrivet sätt rapporterar om oprovocerade och till synes oförklarliga våldshändelser och frammanar bilden av en våldsrelaterad farsot. Människor föreställer sig därför, menar han, att vem som helst kan drabbas och ingen kan känna sig trygg. Beteckningen slumpmässigt våld (random violence) syftar på att våldet uppfattas som oförutsett, meningslöst och att det blir värre (Best, 1999). Det är en karakteristik som också passar de så kallade vansinnesdåden i den svenska medie-rapporteringen. Samtidigt har den kritiserade psykiatrireformen fungerat som en förklaring eller kontext till vansinnesdåden. På ett plan är våldet

---

2 Stütz (2003) konstaterar att det skett en förskjutning åt det pessimistiska hållet när det gäller synen på Sverige och framtiden. Hösten 2003 ser bara 13 % av befolkningen optimistiskt på framtiden medan 46 % är pessimistiska. Detta kan dock relativt snabbt ändra sig beroende på samhällsutvecklingen. Studier visar att oron ökar temporärt då allvarliga händelser inträffar i samhället för att sedan falla tillbaka till mer normal nivå (Bennulf, 2001).

meningslösa oförutsägbara händelser, på ett annat plan ses de som följdriktiga händelser på grund av nedskärningar i vården och bristande psykiatriskt omhändertagande.

DILEMMAN OCH AMBIVALENS

En kulturellt betingad oro, och i vissa fall rädsla eller fruktan, är enligt de resonemang vi här fört en aspekt av nutidsmänniskors känslor och tankar om samhället och vardagslivet. En annan aspekt som vi vill lyfta fram är att människor i allt högre grad ställs inför dilemman och upplever ambivalens (Höijer, Lidskog & Uggla, under utgivning). Samtiden – ofta benämnd som postmodern eller senmodern – uppvisar många motsägelsefulla drag. Globaliseringsprocesser får allt större betydelse parallellt med ökad nationalism. Vi lever i ett säkrare samhälle men med ökade risker. Utvecklingen innebär större utrymme för individuella val parallellt med ökat beroende av system bortom individens kontroll. För att ta ett exempel. Samtidigt som den medicinska och teknologiska utvecklingen har gjort tillvaron säkrare, cancer är inte längre en dödsdom, så upplever vi kunskaperna som osäkra. Under folkhemsepoken beskrevs utvecklingen som ett ständigt framåtskridande och experternas kunskaper ifrågasattes inte, varken av medier eller av befolkningen. Det fanns stor tilltro till politikernas och experternas förmåga att lösa samhällets problem och skapa bättre villkor för människor. Idag understryks oenighet bland experterna i bedömningar av

risker och framtiden och kunskaperna ifrågasätts.

Många frågor där det råder osäkerhet rör olika slags hot- och riskbedömningar. Håller klimatet på att förändras på grund av miljöförstörelsen eller upplever vi bara naturlig variation om man betraktar klimatutvecklingen i ett långtidsperspektiv? Är det farligt att äta salt eller inte? Kan nya världsomfattande epidemier bryta ut? Kan mobiltelefoner orsaka cancer eller inte? Är 3-G-master farliga? Ökar våldet i samhället eller inte? Medierna exponerar oenighet bland experter och understryker osäkerheten. Tilltron till de politiska aktörerna och deras förmåga att lösa samhällets problem har också sjunkit samtidigt som det minskade förtroendet inte har ersatts av ett större eget politiskt engagemang (Strömbäck, 2001). Det ska dock sägas att utomparlamentariskt engagemang i rättviserörelser av olika slag tenderar att öka (Jeppsson, Grassman och Svedberg, 1999).

En annan tidstypisk tendens som samhällsforskare brukar peka på är en ökad mångfald i uppfattningar, livsvärldar och livsstilar (Gibbins & Reimer, 1999). Istället för entydiga värderingar och kunskaper finns exempelvis pluralism i kunskaper och värderingar. Experter har olika uppfattningar och medierna exponerar gärna oenigheten. Människors ställs inför många olika alternativ och det finns inga tydliga rätt och fel. Ur ett vardagslivsperspektiv gäller det exempelvis frågor om vad man ska äta och inte äta ur hälsosynpunkt; om man ska välja traditionell

eller alternativ medicinsk behandling; om vilket pensionssparande man ska välja; om man ska spara pengar i aktier eller fonder; om man behöver skydda sig mot inbrott och våld eller inte, osv.

Allt detta innebär att institutioner och individer ställs inför mångfasetterade dilemman där komplexa och delvis motsägelsefulla informationer, erfarenheter, kunskaper, känslor, värderingar och bedömningar ingår. Det ställs på sin spets när dramatiska och oförutsedda händelser inträffar eller hotfulla situationer uppstår. Starka känslomässiga reaktioner, medvetenheten om osäkerheten i kunskaperna och frånvaron av tydliga rätt och fel skapar ambivalens.

Dilemman kan vara av olika slag, exempelvis moraliska och etiska dilemman där grundläggande värderingar och synsätt kommer i konflikt med varandra. Gamla värderingar bryts mot nya när samhället omvandlas eller värderingar från olika kulturer möts. Det kan finnas tydliga målkonflikter som att kortsiktiga mål ställs mot långsiktiga mål eller att målen är oförenliga av andra skäl. Arbetstillfällen genom industriell lokalisering av ett högriskföretag kan stå emot värnandet av hälso- och naturintressen. Bevarandet av det öppna samhället kan vara svåröförenligt med krav på kontroll och skydd mot hot och våld.

ETT INDIVIDUALISERAT SAMHÄLLE

En ökad individualisering i samhället gör att individen själv måste fatta beslut där tidigare samhällets institutioner tog ett ansvar eller gav tydlig vägledning. Enligt Beck (1992) har institutioner och traditioner som tidigare hanterat fruktan och osäkerhet såsom nationalstaten, den sociala klass man tillhörde, fackföreningen, kärnfamiljen och könsrollerna, minskat i betydelse. Individerna är istället tvingade att klara av problemen själva. Bauman (2002) betecknar denna utveckling som "institutionaliserad individualism" och hävdar att "ingen mer frälsning genom samhället" är en hegemonisk ideologi som präglar samtiden (sid. 14). Problemet som tidigare betraktades som strukturella, exempelvis arbetslöshet och ohälsa, individualiseras och omvandlas till privata problem och skulden läggs på individen:

"I vårt 'samhälle av individer' antas allt det trassel man kan hamna i vara självförvällat. Och får någon det hett om öronen beror det på den olycklige ägaren till öronen själv. Det goda och det dåliga som fyller en persons liv har hon bara sig själv att tacka för eller kan hon bara ge sig själv skulden för" (Bauman, 2002: 18).

Begreppet "institutionaliserad individualism" markerar att individerna i grunden inte är särskilt mycket friare än tidigare utan att individualismen är påtvingad. Individualisering innebär

här inte bara minskad betydelse för kollektiva traditioner och sociala institutioner som samhällsklass och familjeband. Det innebär också att nya krav och begränsningar ramar in individens liv och tvingar henne att planera, förstå och skapa sig själv som en aktiv och kapabel individ i samhället (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Detta är en bedräglig individualism där "möjligheten att undgå individualisering och vägra delta i individualiseringsspelet definitivt inte står på dagordningen" (Bauman, 2002: 61).

Även människors mentala föreställningar, synsätt och berättelser individualiseras och möjligheterna att förstå kollektiva, sociala, kulturella, och samhälleliga sammanhang undertrycks. "Det utmärkande för de historier som berättas i vår tid är", skriver Bauman (2002: 18) "att de genom sitt sätt att artikulera individernas liv utesluter eller undertrycker möjligheterna att spåra de förbindelser som knyter ihop det individuella ödet med hela samhällets sätt att fungera."

Postmoderna teoretiker som Ulrich Beck och Zygmunt Bauman pekar här på viktiga tendenser i samhällsutvecklingen där avreglering, privatisering, kommersialisering och individualisering är kännetecken. Människors livsvillkor blir alltmer lösryckta från institutionellt ansvar. Om vi ser till Sverige så har politiska institutioner, folk rörelser och religiösa organisationer minskat i betydelse som auktoriteter och vägvisare för

bedömningar, värderingar och handlingar. Även myndigheterna ställer medborgarna inför valsituationer i allt ökande grad. Elmarknaden är avreglerad och medborgaren ska välja i en djungel av elbolag, pensionssparandet ska, åtminstone delvis, vara ett fritt val av penningplacering bland hundratals möjligheter, det finns ett flertal teleoperatörer att välja mellan, osv.

Men dessa samhällsteoretiker kan ändå kritiseras för att de drar alltför långtgående konsekvenser av sina resonemang när de förklarar att individualiseringsprocesser helt genomsyrar samhället och medborgarna. De styrker inte heller sina teser med forskningsresultat och annan empiri. Att människor i gemen inte utan vidare helt anammar den individualiserande utvecklingen finns det många exempel på, inte minst i Sverige med arvet från välfärdssamhället och folkhemmet. Ett exempel är när en majoritet av befolkningen avstod från att göra egna val i pensionssparandet och på så sätt vägrade att delta i det som Bauman omtalar som individualiseringsspelet.

Om inget dramatiskt inträffar så ändrar sig människors värderingar och föreställningar vanligtvis långsamt. Det är därför rimligt att anta att vi idag lever i en brytningstid där gamla och nya ideologier och referensramar läggs på varandra eller lever sida vid sida, såsom föreställningar om kollektivt och institutionellt ansvar kontra individualiserat.

Undersökningens uppläggning

Den studie som här presenteras är en kvalitativ studie där syftet är att på djupet komma åt känslor, resonemang och reaktioner som medborgare hade efter mordet på Anna Lindh och de andra liknande våldsdåden samma år. Det låter sig svårligen göras med traditionella survey-undersökningar där individen utan möjlighet till större eftertanke ska avge enkla korta svar på en uppsättning frågor som kan upplevas som lösryckta ur meningssammanhang. Men en kvalitativ studie innebär givetvis begränsningar när det gäller möjligheter att generalisera resultaten till hela befolkningen. Det har inte heller varit målet att kartlägga opinionen i Sverige efter mordet på Anna Lindh. Det finns det andra undersökningar som har gjort, exempelvis de survey-undersökningar som initierats av Krisberedskapsmyndigheten. Målet har istället varit att komma åt meningssammanhang och tolkningsramar, hur en grupp av olika medborgare har begripliggjort händelserna genom sina egna referensramar och förhållit sig till mediernas rapportering. Några resultat menar vi

ändå kan generaliseras utanför de specifika individer som intervjuats i studien. Det gäller särskilt när resultaten stöds av tidigare forskning. Detta diskuteras närmare i det avslutande kapitlet.

Gruppintervjuer

I studien har gruppintervjuer, i så kallade fokusgrupper, genomförts för att skapa förståelse för hur människor har följt, uppfattat, och upplevt mordet på utrikesminister Anna Lindh och andra våldshändelser. I en gruppintervju skapas ett meningsutbyte som ger tid och utrymme för samtal och eftertanke. Frågor som rör våldet och samhällsutvecklingen är komplexa, de väcker emotioner och tankar av olika slag hos människor. Eftersom händelserna och samtalen därom rymmer svåra frågor och sammanhang – dilemman rentav – behöver människor få formulera sig med egna ord. I den personliga berättelsen kan reaktionerna åskådliggöras och reflektionerna och känslorna uttryckas. Genom dialogen med andra

kan man hjälpa varandra att minnas och språkligt uttrycka reaktioner.

Det har framförts flera argument i forskningslitteraturen om såväl gruppintervjuns brister som dess förtjänster. Eftersom metoden har tillämpats allt oftare sedan 1980-talets början finns en hel del erfarenhet och så även en medvetenhet om vari bristerna ligger. Den främsta kritiken rör gruppträck som uppstår i sessioner med många deltagare. En annan kritisk synpunkt rör att diskussionen blir hämmad när intervjupersonerna inte alls känner varandra sedan tidigare. Följaktligen, för att så långt det är möjligt undvika gruppträck, lät vi grupperna vara små – den största gruppen (med informanterna 9–13) bestod av fem personer. Vi lät också informanterna forma grupper tillsammans med människor som de känner, vänner, bekanta, och arbetskamrater. När grupperna konstrueras på det sättet blir den sociala pressen och bundenheten mindre, mindre till och med än i den individuella intervjun, menar Livingstone och Lunt (1996), då två för varandra okända personer möts. För att få gensvar från informanterna om hur gruppintervjun upplevdes fick den första intervjugruppen utrymme att diskutera saken. En av studenterna tyckte att det är ”bra att man känner varandra i gruppen” (Inf 1). Och de andra fyllde i: ”Så att man kan stå för sina åsikter” (Inf 2); ”Så att man verkligen vågar säga att ’nej, sådär tycker inte jag.’ Det blir ju lättare likasom” (Inf 3).

Som i de allra flesta grupper och samlingar pratar vissa mer och andra mindre; några är tystlåtna medan andra är mycket språksamma. Här ansträngde sig intervjuaren för att göra alla delaktiga. I en pensionärsgrupp var en av männen, en före detta gymnasielärare, mycket samhällsintresserad och snabb med att ta ordet. De andra som hade helt andra utbildningar, och inte samma inblick i offentliga verksamheter och debatter, hamnade lätt i skymundan. Intervjuaren lät i sådana situationer frågor gå varvet runt, så att alla fick svara.

Den sociala gruppdynamiken kan också vara till fördel. Kvale (1997: 97) menar till exempel att ”samspelet mellan intervjupersonerna leder ofta till spontana och känsloladdade uttalanden om det ämne som diskuteras”, vilket också ligger i linje med vårt syfte. Informanterna kan även hjälpa varandra att minnas, exemplifiera, förklara, utveckla. Sådan är gruppintervjuns karaktär när den fungerar – när den manar till eftertanke och hjälper fram dialogisk kommunikation. En av informanterna uttryckte följande om samspelet i gruppen, och här framkommer något av det komplexa i att uttrycka sina egna åsikter i en grupp:

”Det är ju inte så att man tar svaren från någon [annan i gruppen] men man kommer ju på att ’Ja, just det så där var det ja. Hur tänkte man då? Ja, just det så här tänkte jag.’ Det är lättare att komma på saker som man själv har diskuterat, kanske genom att man känner igen det i de andra” (Inf 3).

Intervjuernas upp- läggning och frågor

För att undvika onaturliga, obekanta intervjumiljöer för informanterna genomfördes intervjuerna på de platser där informanterna valde att förlägga dem. Vi möttes följaktligen för intervju i föreningslokaler, på arbetsplatser, på universitetet och skolor, i en kyrka och i en av intervjupersonernas hem.

Med undersökningens syfte och forskningsfrågor var det viktigt att låta intervjuerna bli relativt långa och tematiskt vitt omspannande. Intervjuerna tog mellan en och en halv och drygt två timmar. Flera frågor och följdfrågor ställdes om informanternas reaktioner efter mordet på Anna Lindh och de andra våldshändelserna. Kontinuerligt ställdes frågor om hur de höll sig informerade och vad de ansåg om medierna. Även berörda offentliga verksamheter som psykiatri och polisen diskuterades, och så även politikernas roll. Informanternas synpunkter beträffande sin egen säkerhet och trygghet avhandlades också.

Vi började emellertid intervjuerna med frågor som rörde mordet på Anna Lindh. Eftersom mordet på utrikesministern hade fått så stor medieuppmärksamhet upptog denna händelse också en stor del av intervjuerna. Frågorna följde kronologin i händelseutvecklingen. Vi började med den dagen informanterna fick veta att Anna Lindh hade blivit överfallen. Informanterna fick svara på frågor som "Vad var er första tanke? Hur fick ni veta vad som

hade hänt? Pratade ni med andra om det inträffade?" Vi fortsatte med frågor om hur tankarna gick dagarna efter mordet, vid gripandet av den så kallade 35-åringen, om de såg någon av minnesstunderna som sändes på tv. De fick också svara på frågan hurdan reaktionen var när den då 24-årige Mijailovic anhölls på sannolika skäl misstänkt för mordet.

Informanterna uppmanades sedan att berätta om det var några särskilda frågor eller teman de hade funderat över tiden efter mordet på Anna Lindh, samt om och på vilket sätt de tror att händelsen har påverkat dem eller andra i deras närhet. Innan vi gick vidare i intervjun med de andra händelserna fick informanterna också svara på frågor rörande medierna; om rapporteringen efter mordet på Anna Lindh, och om deras åsikter om och förtroende för medierna hade förändrats över tid.

På grund av den stora uppmärksamheten kring mordet på Anna Lindh föll undersökningens fokus mer på denna händelse än på de andra omtalade våldsdåden. Upplägget och frågorna när det gäller Anna Lindh var ingående och tidskrävande. När intervjuerna genomfördes låg också mordet i Arvika relativt nära i tiden. Det skiljer sig dessutom från de andra våldsdåden genom att det var ett barn som miste livet. De andra uppmärksammade våldsdåden i Åkeshov och på Västerlånggatan i Gamla stan inträffade i maj 2003. Följaktligen var de något avlägsna tidsmässigt och inte fullt så framträdande i

medborgarnas tankar som de senare händelserna. Händelserna i Åkeshov och Gamla stan tillfogades helhetsbilden som "liknande händelser" eller "andra exempel på vansinnesdåd".

Efter att våldshändelserna hade diskuterats ställdes ett antal sammanfattande frågor. Utifrån upplevelsen av samhällsproblemen och tankarna kring orsakssammanhang kunde en helhetsbild formos. Några av de sammanfattande frågorna löd:

"Om ni tänker på de här fyra fallen som vi har samtalat om; har de påverkat er syn på samhället? På vilket sätt? Har er oro påverkats? Er trygghet? Har ert vardagsbeteende förändrats?"

Om något tema behövde belysas ytterligare ställdes fler kompletterande frågor innan intervjun avslutades. Frågornas öppna karaktär och att samtalet bitvis rörde sig successivt längs en tidslinje gjorde att intervjuerna blev uttömmande. Även informanterna fick en positiv upplevelse av intervjuernas uppläggning:

– Det var bra att inte öppna med en fråga: "beskriv händelsen med Anna Lindh!" utan mer ta datum för datum; "det här hände då, och sen dagen efter hände det här, och sen hände det här." Annars blir det som att på första frågan tar man lite av det, lite av det, och lite av det, och sen kommer man in på det igen [senare] (Inf 2).

– Det var en bra mall liksom (inf 1).

– Ja, faktiskt. Det var lätt att veta vad man skulle komma in och diskutera (Inf 3).

– Även fast man kanske inte är speciellt mycket insatt i de olika händelserna så går det ju ändå att få fram... några tankar har man ju alltid haft (Inf 1).

Som stöd vid intervjuerna användes en intervjuguide (se bilaga 1). Där finns alla frågor nedtecknade i en viss ordning. Samtidigt är det typiskt och ofrånkomligt i kvalitativa intervjuer att man rör sig mellan olika nivåer i samtalet, och att vissa frågor spontant tas upp till diskussion i en annan ordning än intervjuguidens. Det som börjar i något specifikt, i exempelvis Säpos roll, kunde fortsätta i uttalanden som är generaliserande, exempelvis om hur "polisen i Sverige är". Därefter kunde informanterna diskutera nedskärningar inom den offentliga sektorn och politikernas ansvar. I andra fall landade diskussionen i etiska, normativa eller allmänmännsliga perspektiv. Att samtalet naturligt rör sig mellan olika nivåer försvårar analysen något, men gör samtidigt att orsakssammanhangen diskuteras och helhetsperspektiv belyses.

Analys av intervjumaterial

Alla intervjuer utom en spelades in på mini-disc. Den intervju som inte spelades in, som var med en grupp medelålders män, sammanfattades direkt efter intervjutillfället med hjälp av anteck-

ningar gjorda under intervjun. De andra intervjuerna transkriberades ordagrant och kom i sin helhet att omfatta många hundra A4-sidor. För analysarbetet skrevs intervjuerna ut i liggande format, med intervjutexten på ena halvan av papperet och tomma spalter för analyskategorier och anteckningar på den andra halvan. I rapporten återges enstaka utdrag från intervjuerna med citattecken. Då flera uttalanden i följd citeras används istället talstreck för att betona att det rör sig om ett gruppsamtal.

När intervjuerna analyserades tema för tema användes några begrepp som analysverktyg. Som tidigare nämndes pendlar ett samtal mellan olika nivåer och begreppet *tolkningsfokus* ringar in vad människor sätter i centrum i sina tolkningar. Här urskildes de viktiga frågorna och vilka nivåer och dimensioner informanterna fokuserade på. Tolknningar kan fokusera på direkta händelser, personer eller situationer eller vara av mer generaliserande art.

Vidare använder vi i analysen begreppet *erfarenhetsfär* för att närmare förstå hur informanterna skapar förståelse kring ett tema genom att relatera det till sina tidigare erfarenheter. Varifrån hämtar man sina upplysningar? Vad bygger man sina resonemang på? Erfarenheterna kan härröra från privat-sfären, yrkessfären, och/eller mediasfären (se Høijer, 1995).

I ett tredje steg i analysen ville vi ta reda på vad informanterna har för tankar om *orsakerna* till problemen. Varför

tror man att händelserna har inträffat? Hur ser orsakssammanhangen ut? Som Jordan (2003) beskriver kan samhällsproblem betraktas som härledda från yttre eller inre orsaker. Det kan vara de yttre, exempelvis ekonomiska förhållandena som betonas. Eller så kan det vara människors inre värld och tillstånd som betonas, exempelvis normkänslan. Samhällsproblemen kan också betraktas som mer eller mindre kollektiva och individuella.

Vidare har vi analyserat vilka olika *identitetspositioner* människor intar i sina tolkningar. Vilken är vår självuppfattning i sammanhanget? Vår egen identitetsposition, med dess förväntningar och roller, är central när vi resonerar kring samhällsproblem. Den kan troligtvis också vara ombytlig. En somalier, till exempel, kan betrakta problemen utifrån en identitetsposition som botten i den somaliska kulturen. Å andra sidan kan han säkert betrakta sig som svensk. När han går hem för dagen från den kommunala lärartjänsten, eller när han hämtar sina barn på dagis, då känner han sig kanske som en svensk. Utifrån sina erfarenheter från Sverige kan han skifta kulturell identitetsposition och göra tolkningar utifrån sina nya erfarenheter från Sverige. Förutom kultur kan genus vara en viktig utgångspunkt för identitetspositioner – med tolkningsramar utifrån vilka vi förhåller oss till händelserna. Många undersökningar visar att män och kvinnor upplever olika grad av oro för våldsbrott. Kvinnor visar sig oftare än

män vara oroliga för dessa brott, vilket tyder på att kvinnors och mäns olika identitetspositioner och kontexter får konsekvenser för upplevelsen av våldsbrotten och medierapporteringen därom.

En annan aspekt som analyserats är *emotioner*: I våra upplevelser och tolkningar av de enskilda händelserna och samhällsproblemen är känslorna mer eller mindre närvarande och åtkomliga. I vissa fall är känslan tongivande i tolkningen, den leder oss intuitivt till en moralisk ståndpunkt. Emotioner är också grunden för empatin och identifikationen med andra. Men det är olika hur vi emotionellt upplever våldsamma händelser som rapporteras i medierna (Höijer, 1994; 2004). Vi kan också distansera oss och hålla det hela ifrån oss. Undertryckta känslor och minnen kan ligga bakom perspektiven vi väljer och positionerna vi intar. Vi kan undvika vissa perspektiv och positioner för att de väcker obehagliga känslor, ångest rentav. För att hålla det obehagliga på avstånd, borta från oss, kan vi förmedvetet eller omedvetet projicera det på omgivningen – på ”dom andra”. Därför spelar också emotioner en viktig roll i stereotypa föreställningar, bakom fördomarnas hårda ytskikt. Sådana emotioner är dock svåra att studera empiriskt. Analysen tar fasta på informanternas egna berättelser om upplevda känslor.

Urval och rekrytering av informanter

Mellan november 2003 och april 2004 intervjuades 15 grupper med 51 personer sammanlagt. Vi valde grupper som representerar olika skikt av befolkningen och som också är särskilt intressanta att intervjua utifrån de inträffade händelserna, samt för jämförelser sinsemellan och i relation till andra studiers resultat. Det är viktigt att påpeka att det inte handlar om en befolkningsrepresentativ undersökning. Målet har varit att studera några olika slags reaktioner och tolkningsperspektiv som kan finnas hos befolkningen i samband med våldshändelser som rapporteras i medierna.

Kvinnor brukar ofta beskrivas som mer oroliga för våldsbrott än män. Lindström m.fl. (2003) kommer fram till att kvinnor känner en större oro i sina bostadsområden än männen. Sandstig och Weibull (2003) konstaterar att kvinnor oroar sig mer än män för att bli utsatta för våldsbrott trots att de löper mindre risk att drabbas. När det gäller krissituationer har också kvinnor uttryckt en starkare oro och mer empati än männen (Höijer, 1994; Höijer & Olausson, 2003). Med anledning av den typen av tidigare resultat lät vi variabeln genus genomgående finnas med i valet av informanter. I studentgrupperna, pensionärgrupperna och de svensk-syrianska grupperna finns män respektive kvinnor i samma åldersgrupp, med liknande utbildnings-

nivå och bakgrund, vilket gör dem lämpliga att jämföra med varandra. Att intervjua dem var för sig var också något som underlättade analysen och jämförelsen av grupperna.

Även ålder är en variabel att ta hänsyn till. Några yngre student- och vuxengrupper ingick i studien liksom grupper med pensionärer. De äldre brukar rapportera stor oro över samhällsproblem som våldsbrottslighet, och de har varit benägna att visa mer deltagande och empati med våldsoffer. Ungdomar och unga vuxna tenderar istället att distansera sig (Höijer 1994, 2004).

Vi intervjuade också flera grupper med invandrabakgrund. Vi ville framför allt komma i kontakt med grupper som har varit i Sverige olika länge och som har lite olika kulturell bakgrund. Det passade då bra att intervjua syriener (från Turkiet) som kom till Sverige på 70-talet, kurder (från Iran) som kom på 80-talet, samt somalier som är Sveriges senaste större flyktinggrupp. I det mångkulturella Sverige finns många skilda erfarenheter och vi kan räkna med att det finns olika sätt att uppleva och tolka händelserna. Att en utrikesminister mördas kort före ett nationellt politiskt val är kanske särskilt omskakande för människor vars gamla hemland har rivits upp av krig och politiska oroligheter. Hur tolkar egentligen en politisk flykting våldshändelserna och samhällsproblemen i Sverige? Det är frågor som är viktiga i dagens mångkulturella Sverige.

Eftersom det har varit mycket debatt och uppmärksamhet kring psykiatri

och människor med svåra psykiska problem efter våldsdåden i Åkeshov och Gamla stan, och i synnerhet efter mordet på Anna Lindh, valde vi också att intervjua en grupp om fyra personer som har större inblick i och erfarenhet av psykiatrins område än vad gemene man har. Dagen efter knivöverfallet på Anna Lindh fick psykiatrins akutmottagning i Örebro dubbelt så många besökare jämfört med en genomsnittlig dag (Eriksson, 2004). Det tyder på att händelserna och samhällsklimatet har haft en särskild inverkan på de vårdbehövande inom psykiatri.

Studien koncentrerades av praktiska skäl till en mellanstor svensk stad, Örebro, där vi kunde finna en lämplig variation av medborgargrupper och lokaler att genomföra intervjuerna i. En intervju med en pensionärsgrupp genomfördes emellertid i Arvika.

De flesta grupperna kontaktades via organisationer och föreningar med ett brev som beskrev syftet med studien och hur gruppintervjuerna skulle gå till (bilaga 2). Det kunde vara en pensionsförening, idrottsklubb, invandrarförening etc. Två grupper med studenter kontaktades personligen. En annan grupp rekryterades genom en arbetskamrat. Människor var i allmänhet intresserade av att ställa upp. Som synes i förteckningen över intervjupersoner var det dock svårare att få kvinnor med invandrabakgrund att delta än män. När det gäller invandrargrupper är språket också något som gör att inte alla kan intervjuas. Alternativet är att använda tolk, vilket komplicerar inter-

vjumetoden avsevärt. Grupper med svensk bakgrund i sin mest aktiva ålder var också svårare att motivera än andra. Pensionärer och många studenter har däremot mycket tid och därmed stor möjlighet att delta i den här typen av

studier. Ju längre tiden gick efter våldshändelserna desto mindre benägna blev människor att ställa upp för intervju. Likväl förlöpte rekryteringen på det stora hela väl. Tabell 1 visar gruppernas sammansättning.

Tabell 1. Intervjuade grupper

Grupp 1 4 unga män, studenter

- Inf 1. Man i 20-årsåldern, student, sambo
- Inf 2. Man i 20-årsåldern, student, sambo
- Inf 3. Man i 20-årsåldern, student, sambo
- Inf 4. Man i 20-årsåldern, student, ensamhushåll

Grupp 2 4 unga kvinnor, studenter

- Inf 5. Kvinna i 20-årsåldern, student, sambo
- Inf 6. Kvinna i 20-årsåldern, student, ensamhushåll
- Inf 7. Kvinna i 20-årsåldern student, ensamhushåll
- Inf 8. Kvinna i 20-årsåldern, student, ensamhushåll

Grupp 3 4 män och en kvinna i olika åldrar

- Inf 9. Man, medelålders, chaufför, yrkesskola, sambo och barn
- Inf 10. Kvinna i 30-årsåldern, civilekonom, univ. 4,5 år, gift
- Inf 11. Man i 60-årsåldern, trädgårdsarbetare, 7-årig grundskola, särbo, har vuxna barn och barnbarn
- Inf 12. Man i 30-årsåldern, fastighetsskötare, grundskola, sambo och barn
- Inf 13. Man, pensionär, grundskola, ensamstående, har vuxna barn samt barnbarn

Grupp 4 3 kvinnor i 30-årsåldern

- Inf 14. Kvinna i 30-årsåldern, student, f.d. barnskötare, barnskötarutbildning och kurser på univ., gift
- Inf 15. Kvinna i 30-årsåldern, läkarsekreterare, eftergymnasial utbildning, gift och har barn
- Inf 16. Kvinna i 30-årsåldern, ekonomiadministratör, gymnasieutbildning, är gift och har barn

---

Grupp 5   3 affärsanställda kvinnor

Inf 17. Kvinna i 20-årsåldern, visual merchandiser, gymnasie- och internutbildning, sambo

---

Inf 18. Kvinna, medelålders, affärsanställd, 7 år grundskola, gift, har vuxna barn och barnbarn

---

Inf 19. Kvinna, medelålders, tekniker, 7 år grundskola samt yrkesskola, gift, har vuxna barn och barnbarn

---

Grupp 6   3 medelålders män som arbetar på ett studieförbund

Inf 20. Man, medelålders, studiesekreterare, gymnasieutbildning, sambo och har barn

---

Inf 21. Man, medelålders, ombudsman, utbildad inom pedagogik, gift och har barn

---

Inf 22. Man, medelålders, kontorsarbete, gymnasieutbildning, ensamstående och har barn

---

Grupp 7   4 män, pensionärer

Inf 23. Man, pensionär, f.d. lärare, fil. kand., gift och har vuxna barn samt barnbarn

---

Inf 24. Man, pensionär, f.d. kundmottagare, realexamen, gift och har vuxna barn samt barnbarn

---

Inf 25. Man, pensionär, f.d. arbetschef, byggingenjör, gift och har vuxna barn, barnbarn och barnbarnsbarn

---

Inf 26. Man, pensionär, f.d. försäljare, 7 år grundskola, gift och har vuxna barn samt barnbarn

---

Grupp 8   4 kvinnor, pensionärer

Inf 27. Kvinna, pensionär, 7 år grundskola, ensamstående, har vuxna barn samt barnbarn

---

Inf 28. Kvinna, pensionär, 7 år grundskola, f.d. postkassör, gift och har vuxna barn samt barnbarn

---

Inf 29. Kvinna, pensionär, 7 år grundskola, gift och har vuxna barn samt barnbarn

---

Inf 30. Kvinna, pensionär, 7 år grundskola, ensamstående och har vuxna barn, barnbarn och barnbarnsbarn

---

Grupp 9   3 män, pensionärer, Arvika

Inf 31. Man, pensionär, f.d. chaufför, 7 år grundskola, änkeman, har vuxna barn samt barnbarn

---

Inf 32. Man, pensionär, f.d. metallarbetare, 7 år grundskola, gift och har vuxna barn samt barnbarn

---

Inf 33. Man, pensionär, f.d. måleriarbetare, 7 år grundskola, målarutbildning, gift och har vuxna barn samt barnbarn

---

Grupp 10   **3 män och en kvinna med erfarenheter av psykiatri**

Inf 34. Man, medelålders, socionom

Inf 35. Man, pensionär, pappa till en ung man med svåra psykiska problem

---

Inf 36. Kvinna, medelålders, sjukskriven akademiker med erfarenheter som patient

---

Inf 37. Man i 20-årsålderna med erfarenheter som patient

Grupp 11   **3 svensk-kurdiska män**

Inf 38. Man, medelålders, egen företagare, ingenjör, gift och har barn

---

Inf 39. Man i 30-årsåldern, specialist inom sjukvården, gift och har barn

---

Inf 40. Man, medelålders, lärare med högskoleutbildning, gift och har barn

---

Grupp 12   **2 svensk-somaliska män**

Inf 41. Man, medelålders, lärare med högskoleutbildning, gift och har barn, kommer från Mogadishu, Somalia

---

Inf 42. Man, medelålders, lärare med högskoleutbildning, gift och har barn, kommer från Mogadishu, Somalia

---

Grupp 13   **3 svensk-somaliska gymnasieungdomar**

Inf 43. Ung kvinna, studerande, kommer från Mogadishu, Somalia

---

Inf 44. Ung kvinna, studerande, kommer från Mogadishu, Somalia

---

Inf 45. Ung kvinna, studerande, kommer från Mogadishu, Somalia

---

Grupp 14   **4 svensk-syrianska män**

Inf 46. Man, medelålders, servitör, gymnasieutbildning, gift och har barn, kommer från Turkiet

---

Inf 47. Man, medelålders, skomakare, gift och har barn, kommer från Turkiet.

Inf 48. Man i 30-årsåldern, diversearbetare, el- och teknikutbildning, gift och har barn, kommer från Syrien

---

Inf 49. Man i 30-årsåldern, lärare med högskoleutbildning, gift och har barn, kommer från Turkiet

---

Grupp 15   **2 svensk-syrianska kvinnor**

Inf 50. Kvinna i medelåldern, gift och har barn, kommer från Turkiet

---

Inf 51. Kvinna i medelåldern, barnskötare, gift och har barn, kommer från Turkiet

---

Resultat:

Medborgarna och informationsförloppet efter ministermordet

"Utrikesminister Anna Lindh har blivit knivskuren idag i centrala Stockholm. Det hände för en halvtimme sen ... inne på varuhuset NK ... Anna Lindh skadades i armen ..." SR Dagens Eko, 16.45

Vi ska börja med att se närmare på hur informanterna i undersökningen fick kännedom om de olika våldshändelserna och hur man följde medierapporteringen om händelseutvecklingen. Det blir huvudsakligen mordet på Anna Lindh som behandlas eftersom det intar en särställning som den händelse som man har bäst detaljminnen av.

Det är få av informanterna som minns hur de fick vetskap om samtliga våldsdåd. Dels inträffade några av dåden längre tillbaka i tiden, dels hade de inte samma dignitet som ministermordet som blev en samhällselig kris-händelse. Händelser av det senare slaget blir i viss mening traumatiska för både medborgarna och samhället och de etsar sig fast i minnet som särskilt betydelsefulla, så kallade flashbulb memories (Christianson, 1992).

Mordet på Olof Palme var en sådan händelse och många mindes efteråt hur de först fick höra talas om det inträffade och i vilket sammanhang de befann sig (Christianson m.fl. 1988). Detsamma gäller mordet på Anna Lindh.

De allra flesta fick information om överfallet på utrikesministern tidigt. De har tillgång till en mängd medier som de kunde få nya eller upprepade uppgifter genom. I skedet direkt efter överfallet på Anna Lindh tycks ändå allmänhetens viktigaste informationskanal ha varit radion. Det bekräftar Krisberedskapsmyndighetens studie från den aktuella tiden (PM 03-09-17). Senare på kvällen den 10:e september, när de allra flesta hade kommit hem, tog televisionen över som den primära informationskanalen. Med vetskapen om överfallet ville många hålla sig uppdaterade om utvecklingen. I några grupper berättar informanterna att de kände sig överösta med information, en hel del av spekulativ karaktär, vilket ledde till en informations- eller medietrötthet.

I invandrargrupperna berättar man om vissa svårigheter och kommunikationsproblem. Flera av intervjuerso-

*Anna Lindhs utpekade mördare, Mijailo Mijailovic, filmas av NK:s övervakningskamera.
FOTO: POLISEN/PRESSENS BILD*

nerna har nära kontakt med personer som inte kan svenska, som – utan hjälp av invandrarföreningar, släktingar och vänner – får det svårt i ett informationsintensivt samhälle.

Radio och tv: de viktigaste informationskanalerna

Radion var som tidigare nämndes den viktigaste informationskanalen i initialläget. Informanter i tolv av femton grupper berättar att det var genom radion man fick veta att Anna Lindh

hade blivit överfallen. Flera blev varse händelsen genom Dagens Eko kvart i fem – på jobbet, i bilen på väg hem, och vissa väl hemma. "Folk hörde det på jobbet på radion" berättar en redovisningsekonom (Inf 10). "Jag stod på lagret, hörde det på radion och gick ut och berättade för arbetskamraterna" minns en butiksanställd kvinna (Inf 18). "Det var radion på jobbet" berättar även en ekonomiadministratör (Inf 16). På många arbetsplatser tycks radion vara den självklara informationskällan. En av männen i den svensk-syrianska gruppen lyssnar på radio åtta timmar dagligen i sin butik:

"Garanterat åtta timmar. Först på morgonen läser jag tidningen, och hela dagen lyssnar jag på radio – nyheter – varje minut när det händer något vill man lyssna. Man undrar hur kommer det sig? Varför?" (Inf 46).

Om radion var den viktigaste informationskanalen i initialläget, så tycks televisionen ha varit det så fort människor hade kommit hem. En av studenterna (Inf 3) berättar att han först hörde nyheten på radio, men att "sen när man kom hem, då följde man det här konstanta... hela kvällen var det tv-bevakning." En pensionär (Inf 13) redogör för samma förlopp: "Ja det var radion och sen hem och titta på tv." På liknande sätt berättar informanter i andra grupper att de följde tv-sändningarna hela kvällen. De som var hemma på eftermiddagen onsdagen den 10:e september tycks också i många fall ha hört om händelsen på tv. En 26-årig kvinna (Inf 17) berättar att hon såg det på tv eftersom hon var hemma den dagen. En lärare (Inf 41) berättar att han såg om överfallet på TV3 när han "satt och spontankollade på tv efter jobbet". I den svensk-kurdiska gruppen berättar informanterna att de på kvällen följde händelseutvecklingen på tv. "Och det var inte bara vi" säger en av männen, "det är hela familjen":

"Det är fru och barn, alla! I våra familjer är sådana här saker så närliggande. Det är ingen som kan strunta i det. Ungdomarna, de sitter allihop och följer nyheterna. Kvinnor, äldre, farmor, mor; alla bryr sig! Man blir fastklistrad

framför tv:n eller radion för att man vill veta" (Inf 39).

Som det också framkommer i Krisberedskapsmyndighetens promemoria (03-09-17) förekom även Internet som kommunikationsväg. Det är kanske inte en slump att det i våra intervjuer är en gymnasiestudent (Inf 43) som berättar att hon fick höra om överfallet av en kompis när hon chattade på Internetportalen MSN. Även om en del vuxna och äldre använder e-post och kompletterar papperstidningen med upplagan på Internet, är kommunikationsvägar på Internet som chattgrupper och verktyg som ICQ betydligt mer använda av ungdomar (Mediebarometern, 2003).

Två av pensionärerna i studien (Inf 26 och 29) var i Spanien då överfallet inträffade, men de hörde om händelsen på radion och blev även informerade av sin reseledare. De enda av de intervjuade som fick informationen senare var gruppen med unga universitetsstudenter kvinnor. Alla fyra var i fjällen med sin klass. Informationen var mycket osäker den 10:e september. De berättar att de inte visste något, på kvällen hörde de bara ett rykte om ett knivöverfall men de visste inte vem det gällde. Dagen efter spreds nyheten i gruppen eftersom någon hade tillgång till Internet via sin mobiltelefon, eller hade lyssnat på radio – de vet inte säkert. När de kom hem ville de "veta vad de hade missat". Först efter hemkomsten kunde de bättre förstå vad som hade hänt. De berättar att de framför allt höll sig informerade genom tv.

Eftersom så många informanter hade fått kännedom om överfallet redan på kvällen, var de också angelägna om att hålla sig informerade dagen efter genom morgonnyheterna på tv, radio, text-tv, och de större tidningarna (inräknat upplagorna på Internet). Som det också konstateras i KBM:s promemoria (03-09-17) var det många som fick nyheten berättad för sig precis som vid mordet på Olof Palme. När nyheten spreds om att Anna Lindh hade avlidit, tidig förmiddag den 11:e september, befann sig många av informanterna på sina arbetsplatser; någon undervisade, en annan stod på lagret, satt på möte, var på lektion, eller föreläsning. Det blev naturligt att då prata om det som hade skett.

Kommunikation bland flerspråkiga och ej svenskspråkiga grupper

När vi frågade informanterna med invandrarbakgrund hur kommunikationen fungerar för deras bekanta som inte kan svenska berättar flera om en språkbarriär. "Min pappa till exempel kan inte alls svenska", berättar en svensk-syriansk lärare (Inf 49). Det framgår att det är de äldre som inte kan så bra svenska, "de har inte använt det så de har glömt det" säger en annan man i gruppen (Inf 48). De förklarar att man får ha en dialog och försöka "hjälpa till så mycket man kan, även

om man inte kan klara språket [helt] och veta allt" (Inf 48).

En kvinna som kom till Sverige från Turkiet på 70-talet berättar att det är självklart, om man har familj och barn, att man förklarar när en känd person blir mördad. "Det är självklart att om det har hänt något att man säger 'mamma det här har hänt' eller 'pappa det här har hänt'. Man *förklarar*." De svensk-syrianska kvinnorna förklarar att många av de äldre ändå kan hålla sig informerade genom att de ser på tv-sändningar på sina hemspråk via parabolantennor. "De lyssnar på det och jag tror att det funkar ganska bra. Nu finns det möjligheter faktiskt, och andra kanaler och så för de äldre, så det är ganska bra för de nu mot för tio år sen" (Inf 51).

En av gymnasieungdomarna från Somalia, som vid intervjutillfället hade varit i Sverige i ett år, berättar att det är svårt att förstå ibland vad som händer i samhället, men att lärarna brukar berätta och förklara. De fick också prata om mordet på Anna Lindh i skolan. De andra två gymnasieungdomarna i samma grupp, som är systrar, berättar att deras mamma inte förstår så mycket svenska. De förklarade väldigt mycket för henne om vad som hände, berättar de. När kompisarna träffades så visste däremot alla vad som hade hänt: "Man har ju tv och tidningar hemma", säger den äldre av systerna (Inf 45). Även i intervjun med de två männen från Somalia frågade vi hur informationen spreds bland icke svenskspråkiga grupper. De båda män-

nen är lärare och undervisar invandrar-
ungdomar i bland annat svenska. De
har en stor kontaktyta, och de framhål-
ler hur komplicerat det kan vara. "Det
är väldigt svårt. Det är vi [lärare] som
är trygga" säger en av männen (Inf 42).
Vidare berättar han följande:

*"Elever kommer från olika håll och då är
vi där för att hjälpa eleverna med att
komma rätt i det svenska samhället. En
gång i veckan har vi samhällsinforma-
tion. Vi försöker informera om vad som
har hänt under veckan, alltså viktiga
händelser [...] Vi är länken mellan det
gamla hemlandet och det nya hemlandet.
Vi försöker vara informativa i allt som
händer i och omkring Sverige"* (Inf 42).

Om eleverna inte får informationen på
annat håll, får de den av sina lärare på
de tider som de är i skolan.

*"Bland händer det samma dag när vi
är där eller så får de informationen
varannan dag. Om jag till exempel har
en grupp på måndagar, och händelsen
inträffar på tisdagen, då missar de infor-
mationen tisdag till fredag, men veckan
efter, när jag kommer, frågar jag om de
har förstätt den viktiga informationen
eller inte. Men då repeterar jag och
informerar dem"* (Inf 41).

Det är tydligt att lärarna här får en
central roll, eftersom ungdomarna de
möter i skolan är nya i Sverige och har
föräldrar som ofta inte kan svenska.

*"Barnen kan lite svenska, bättre än
pappa och mamma, och då är det vi som*

*står i centrum. Det är vi lärare som står i
centrum. De första frågorna kommer till
oss"* (Inf 42).

Det är också tydligt att alla inte har
samma möjligheter att hålla sig infor-
merade.

*"En del har tyvärr inte råd att skaffa de
här medlen som man får information
med, till exempel en dator. Framför allt
invandrare har inte råd att skaffa sånt,
att ha dator och Internet hemma. Men
vi gör vårt bästa för att sprida informa-
tionen."*

Problem med information och kom-
munikation kan härröra från vidare
problem som handlar om isolering,
bristande hjälp, kanske otillräckligt
bemötande från svenska myndigheter.
Ett par utan barn som har kommit till
Sverige från ett krigshärjat land kan
må väldigt dåligt, berättar svensk-
somalierna. De kan leva tämligen isole-
rat, utan kontakt med vare sig skola
eller förening. Utan språkkunskaper
och exempelvis dator och tv, kan det gå
veckor innan de får reda på om något
viktigt har hänt.

När det gäller informationsförloppet
efter mordet på Anna Lindh, kan vi
konstatera att de allra flesta som vi har
intervjuat blev informerade tidigt. Att
det är männen från Somalia som fram-
för allt berättar om svårigheter och
kommunikationsproblem bland sina
landsmän kan förklaras av att den
somaliska gruppen är Sveriges senaste
flyktinggrupp. De har varit kortare tid

i Sverige än de andra intervjupersonerna. De har haft mindre tid att etablera sig och dessutom under tider av lågkonjunktur och nedskärningar. Därför har lärarna från Somalia som har intervjuats tagit sig an uppgiften att sprida information om viktiga händelser i Sverige till sina mindre språkkunniga landsmän.

Ökad mediekonsumtion och informations-trötthet

Medievanorna förändrades, åtminstone till en början, efter mordet på Anna Lindh. Kvällstidningarna ökade sina upplagor, och flera informanter berättar att de köpte dem oftare än vanligt. En av de äldre kvinnorna säger emellertid att de knappt alls köper kvällstidningar i hennes bekantskapskrets. "Jag köper den inte i alla fall" säger även hennes väninna. "Nej, jag har aldrig köpt en kvällstidning" fyller en tredje i. De såg däremot mycket på tv, lyssnade på radio och läste lokaltidningen Nerikes Allehanda.

Andra berättar också att de såg väldigt mycket på tv – nyheter, extrasändningar, samt text-tv. En medelålders man berättar att "istället för att se en nyhetssändning såg man alla: Aktuellt, Rapport och TV4-nyheterna" (Inf 20).

Det intensiva informationsflödet resulterade emellertid i ett slags medie- eller informationströtthet som varierar lite mellan individer och grupper. I fler än hälften av grupperna berättar infor-

manterna att de "tröttnade". Som en medelålders man sa, så läste han i början hela artiklar om mordet, den misstänkte mördaren och Anna Lindh, men bara efter någon vecka blev han trött på alla skrivelser. Han läste rubrikerna och "skummade" igenom texten. Bland informanterna i gruppen med fyra män och en kvinna (grupp 3) tröttnade man redan efter ett par dagar på grund av att det blev för stort fokus på händelsen i medierna. "Varje nyhetsprogram handlade om henne, det fanns ingen mer nyhet i Sverige. Det var bara det som hände, inget annat" (Inf 12).

Informationströttheten har också att göra med händelsens negativa karaktär. Informanterna distanserar sig, säger de, för att så många nyheter är av det negativa slaget. "Det är bara elände överallt, jag tycker man varken orkar lyssna eller läsa" berättar en äldre trädgårdsarbetare (Inf 11). Istället för att följa varje steg i utredningen avvaktade många. "Tids nog kommer det fram" sa en student (Inf 2) och en pensionär (Inf 9) i sina respektive grupper. När intervjuaren frågade en annan av pensionärerna hur han höll sig informerad kom svaret resolut:

"Tror du att vi sökte information? Det var snarare så att det skulle vara skönt att slippa all information som de försökte vräka över en, för man orkade inte ta emot så mycket. Man känner sig desinformerad för det blir så mycket – plus alla 'tyckare' som kom. Alla kolumnister och tv-soffor och annat; en massa människor som med mer eller mindre grundade

Polisen saknar avgörande spår

Dagens Nyheter 13 september 2003.

anledningar tyckte om det ena eller det andra. Till slut står det en upp i halsen” (Inf 23).

I ett par grupper diskuteras också presskonferenserna som ett led i orsakerna till informations- eller medietröttheten. Studenterna, och då de unga männen, har många åsikter kring hur presskonferenserna hanterades. Man minns ”hysterin kring polisen” med det enorma mediala och allmänna intresset

för utredningen. Det framförs många kritiska synpunkter:

”De hade en [presskonferens] klockan nio, en halv elva och en halv två. Då frågar man sig: ’de har ju inte kommit någonvart, de kan väl ha en per dag’ liksom, med en person eller två. De gick ju ut ett helt pressbord med fem poliser på rad och det var två som pratade med press. Det var ju liksom ’okej, nu händer det något’ men så sa någon något i tre

minuter sen gick de tillbaka. Man bara jaha? Det var så frustrerande” (Inf 3).

I en av grupperna med pensionärer tyckte man också att det blev för många upprepningar utan substans. Det är ”samma och samma” säger en av männen (Inf 32). I första stycket nedan utvecklar han detta. Det andra är ett utdrag från intervjun med den svensk-kurdiska gruppen.

”Det var ingenting värt. Det var för att visa upp, för att det skulle bli en presskonferens mest. Jag tyckte det var väldigt dåligt [...] De hade ju inte mycket att säga heller egentligen. Och de kan inte säga något i och med att utredningen pågår” (Inf 32).

”I det här avseendet ska man kritisera polisen, för onödiga presskonferenser, nästan varje timma och de hade nästan ingenting att säga, bara stå framför kameran och figurera själva alltså” (Inf 40).

I grupperna som framför kritik mot presskonferensernas genomförande tycks det vara en utbredd åsikt att man skulle ha haft färre presskonferenser, och färre representanter vid pressbordet, då det var obetydliga nyheter man

hade att komma med. Informanterna tycker också att polisen i sin framtoning och sina uttalanden ska utstråla mer säkerhet och beslutsamhet.

”När media ligger på som de gör, då kan jag även vara kritisk mot polisen och se att det inte finns någon som är stark, som kan gå ut och säga ’nu är det stopp’ ” (Inf 3).

”De personerna, eller i alla fall vissa av de, var ju så tafatta så det var nästan pinsamt. Det var så man bytte kanal för man ville inte se det” (Inf 2).

Samtidigt påpekar en av studenterna att ”de kanske måste ha presskonferenser för att säga att de inte har kommit fram till något [...] annars blir det oroligt på ett annat sätt” (Inf 1). De tycks ändå vara överens om att polisen måste vara tydligare och mer beslutsamma för att stävja mediernas spekulationer. Om polisen inte har något att informera om och samtidigt är tafatt gentemot pressuppbudet tror man att medierna i ännu högre grad skenar iväg i spekulationer. De är också irriterade på journalisterna som ”ställer samma fråga på tio olika sätt” (Inf 1) och ”vill verkligen få polisen att råka säga något” (Inf 2).

Ett berg av blommor och ljus till den mördade utrikesministern Anna Lindh.

FOTO: K-G Z FOUGSTEDT/PRESSENS BILD

Reaktioner efter ministermordet

När informanterna minns och berättar om sina första reaktioner efter mordet på Anna Lindh finns det en hel del gemensamt, men också vissa skillnader grupper och individer emellan. Det är tydligt att de är i olika grad personligt engagerade i och upprörda över det inträffade. Man kan uppleva olika känslor, och dessutom uttrycka sig på olika sätt. Ibland talar informanterna nästan olika språk, då sorg och besvikelser är något som hanteras olika, individuellt såväl som kulturellt. Anna Lindh är dessutom en person vars politiska gärning människor har olika kunskaper och uppfattningar om, vilket också är en orsak till att reaktionerna skiljer sig.

Efter hand associerar informanterna också till andra så kallade vansinnesdåd, som också tas upp till samtal i intervjuerna. Mordet i Arvika väckte särskilt starka reaktioner bland informanterna. En 26-årig kvinna berättar följande om sin reaktion efter händelsen:

"Det tyckte jag var ännu värre på något sätt, för det är ju helt omotiverat. Det

kan inte ligga något politiskt i det, utan det är bara ett litet barn. Det kan inte bli mer oskyldigt... så det tyckte jag var ännu värre när man hörde det" (Inf 17).

"Vansinneskörningen" i Gamla stan, liksom det tragiska i Arvika, kunde alla erinra sig, och flera berättar att de blev "chockade" och "trodde inte att det var sant". När intervjuaren nämnde Åkes-hov och mannen med järnspettet var det inte alla som kände till händelsen. Ofta kom man då tillbaka till temat psykiatri – som uppfattas vara de fyra fallens gemensamma nämnare. Händelserna uppfattas också som meningslösa, våldet betraktas som urskillningslöst, och vissa informanter menar att "vansinnesdåden", sammantaget med andra våldsdåd, visar på en tilltagande våldstendens i samhället. Även om man i vissa grupper uttrycker en stark oro, är det flera som betonar att oron inte får ta för stor plats i vardagen. Man kan inte gå och tänka att det ska hända något, eftersom det också blir ohälsosamt i längden.

Även om varje våldshändelse i princip är lika tragisk så var det mordet på

Dagens Nyheter 12 september 2003.

Anna Lindh som fick mest uppmärksamhet i medierna, och det är den händelsen som informanterna minns mest utav. Vi ska därför redovisa dessa reaktioner lite mer ingående.

"Man blir chockad alltså!"

Vi kan till en början konstatera att många uttryckte sin reaktion i emotiva termer som chock, fullständig chock, bestörtning, ledsamhet, en tung känsla, tomhet, sorg etcetera. Informanterna uttrycker en besvikelse över att Sverige har förlorat en mycket bra politiker och

medkänsla med Anna Lindhs familj. Vissa berättar att de inte visste att Anna Lindh var en så stor och omtyckt politiker världen över förrän de såg minnesstunden i stadshuset på tv. Andra hade följt Anna Lindh en längre tid, och de kände väl till och uppskattade hennes politiska ställningstaganden. Det är också, liksom i medierna, privatpersonen man pratar om och på sitt sätt sörjer.

Flera uttryckte sin bestörtning på liknande sätt som en pensionär, som citeras i det första exemplet nedan. Det andra exemplet är ett utdrag från intervjun med tre kvinnor (grupp 4), där en

kvinnan beskriver att hon blev ledsen men inte på ett personligt plan. En sådan reaktion ger även fler informanter uttryck för (exempelvis i grupperna 1, 3 och 10). Det tredje exemplet är ett utdrag från intervjun med två svensk-syrianska kvinnor (grupp 15) som fångar upprördheten och oron i den ovissa situationen. I det fjärde utdraget, från en pensionärsgrupp, exemplifieras också ilskan över dådet och gärningsmannen.

"Ja, jag tyckte att det var något alldeles hemskt som hade hänt. Och när jag hörde att det var på NK också. Hur det bara kan gå till så? Jag tyckte att det var ofattbart att det kunde hända. Så där spontant" (Inf 26).

"Man kände sig bara tom... eller liksom... man vart ledsen, inte personligt ledsen men ledsen... Ja, hon klarade sig inte... det är fruktansvärt, hemskt" (Inf 15).

"Faktiskt, när man hörde det, var det fruktansvärt. Det är inte klokt alltså. Man trodde inte att det skulle hända här i Sverige. Mitt på dan! Man blir chockad alltså! Man visste inte vad man skulle säga. Man visste inte vad som hänt. Man trodde inte alltså... men det händer mycket nu... man är rädd... mitt på dagen klockan fyra! Ja, vad ska man säga..." (Inf 51).

"Och en blir ju arg samtidigt, en blir ju förbannad att det ska behöva vara på det viset. Det blir man ju, en reagerar ju så. Vad är det för idiot som håller på med

sånt här?" Egentligen så tänker man så. Man blir rasande att det ska behöva hända" (Inf 32).

Sorg och saknad

Personer som själva har flytt från politiska oroligheter och krig, eller har föräldrar som gjort det, tycks på ett särskilt sätt se Anna Lindh som sin politiska företrädare. Att Anna Lindh inte skulle få fullgöra sina politiska uppgifter och fortsätta göra sin röst hörd i internationella frågor tycks därför kännas särskilt betungande för dessa grupper. En svensk-syriansk kvinna betonar att Anna Lindh hade ett offentligt uppdrag, hon arbetade för Sverige och invånarna i det här landet – "hon kämpade och offrade sitt liv för alla, inte bara för sin familj och för sig själv" (Inf 51).

En svensk-syriansk man förklarar att mordet väckte mycket känslor och att händelsen angår *hela* Sverige. Samtidigt menar han att invandrargrupperna kanske tar särskilt illa vid sig eftersom "alla invandrare var på den sida där Anna kämpade på den politiska arenan; Mellanöstern, Balkanpolitiken" (Inf 49). Detta uppmärksammas också i grupp 1, bland studenter som inte har invandrarbakgrund.

"Det var ju ganska mycket invandrare som stod och grät och så, och det kan man ju förstå för hon har ju kämpat väldigt mycket i deras frågor. Det kan man förstå lite mer" (Inf 4).

EU-kommissionär Margot Wallström håller tal under minneshögtiden för Anna Lindh i Stockholms stadshus, 19 september 2003. FOTO: OLA TORKESSON/PRESSENS BILD

Det som här beskrivs, märks också tydligt när informanterna med invandrarbakgrund återger hur de reagerade efter attacken och beskedet om Anna Lindhs död. Några berättar att de har haft nära till tårarna – att de har gått undan från kollegor på jobbet för att inte riskera att gråta i andras åsyn. En svensk-somalisk man säger att "man kan gråta på olika sätt – det kan rinna ur ögonen, det finns de som skriker, de som gråter inuti". Han har sett människor gråta på

olika sätt. "Jag var en av dom – det kändes som att någon i familjen var borta" (Inf 42). Hans vän tillägger att Anna Lindh "var en Nelson Mandela för Sverige [...] Hela världen har gråtit" (Inf 41). Invandrargrupperna i den här studien, kurder, somalier, syrianer, alla uttrycker de sorg och saknad. Några studerande svensk-somaliska flickor uttrycker också oro över att Anna Lindh inte längre finns med i politiken. En av dem säger att

"de rättigheter som fanns förut, de kanske inte finns längre eftersom Anna Lindh kämpade för folkens rättigheter. Jag vet inte. Man kanske inte märker skillnaden nu, men man kommer att göra det med tiden." (Inf 45)

Hennes syster tillägger att

"man kanske inte kommer att få fram samma rättigheter som man verkligen har i det här landet, som man gjorde typ när Anna Lindh levde, för då visste man ju verkligen att hon kämpade för invandrarfrågor och sådär. Nu blir man lite mer slapp på den sidan" (Inf 43).

En man med kurdisk bakgrund ger också en politisk förklaring till att det är med sorg och saknad de tänker på Anna Lindh.

"Hon var både begåvad och modig, faktiskt. Hon sa saker och ting, och jag tror att hon menade vartenda ord – sådant som till och med Göran Persson inte säger, när det gäller den kurdiska frågan, när det gäller den palestinska och israeliska konflikten i Mellanöstern. Vi har en, som jag brukar säga, regeringschef eller statsminister som är tyst hela tiden. Men hon vågade kritisera både Yassir Arafat och Sharon konstruktivt, och ytterst den amerikanska politiken i Mellanöstern [...] Det är inte varje utrikesminister inom EU som vågar ta sådan ställning faktiskt. Hon hade mycket respekt bland oss kurder. Jag kommer ihåg hennes tal om faran att Turkiet skulle invadera norra Irak, eller Kurdistan. Hon varnade Turkiet för att det blir

stora konsekvenser. Därför var det extra känsligt för oss och för mig personligen" (Inf 39).

Krisen hanteras i gruppen

När något oväntat tragiskt inträffar, som mordet på Anna Lindh, så pratat informanterna med invandrarbakgrund om det i sina familjer och sociala nätverk och hjälper varandra. En man med syriansk bakgrund berättar att det i deras grupp finns en beredskap inför eventuella krishändelser, dels på grund av deras historia, dels på grund av att de i enlighet med sin tradition delar sorgen med varandra.

"Jag tror vi är lite mer tjockhudade på något sätt... Vi klarar oss lite bättre, kan gå upp igen, för att vi har upplevt mer saker och ting än andra, saker som vi varit med om förut, antingen vi själva eller som vi har hört från föräldrar... om vår historia. Vi samlar upp oss lite fortare på något sätt om man säger så. Och när det gäller kriser, så av vår tradition stöder vi varandra på direkten, genom samlingar, genom... alltså det är många som delar på sorgen om man har en sorg. Om någon kär vän [går bort] så är det många som sörjer, så det känns inte så tungt..." (Inf 46).

I den svensk-syrianska gruppen med män berättar de vidare att de känner sig som en del av det svenska samhället. Sverige är "deras land" eftersom de har bott här länge, de har bildat sina famil-

jer här, de arbetar och betalar skatt som andra. Samtidigt värnar de sin egen historia och tradition, för i mötet med "det svenska" ser man vissa brister – t.ex. när det gäller kriser och sorghantering.

"Jag kan inte hålla med om alla värderingar i landet jag bor i, för jag måste också ha mitt eget liv och tänka på våra värderingar. (...) Till exempel när det gäller de svenska värderingarna och sorg, så tror jag de har blivit svaga i dagens läge, för man har inte de samlade resurserna, om man jämför med dem som har invandrarbakgrund. För vi har inte institutioner, vi lever inte med institutioner, vi bygger inte institutioner för att ha krishantering och såna där grejer. Krishantering, det finns hos alla. Ska jag gå och prata med en krishanterare när det händer en kris? Det räcker inte den stunden. För när krisen kommer ska alla vara med. Vi säger inte att det är en kris, vi delar sorgen med varandra, vi delar glädjen med varandra, när det finns och när det inte finns. Kanske händer det idag, kanske i morgon också. Det är inte planerat. Det är därför jag ibland är kritisk mot att Sverige bygger på institutionella lösningar (...) Men jag tror att det inte bara är i den syrianska gruppen. Alla invandrare som har kommit till Sverige, vill bevara det lite mer. Oavsett om det dör en släkting, och man inte känner varandra, så deltar man i sorgen, man vill gärna vara med i sorgen, och vara med grannen och hjälpa honom. Men den svenska grannen undrar varför man samlas, varför man ska prata. 'Han dog,

han är en individ'. Men det räcker inte. Man måste respektera den andra, de anhöriga runt omkring den här mannen. Det beror på om man vill delta i krisen. Ska man bara vara där när den kommer, eller ska man vara beredd på det?"
(Inf 49).

I likhet med svensk-syrianerna berättar männen med somalisk bakgrund om kollektiva sätt att tänka, hjälpa och påverka varandra – något som de upplever skiljer dem från "svenskarna". De bär med sig och bevarar kollektiva vanor i mötet med Sverige – ett land där de annars tycker att det är "individen som gäller".

"Tänk... vi kommer från en annan kultur! Vi är inte som svenskar... svenskarna tänker alltså individen, det är individen som gäller i Sverige, men vi kommer från ett samhälle som tänker kollektivt. Vi är alltid tillsammans, oavsett vilken del av Somalia han kommer ifrån så förstår vi varandra. Det är min trygghet att gå till honom och prata med honom och sitta ned med honom och berätta om mina bekymmer. Men svenskarna är inte så. Man kommer från sin familj och man är från sin familj. Men vi har en väldigt stor roll i att hjälpa varandra, och påverka varandra, och hjälpa våra sjuka människor att bli friska alltså. Där har vi en fördel om man jämför med svenskarna. Svenskarna är inte så. Man är en individ. Jag, min pappa och min mamma, inte längre än så alltså, det är familjen. Men familjen för oss är inte bara mina barn och min fru,

familjen är också mina kusiner och mina farbröder... De är alltså... de står vid min sida när det händer någonting. Och när jag blir sjuk kommer de och hjälper mig. De kan kanske inte hjälpa mig och betala, men de kommer till mig och sitter och pratar med mig” (Inf 42).

I gruppen med kvinnliga studenter, som inte har invandrarbakgrund, talar man om sorghantering och vad som kännetecknar svenskars beteende. Tv-sändningen från minnesstunden på Sergels torg, fredagen den 12:e september, beskrivs som unik och ”impone- rande”, något som bryter det invanda individualiserade mönstret för hante- ring av kris och sorg.

– *Man tror ju liksom inte att svenskar är sådana. Jag vet inte hur jag ska förklara men, det känns som att man sitter i sina små hus och...* (Inf 7).

– *Sköter sitt liksom* (Inf 5).

– *Man kanske är ledsen på var sitt håll, men det känns aldrig som att man träffas. Därför blir det så himla påtagligt att alla går ut ur sina små hus och träffas på ett och samma ställe* (Inf 7).

Osäkerhet och distansering

Många av informanterna blev mycket upprörda redan när de fick höra om överfallet. Andra tycks till en början ha varit relativt lugna och inte alls skakade av händelsen, det vill säga innan de fick veta att läget var allvarligt och att Anna

Lindh sedermera avled. I gruppen med unga manliga studenter (grupp 1) var man särskilt obekymrad. De var tveksamma till att informationen de fick initialt var helt tillförlitlig:

”Det första jag tänkte på då var liksom... en bagatell, ingenting. Vadå hon kommer klara sig liksom. Jag följde med i nyheterna, givetvis, men det var inte så att jag var rädd för att någonting skulle hända. Jag trodde väl kanske att media hade förstorat upp det som vanligt. ’Knivskuren’, ja, men det är väl ett skärsår i handen ungefär; tänkte jag. Det var min första reaktion, att det var en bagatell” (Inf 1).

En annan ung man i samma grupp reagerade på ett likartat sätt. Även i några andra grupper var man mycket osäker på om överfallet var allvarligt eller ej, ofta med hänvisning till att medierna inte är riktigt tillförlitliga. (Se vidare kapitlet om medierna).

”Jag kände väl mer att eftersom media direkt deklarerade att det var väldigt enkelt, att hon hade blivit knivskuren i armen, då blev man bara ’ja ja, skit samma’ liksom. ’Det är sånt som händer om man är i den positionen.’ Men sen senare när jag satt på jobbet på kvällen så... så började alla prata mer och mer liksom. Och då vart man ’jaha, var det allvar eller?’ Men det första var att ’äh, det var en bagatell’ liksom” (Inf 3).

Också när man hade fått klart för sig vad som hade hänt kunde det vara svårt att ta informationen till sig. Studenter- na som var på klassresa de första

dagarna efter mordet berättar att flera i klassen först inte trodde att det var sant. "Man tar inte åt sig det" säger en person (Inf 8). Hennes kamrat berättar vidare att "det blir överkligt just när man inte är hemma" (Inf 7). Här följer några fler uttalanden från gruppen.

– *Man tänkte ju liksom att det var en sån här grej att jaa, nu har de blåst upp värsta historien som liksom har blivit större där också* (Inf 8).

– *Det är ofta så när det är såna större grejer, man tar det inte till sig riktigt. Det blir alltid sådär* [avlägset] (Inf 5).

I grupperna med unga studenter kan vi ana en viss likgiltighet inför, eller kanske vana vid, att våldet är en del av det urbana storstadslivet – och att man särskilt som offentlig person kan riskera att bli överfallen. Det tycks inte finnas något direkt överraskande med det. Även om man uttrycker viss besvikelse, så är upprördheten mycket mer påtaglig i andra grupper. Att distansera sig genom att kritisera medierna är en distanseringsstrategi som också framkommit i tidigare studier (exempelvis Højjer & Olausson, 2003). Med hänvisning till mediernas sensationalism tar man avstånd från den allmänna "landssorgen". Känslorna anses vara regisserade och exponerade av medierna i för stor utsträckning. Ett annat ofta förekommande skäl till distansering har att göra med att människor i allmänhet inte kände Anna Lindh personligen. Det anses bland vissa inte befogat att sörja en människa som man inte känner.

"Det var mycket snack om det här att man tyckte det var tråkigt, man tyckte det var synd, vissa tyckte det var jobbigt. Men jag ställde mig frågan om folk verkligen tyckte att det var så jobbigt som man tyckte utåt, eller om det var ett spel för gallerierna, för att man skulle tycka att det här var en sån hemsk och traumatisk upplevelse" (Inf 3).

"Man såg bilder från stan när folk offentligt gick omkring och grät. Det hade inte jag en tanke på att göra. En sån känsla hade inte jag" (Inf 2).

"Man kan ju ändå tycka att det är hemskt och man kan få... man kan börja gråta bara för att man tycker att sånt här är hemskt, om man är en sån person. Men det blir så stort alltihop..." (Inf 3).

"Jag märkte liksom inte några reaktioner i min omgivning som de man såg på tv och i media, offentlig gråt, hysteriska folkmassor. Det var mer 'jaha'" (Inf 2).

"Jag tycker det är lite uppschåsat. Jag fattar inte att folk bara står och grinar utanför ett varuhus, jag menar när de inte ens känner människan. Jag menar okej, att det är sorgligt men..." (Inf 10).

"Det är beklagligt, men samtidigt så var jag inte känslomässigt berörd eftersom jag inte är släkt med henne. Många har ju tagit väldigt illa vid sig på det känslomässiga planet och det har jag lite svårt att förstå" (Inf 34).

Även i debattartiklar i de största dagstidningarna har landssorgen efter mordet på Anna Lindh ansetts vara regisse-

rad och pådriven av medierna (DN 03-09-20). Att människor har känt "fasa och förskräckelse" inför mordet på Anna Lindh betvivlades inte, medan den personliga sorgen som exponerades i medierna ansågs vara överdriven (se även GP 03-09-22). I dessa artiklar fångar man möjligtvis svensken som inte är särskilt intresserad av politik, som knappt har någon inblick i den svenska utrikespolitiken under ledning av Anna Lindh. Vad man helt missar är däremot flykting- och invandrargrupperna, som har sina rötter i andra delar av världen, som har minnen, släktingar och vänner från till exempel Iran, Turkiet eller Somalia osv. De följer utrikespolitiska händelser och uppdaterar sig kring det världspolitiska läget i svenska medier och utländska. Deras sorg efter mordet på Anna Lindh är orubbligt förknippad med hennes politiska gärning – även om medierna har fokuserat på mamman och väninnan "Anna".

Är gärningsmannen invandrare?

Informanterna berättar att det snabbt efter att chocken hade lagt sig blev många diskussioner och spekulationer om vem gärningsmannen kunde vara, vilket motiv som kunde ligga bakom. I några grupper belystes denna aspekt utifrån en utsatt position – minoriteternas perspektiv. Här framkommer en oro för att gärningsmannen skulle vara invandrare. Den kurdiska gruppen som

har ett stort politiskt intresse diskuterar detta entusiastiskt och självutlämnande:

"Som invandrare, det första som jag tänker på när det blir bankrån, mord, är att jag hoppas verkligen och önskar att de inte är invandrare. För då blir det faktiskt som en häxjakt på oss också. Man känner sig tyvärr skyldig på något sätt [...] Och jag måste säga och stå för det också. När det hände med Anna Lindh, det första, efter att chocken hade lagt sig, då tänkte jag 'hoppas verkligen att förövaren inte är en invandrare' " (Inf 39).

Med självdistans skrattar de, för det är inte rimligt att de ska känna så tycker de. Andra i gruppen berättar om en liknande oro. En av de andra männen i gruppen berättar att han bad till Gud och hoppades att "det inte skulle vara en utlänning den här gången" (Inf 40). Men de berättar också vidare om andra mord som har inträffat, med invandrare som gärningsmän, och ger på så sätt en vidare bakgrund till oron. När invandrare begår brott, berättar de, blir fokus mycket bredare än i andra fall. När gärningsmannen har svensk bakgrund finner man orsakerna i de psykiska problemen, familjeförhållandena, drogmissbruk. Men så är det oftast inte när det gäller invandrare, säger de. De minns Malexander och Jackie Arklöv, men särskilt mordet på Fadime:

"Om en Svensson skjuter sin fru till döds någonstans, då säger man: 'Familjebråk i Karlstad. Mannen sköt sin fru till döds.' Det blir inte mer än det. Men tänk bara på Fadimemordet. Vilket fokus det var på

det i massmedia! [...] Om min son skulle begå ett brott, då kopplar man det till kultur, till tradition, till religion. Det riktas mot en hel folkgrupp. I och med att jag är kurd är jag känslig för Fadime-mordet. Jag känner mig nästan som en mördare” (Inf 39).

Man oroas över denna fråga eftersom den förstör integrationen, eftersom människor ”drar alla över en kam” (Inf 40). Problemet motverkar deras strävan att ”komma in i samhället” och presentera ”det rätta syftet” med sin existens. ”Vi är inga mördare” säger en medelålders lärare ”vi är vanligt folk, och det är politiska orsaker som har orsakat min vistelse i Sverige” (Inf 40).

I gruppen med svensk-somaliska män berättar man om samma oro, om än i allvarligare ton. Eftersom båda männen är lärare kan de också berätta om sina elevers oro. Många bekymrade sig för följderna om gärningsmannen skulle vara invandrare:

”Reaktionen bland mina elever var alltså väldigt stor. Några elever frågade frågan ’är det en invandrare som har mördat eller en svensk?’ Det var en stor fråga. Jag sa att jag inte kan säga vem det var, om det var en invandrare. Men alla var medvetna om, att om det var en invandrare så blir det katastrof för invandrarna. Vi var alla eniga. Alla har sagt: ’om det blir en invandrare, då blir det en katastrof för oss alla’ ” (Inf 42).

När vi frågar om de befarade konsekvenserna har besannats, förklarar de varför oron är lättare ett par månader

efter mordet än initialt, när ovissheten var större. Deras uttalanden kan här ge djupare insikt i hur diversifierad befolkningen är och hur viktigt det är att beakta att det finns olika grupper med olika perspektiv och livserfarenheter.

”Om det hade varit en arab, någon muslim, eller någon afrikan; då hade det varit katastrof! De som är drabbade, diskriminerade i det här landet. De som är annorlunda, om man har ett långt skägg, konstiga kläder eller konstigt utseende. Men de andra har lätt att gömma sig bland de svenska. De är vita som svenskar [...] ingen kan skilja ut sig alltså. De talar språket bra” (Inf 42).

De svensk-somaliska männen ger liknande förklaringar till orsakerna till oron som männen från Kurdistan: ”Vi tänker att vi kommer att drabbas” säger de unisont. Däremot betraktar de ansvaret på ett annat sätt kollektivt, vilket kan ha att göra med att den somaliska kulturen och självuppfattningen i högre grad är kollektiv och relaterad till andra människor. Markus och Kitayama (1991) framhåller att jaget och den sociala kontexten är särskilt beroende av varandra i afrikanska kulturer. Det är jaget i relation till andra som är centralt. Följande uttalande kan illustrera detta:

”Ansvaret blir kollektivt. Om det till exempel skulle vara en somalier, skulle det inte bara var han som hade begått brottet, utan vi skulle säga att det var alla vi somalier som hade begått brottet. Det blir ett kollektivt ansvar” (Inf 41).

Omså den egna identiteten så förknippas med gruppidentiteten är det inte konstigt att de svensk-somaliska männen och deras elever blev oroliga för att gärningsmannen skulle ha liknande etnisk och religiös bakgrund som de själva.

I en av grupperna med svensk bakgrund fanns det direkt efter mordet också en oro för att gärningsmannen skulle ha invandrabakgrund. En av de medelålders männen som i sitt arbete på ett bildningsförbund har mycket kontakt med olika invandragrupper vittnar om att denna oro var utbredd. Oron som uttrycktes i våra intervjuer tycks således ha upplevts av en betydande del av invandragrupperna.

Att gärningsmannens etniska bakgrund är en känslig fråga accentueras i en annan intervju med lågutbildade män (grupp 3). Här är attityderna gentemot kriminella invandrare minst sagt fördömande. Även om man i andra sammanhang i intervjun kan uttrycka ett slags resonering ambivalens är man i denna fråga bestämd. Att kriminella invandrare ska sitta i fängelse i Sverige anses "vansinnigt". I hårdförjargong påtalar man att de urskillningslöst ska visas ut. "Ut med den jäveln" säger en äldre trädgårdsarbetare (Inf 11). "Ut med skiten direkt" kommer det från en fastighetsskötare i 30-årsåldern (Inf 12). Även om det är svårt att säga hur utbredda dessa åsikter är kan sådana uttalanden exemplifiera stämningar och attityder som finns i det svenska samhället.

När informanterna diskuterar invandrare och brottslighet hör missnöjet

samman med större välfärdsproblem. Som diskussionen förs i exempelvis gruppen med pensionärskvinnor har arbetslivet blivit otryggt, ungdomsbrottsligheten ökat, sjukvården blivit undermålig. Nedskärningar görs hela tiden på olika områden. En av kvinnorna rekapitulerar: "Det finns inget som är tryggt i dagens samhälle egentligen" (Inf 27). Informanterna blir upprörda över att hederliga människor, pensionärer som har arbetat och betalat skatt hela sina liv, inte får det bra på ålderns höst. När man så börjar att diskutera brottslingar, som inte är hederliga medborgare, som kanske inte har svenskt medborgarskap och aldrig har betalat skatt, då säger rättsmedvetandet att något är orättvist:

"De har verkligen förmåner jämfört med de gamla som ligger i sina blöjor, blöta och eländiga" (Inf 27).

"De har det bättre på fängelserna än vad de har på långvården. Det tycker jag är skrämmande" (Inf 18).

I denna kontext av föreställningar om samhällsutvecklingen måste man tolka de hårdföra attityder som ventilerades av informanterna i gruppen med lågutbildade män (grupp 3). Även den oro och ängslan som kom till uttryck i invandragrupperna och bland männen som arbetar på ett bildningsförbund måste förstås i en kontext av föreställningar om samhället. Dessutom är den kollektiva identiteten viktig att framhålla i sammanhanget. Den betonades särskilt i grupperna med svensk-soma-

liska och svensk-kurdiska män. Säkert accentueras denna identitet då den egna gruppen utgör en minoritet. Som Triandis (1997: 286) beskriver det, stärks gruppbanden av de gemensamma erfarenheterna och i upplevelsen av "a common fate".

Varför ingrep ingen?

Intervjupersonerna i olika grupper berättar spontant att de reagerade på att Anna Lindhs mördare inte kunde hindras eller gripas med detsamma då han överföll henne. I några av grupperna betonar man att väktare eller säkerhetssystem med automatisk läsning av portar borde ha kunnat stoppa gärningsmannens flykt från Nordiska Kompaniet. Den manliga pensionärsgruppen diskuterade frågan. Här var både yttre och inre "säkerhetssystem" i fokus; både bemanningen av vakter och gemene mans inre resurser för att mobilisera ett ingripande:

"När man fick klart för sig att det var på NK så där så funderade man ju på att den där hade flytt och sänt där... När det är på tätbefolkat område, att ingen törs ingripa på något vis, och att han bara kommer undan (...) Och är det så få vakter i ett sänt stort varuhus så att de inte ska kunna ingripa fortare?" (Inf 26).

Pensionärsgruppen med kvinnor diskuterade på liknande sätt. Vid ett par tillfällen återkom de till frågan. När det gäller stöld är säkerheten rigorös, men när en människa blir överfallen finns ingen säkerhet. Detta förbryllar dem:

– Man kan ju inte gå in på NK och sno en sak, man kan inte ta en penna en gång, utan att det blir... (Inf 30).

– ... Att du blir tagen (Inf 27).

– Ja just det, att sen det här kan hända; att det inte finns centrallås att det inte fanns något som... det funderade jag på väldigt mycket på (Inf 30).

En av de unga kvinnorna i studentgruppen berättar att hon blev upprörd över att ingen privatperson, medmänniska, kunde ingripa:

"Man blev så förbannad också, man tänkte att någon i butiken hade kunnat lägga ut en fällkrok på honom eller... Det verkade som att alla blev så paralyserade. Jag blev i varje fall förbannad" (Inf 6).

När vi närmare granskar de olika gruppernas uttalanden i den här frågan blir det uppenbart att den förstås utifrån olika kulturella tolkningsramar. Det faktum att ingen ingrep inne på Nordiska Kompaniet var det exempelvis en av de unga kvinnorna i studentgruppen som förde på tal – och ingen i studentgruppen med unga män. Pensionärerna reagerade men gav samtidigt uttryck för en ambivalens. Vid ett sådant överfall går allt så fort, människor blir chockade, paralyserade, om de kunde skulle de säkert hjälpa till, resonerar de. I de svensk-syrianska, -somaliska och -kurdiska grupperna har man mer bestämda uppfattningar i frågan. Med sina vidare kulturella tolkningsramar följer perspektiv som är betydligt mer kritiska när det gäller just medborga-

ransvar – att allt tycks lämnas till polisen, myndigheterna, institutionerna. Att ingen ingrep upprör och engagerar informanterna:

– *Ja, ingen vågade gripa människan. Jag vet inte... kanske blir man chockad. Men om jag hade varit där hade jag hoppat på människan. Då får han döda mig också. Då får han döda mig också! Folk borde bli lite mer vakna för sånt. Om jag ser... jag står där och bryr mig inte. Det är inte klokt. Man ska reagera. Det här går inte...* (Inf 51).

– *Snälla! Varför? När man tar en ... en tråd från en affär... då griper de folk* (Inf 50).

– *Ja, precis, det tjuter överallt* (Inf 51).

– *Då griper de den som har tagit... men hur kan de inte gripa honom direkt?* (Inf 50).

När de svensk-kurdiska männen diskuterar överfallet på Anna Lindh blir detta att ingen reagerade och hjälpte henne också en brännande fråga. Nästan omedelbart går samtalet in på människors normkänsla i Sverige, hur vi tar ansvar för varandras väl och ve, individualiseringens baksidor med "sköt dig själv och skit i andra"-mentaliteten. De funderar på hur det skulle ha fungerat i Mellanöstern och hämtar stoff från den privata erfarenhetsfären i ett Sverige där folk tittar på eller går förbi när en berusad man misshandlar sin fru vid busskuren.

– *Tyvärr i Sverige, om man tittar på att mördaren springer bland folk, ner i trappan, ut genom utgången, och springer iväg. Det är intressant det där att titta på. Okej, polisen är en sak, men hur reagerar folk. Vad har vi blivit uppfostrade till? En mördar vår utrikesminister och ingen reagerar! Eller om det inte hade varit utrikesministern, utan en vanlig kvinna? Ingen reagerar, ingen hoppar på honom. Ingen...* (Inf 38).

– *Där kommer en mycket intressant fråga också, det här med individen alltså. Individen ska sköta sitt, individen ska inte bry sig om andra alltså. Mitt framför en på gatan kan någon misshandla sin fru, sin kvinna, mitt på gatan, bara för att han är full, han har druckit. Och det är ingen som reagerar. Jag har varit med, jag har själv sett mannen som sparkar sin liggande fru vid busshållplatsen. Jag har själv sett att det är ingen som reagerar* (Inf 40).

– *Det är likgiltigheten som finns i vårt samhälle idag. Om den här mördaren på NK skulle ha varit i något land i Mellanöstern skulle han bli lynchad av folk innan polisen kommit* (Inf 39).

– *Ja, direkt!* (Inf 38).

– *Här är det ingen som reagerar. Om fem eller fyra stycken kunde... jag vet inte. Man ska inte ta lagen i egna händer, okej, men ändå. Är vi så likgiltiga helt enkelt? Man bryr sig inte, man vill rädda sitt eget skinn. I ett sådant samhälle är man på fel väg helt enkelt* (Inf 39).

Bland de svensk-syrianska männen är det på samma sätt normkänslan, medborgaransvaret som ställs i fokus. Som tidigare får diskussionen ett rikt innehåll genom att man hämtar exempel och ämnen från sin egen privata erfarenhet av hur brottslighet hanteras i Sverige. Skadegörelse, cykel- och bilstölder, ungdomsvåld, är problem som man har konfronterats med i sina egna bostadsområden. Vidare handlar samhällskritiken om att Sveriges institutionella lösningar har gjort människorna passiva. Samtidigt intar man ett resonerande förhållningssätt. Som i den svensk-kurdiska gruppen, då lynchning ställdes mot principen att inte "ta lagen i egna händer", applicerar man flera perspektiv. På liknande sätt säger en av svensk-syrianerna att han "kan se det från två olika håll" och beakta att det i Sverige finns mänskliga rättigheter som inte finns i vissa andra länder. När de vidare diskuterar lagen i Sverige går de emellertid väl långt. På något sätt har man fått uppfattningen att passiviteten är lagstadgad: att man inte får försvara sig, att man inte får gripa tjuven.³

– Ja, allt har lämnats till polisen. Men det finns ingen polis. Vanliga medborgare ska hjälpa varandra med det där. Den kvinnan som var med henne eller den kvinnan som var framför henne, fem meter ifrån. De kunde åtminstone reagera. Jag tror, att om den här händelsen

skulle ha varit utanför Sveriges gränser, säg i Mellanöstern, skulle han vara gripen direkt (Inf 49).

– Jag tror att... jag ser det från två olika håll. Det finns en annan sak här som man inte ska glömma. I Sverige finns demokratin och mänskliga rättigheter. Det accepteras på ett annat sätt och då låter man... I början kunde jag, om jag såg något bråk, gå in och förhindra och så här, men å andra sidan finns det uppsatta restriktioner. Det finns ju arbetssätt (Inf 46).

– Det finns ju en lag i Sverige: Du får inte gripa tjuven, du får inte lägga dig i bråk, man får inte... Det är inte din sak, det är polisens (Inf 48).

– Sen handlar det också om, om vi går tillbaka, till säkerheten som man har bakom sig. Till exempel medborgaransvar, hur man ska försvara varandra. Sverige har tappat det här (Inf 49).

De svensk-somaliska männen resonerar i samma banor. Ett par månader efter mordet undrar de varför folk inte reagerade. Det "svenska" sättet att vid en olycka eller ett brott ringa polisen eller brandkåren och sedan vänta framstår som fullständigt obegripligt. De undrar hur människor skulle reagera om de själva skulle bli överfallna – kommer någon att hjälpa dem? Om det börjar brinna, hur gör människor i Sverige då?

³ Kunskaopen tycks i allmänhet vara låg vad gäller envars rätt att försvara sig själv och ingripa för andras skull, samt gripa gärningsmannen på bar gärning då fängelse finns på straffskalan för brottet. Se nödvärnsrätten – BrB kap. 24, och envarsrätten – Rättegångsbalken, 24 kap. § 7.

Ringer de brandkåren och sätter sig och väntar?

– Fortfarande undrar man varför folk inte reagerade spontant. I alla fall, om en eller två somalier hade varit där, då skulle de gå fram eller springa efter. Det spelar ingen roll om han har vapen med sig eller inte. I Sverige är det så. Folket måste reagera spontant. Man kan inte bara titta och bara säga att man väntar på polisen eller ringa på polisen. Man kan inte vänta tills någon däre... jag vet inte... man kan inte försvara det... De säger att det var en stor affär och att det fanns folk. Jag begriper inte, ännu idag... Jag menar, vad ska hända om någon kommer och anfaller mig? Ska folk bara titta på tills jag har blivit dödad? (Inf 41).

– Den stora frågan var hur det kunde hända i Sverige under dagtid, med mycket folk i en stor affär. Hur kan något sånt hända? Hur? Jag vet inte hur något sådant kan hända. Jag vet inte om folk struntar i det eller... är svenskarna så passiva? Så passiva att man struntar i det? Ingen vill göra någonting. Det är så alltså. Det är det man inte fattar (Inf 42).

När intervjuaren frågar den äldre av de två svensk-somaliska männen om han känner en oro för det, svarar han "I mitt land kan det inte hända". När de vidare får svara på frågan om det är obehagligt, svarar de jakande: "Obehagligt är det, man tappar tryggheten faktiskt" (Inf 42).

– Tänk om jag står på en öppen gata och det är mycket folk, och någon kommer och hugger ner mig. Alla tittar på och går och... [uppgivet klappar han ihop händerna] (Inf 42).

– Eller att någon ringer polisen (skratt). Men innan polisen kommer måste man hjälpa. Jag vet inte vad som kommer att hända om det skulle börja brinna här. Ska de ringa och vänta tills brandkåren kommer? Jag vet inte! Jag har bott i Sverige i nästan tio år, men fortfarande, efter de händelser som har skett, funderar jag fortfarande idag (Inf 41).

Gymnasieungdomarna från Somalia reagerade också väldigt starkt över detta att ingen reagerade och försökte förhindra eller gripa gärningsmannen. I invandrargrupperna med män sa alla uttryckligen att det hade fungerat på annat sätt i exempelvis Mellanöstern eller om "en eller två somalier hade varit där." I den här ungdomsgruppen drar man inte explicit jämförelser med det gamla hemlandet, men parallellen finns mellan raderna när ungdomarna besviket konstaterar att "så är det här, överallt. Man tittar på och så går man därifrån" (Inf 45). På samma sätt som de svensk-somaliska männen börjar de fundera på hur utfallet skulle bli om de själva skulle bli attackerade.

– Vad jag inte kan fatta är, när han slog första slagen, varför ingen reagerade på det. Eftersom det ju var flera slag hon fick i sig. Om man är i en stor folkmassa så ser man ju vad som händer (Inf 43).

– *Precis. Man börjar tänka liksom, om det skulle hända mig något här på stan så skulle absolut ingen reagera och hjälpa mig. För så är det här, överallt. Man tittar på, och så går man därifrån. På ett sätt känns det så. Varför reagerade de inte när han kom i närheten av henne och började hugga henne. Varför tittade de och gick därifrån? De kunde ju ha tagit honom eller slagit honom på ett eller annat sätt, så hon hade fått mindre skador och sådär* (Inf 45).

Våldet som meningslöst, urskillningslöst och tilltagande

När den amerikanska sociologen Joel Best beskriver följderna av det mediala intresset för spektakulärt, slumpvist utagerat våld, pekar han på ett antal karakteristiker. Dessa återkommer i våra intervjuer, eller har åtminstone stora likheter med informanternas ut-sagor. Best (1999: 9) menar att medier-nas fokus på det till synes oförutsedda våldet sprider uppfattningen att:

“things are getting worse, that there are ever more violent incidents, that respectable citizens run even greater risks of victimization than in the past.”

Vi uppmärksammar i detta kapitel uppfattningar och upplevelser av våldet som, i turordning, meningslöst, urskillningslöst och tilltagande.

En viktig fråga efter överfallet på Anna Lindh, som aktualiserade det

meningslösa i dådet, var det bakomlig-gande syftet, eller snarare avsaknaden av detsamma. Var det ett planerat poli-tiskt mord eller bara en ”galning” som hade attackerat utan planering och konkret uppsåt? Detta var en viktig fråga i alla grupper, särskilt på grund av Anna Lindhs framträdande roll i det då aktuella EMU-valet. Flera tänkte till en början att gärningsmannen hade ett politiskt uppsåt, och i några grupper önskade man nästan att mordet skulle vara politiskt. Att Anna Lindh skulle attackerats så brutalt utan någon kon-kret anledning betraktades som full-ständigt meningslöst och respektlöst.

De svensk-kurdiska männen, som ofta är politiska i sina resonemang, för-väntade sig att mordet skulle vara poli-tiskt. När det visade sig att det istället var ett ”vansinnesdåd” blev man över-raskad och konfunderad. En av män-nen tyckte att det var särskilt upprö-rande att Anna Lindh skulle mördas på ett ”enkelt” och ”barnsligt” sätt (Inf 39). Om det hade varit en konspi-ration, en stat och underrättelseverk-samhet som låg bakom, hade hon på ett aktningsvärt sätt dött för sin poli-tiska gärning.

På ett liknande sätt uttrycker en svensk-syriansk man att det hade känts bättre om Anna Lindh hade mördats på grund av sin politiska kamp. När det istället visade sig att hon föll offer för en ensam, desillusionerad man, kunde han tycka att det hade varit bättre om gärningsmannen hade kom-mit undan. Det hade varit lättare att leva utan vetskapen att mordet på Anna

Lindh, en sådan framstående och omtyckt politiker, var meningslös. En kvinnlig student blir "besviknen på människorna" och liksom många andra ställer hon frågan "Varför?" Hon frågar efter meningen med våldet, men finner inga tillfredsställande svar. "Vad ska det vara bra för? Hur kan man göra något sänt liksom? Är vi funtade så i huvudet att sänt händer här också?" (Inf 6).

Meningslösheten i våldet upplevdes om möjligt ännu starkare i samband med mordet på flickan Sabina i Arvika, som överfölls samma dag som Anna Lindh avled. I alla grupper finns en stark upprördhet över mordet i Arvika. I de grupper där man distanserade sig och ifrågasatte sorgen efter mordet på Anna Lindh finns inte tillstymmelse till distansering eller avståndstagande när det gäller flickan i Arvika. Denna bestörtning eller upprördhet tycks komma av att ett barn är helt oskyldigt, harmlöst, och har hela livet framför sig. Även om informanterna, som vi senare ska se, diskuterar psykiatrin och finner vissa orsaker till problemen där, räcker dessa förklaringar på intet sätt för att stilla besvikelsen, oron och känslan av meningslöshet.

Ju mer berörda människor är desto mer pregnant beskrivs det meningslösa. I Arvika nämner några pensionärer ordet ett tiotal gånger under intervjun. En pensionerad metallarbetare kommenterar händelserna, sedan en pensionerad chaufför, och sist en ung kvinna:

"Det är såna här vansinnesdåd bägge slag. Det är så meningslösa saker allt-

sammans, att det är en idiot som är ute, som utför såna där saker. Det är det som är så förskräckligt i bägge fallen då. Meningslöst alltsammans" (Inf 32).

"Man tappar lusten till att fungera som människa faktiskt, så hårt tar det. Och just att det ska kunna hända... att det ska behöva [hända] egentligen, för det är ju så meningslöst. Om problemet nu är att få tag på den skyldige, så vad har det för betydelse egentligen på ett sätt? För det finns ju inget straff eller något som kan göra så att livet blir bättre inte." (Inf 31).

"Men det tyckte jag var ännu värre på något sätt, för det är ju helt omotiverat, det kan inte ligga något politiskt i det, utan det är bara ett litet barn, Det kan inte bli mer oskyldigt... så det tyckte jag var ännu värre när man hörde det" (Inf 17).

När informanterna ser tillbaka på olika våldsdåd, och när de talar om våldstendenser i samhället, är det förutom det meningslösa också det urskillningslösa i våldet som är typiskt i beskrivningarna. En del av det meningslösa ligger i att våldet drabbar fullständigt oskyldiga människor i helt vardagliga normala sammanhang. Om en liten flicka kan mördas, en som inte har gjort något ont, som inte har några fiender, då kan precis vem som helst bli överfallen. Detta tar sig uttryck i en personlig oro, något som oftast märks mer hos kvinnorna än männen som har intervjuats. Flera är efter mordet i Arvika oroliga för sina egna barn, och de ungdomar som intervjuades blev oroliga

En hälsning till den mördade femåringen i Arvika. FOTO: TORBJÖRN ANDERSSON/PRESSENS BILD

för sina småsyskon. En småbarnsmamma berättar att hon kände oro för sin dotter: "kan hon inte vara säker på dagis ens? Ja, alltså, det är så fruktansvärt..." (Inf 15). En annan kvinna i samma grupp berättar att hennes barns daghem var låst när hon skulle hämta dem. Personalen på dagiset "hade låst dörrarna för de kände olustkänsla" (Inf 16). Även flera månader efter mordet i Arvika berättar den mamman att:

"tanken kan komma ibland att vem som helst kan kliva in på dagis, vem som helst... och kommer det då något litet barn som ska på toa, då vet jag att jag kan tänka på det" (Inf 15).

Bland de yngre informanterna som inte har barn, och de äldre vars barn är vuxna, menar i princip alla att småbarnsföräldrar säkert har blivit oroliga för sina egna barns skull efter händelsen i Arvika.

Att våldsdåden utageras urskillningslöst kan också öka oron för den egna tryggheten och säkerheten. "Again, in a world of random violence, no one is safe", skriver den amerikanska sociologen Joel Best (1999: 9). Uppfattar man sin omvärld som så irrationellt hotande, är osäkerhet och oro rimliga reaktioner. "Man vet aldrig vad som kan hända" säger en av gymnasieungdomarna från Somalia vid upprepade tillfällen, "man vet aldrig vad som kan hända." Liknande oro yttras även i andra grupper, framförallt i dem med kvinnor. Uttalandena nedan är utdrag från studentgruppen med unga kvinnor.

"Det är så obehagligt, man känner liksom att, ja, man går här i sin trygga värld, men egentligen så kan den ju när som helst raseras. Det känns som att man är mer medveten om det nu" (Inf 5).

"Det är på något sätt som att ingenting är heligt. Har någon mördat Anna Lindh som var en sån stor person... bara för att hon är en kändis, och likadant, ett litet barn. Då skulle det kunna klättra in någon i ens trädgård liksom. Det är det ju inte något stort steg till att det skulle kunna hända en själv något, om det kan hända dem något – två så olika personer [...] Och sen när man sätter de här mot varandra, då finns man i spannet där emellan; mellan kändis och helt okänd, gammal och ung, storstad och småstad" (Inf 8).

Väldet beskrivs också som urskillningslöst när man talade om de andra våldsdåden:

"Att gå omkring och slå med ett stort järnrör, på vem han än träffade. Det är ju som med Sabina, det var ju också vem han än träffade. Det var ju ett vansinnesdåd [...] och likadant det på Västerlånggatan" (Inf 32).

Oron kommer till uttryck i intervjuerna på flera sätt: allt fler läser dörren hemma (ex. grupp 2, 4), tar taxi eller egen bil istället för att gå eller åka buss (ex. grupp 7, 15) eller helt undviker vissa områden (ex. grupp 2, 5). Denna oro bottnar troligtvis i en mycket vidare oro än den som direkt har med våldsdåden som diskuteras i intervju-

erna att göra. Kvinnornas oro tycks härröra från en rädsla för våldsbrott, men också för sexualbrott. Vid flera tillfällen nämns sexualbrott i intervjuerna. Det har tidigare konstaterats att kvinnors oro och rädsla för våldsbrott förstärks av deras fruktan för våldtäkt som tilläggsbrott – något fruktansvärt som sker *utöver* rånet eller inbrottet i lägenheten (Tiby, 1991). En studentska berättar också att "man blir mer rädd varenda gång man hör om ett mordförsök, en våldtäkt" (Inf 6).

Våldet beskrivs också som att det blir värre, att det händer "mer och mer" förfärliga saker. Vad som beskrivs av många informanter är en *tilltagande* negativ utveckling. Vid tiden för intervjuerna minns informanterna en mängd våldsbrott, och, som vi tidigare nämnde, sexualbrott. Man talar om den uppmärksammade gruppvåldtäkten i Malmö och debatten som följde, den sextonåriga flickan i Sundsvallstrakten som blev mördad av sin pojkvän, skottlossningarna som har varit utanför och inne på krogar i storstäderna, de två kvinnorna som hittades döda på Hallandsåsen, mannen som attackerade ett par pensionärer med samurajsvärd, och så, givetvis, våld- och sexskandalen i Knutby. När en student berättar om ett våldtäktsförsök på en gammal kvinna påpekar hon med ilska att "det inte finns några *gränser* längre, för *någonting*" (Inf 5). Samma student berättar senare att:

"man märker att det händer saker nu. Det blir allt mer och mer. Det känns som

att man inte längre kan skjuta undan det så mycket, som att 'det händer inte mig'. Det känns som att det kryper närmare in på en" (Inf 5).

En medelålders man som arbetar på ett bildningsförbund beskriver också den tilltagande våldsutvecklingen. Varje helg läser han om något nytt som har hänt, och "varje helg eller åtminstone varannan så är det en medelålders man som blir rånad eller misshandlad i Örebro" (Inf 22). Varken han eller hans jämnåriga kollegor går gärna i centrala Örebro på kvällen av rädsla för att bli överfallna och rånade.

Stora skillnader

Även om oron är utbredd bland informanterna förekommer också stora skillnader mellan individer och grupper när det gäller oro och hur man ser på sin trygghet och säkerhet. I en grupp med studenter berättar en ung kvinna att hon är "livrädd" när hon är ensam hemma i lägenheten; "då stänger man dörrarna och så vistas man i ett rum" (Inf 5). Hennes två år yngre klasskompis berättar i nästa stund att hon är "i stort sett aldrig rädd" (Inf 8). Även om gapet mellan upplevd oro och trygghet är störst i gruppen med de kvinnliga studenterna, så förekommer liknande variation i andra grupper. Konsekvent uttrycker dock kvinnorna en djupare oro än männen när det gäller den egna tryggheten och säkerheten – med undantag för de äldre männen som också kan uttrycka en ångslan för sin

egen del. Skillnaderna mellan unga män och de kvinnor som uttrycker stark oro är frapperande. De unga männen uttrycker faktiskt inte särskilt mycket oro över huvud taget. Dessa studenter (i grupp 1) kan däremot tänka sig att vissa andra har blivit mer oroliga på grund av våldsdåden, vilket det första citatet nedan exemplifierar. I det andra exemplet menar en student att det ändå ska mycket till innan människor tappar sin grundläggande trygghet i Sverige.

"Politiker och småbarnsföräldrar möjligtvis... de kanske känner sig lite mer otrygga. Det skulle vara dem som jag kan tänka mig, om man utgår från de här fallen" (Inf 4).

"På något sätt så utstrålar väl Sverige någon slags trygghetskänsla i sann Volvoanda. Det ska nog mycket till för att ändra den grundläggande mentaliteten hos folk att känna trygghet i Sverige. Inte åker man till ett annat land och känner 'fan, det här var mycket bättre än i Sverige, jag känner mig mycket tryggare här.' Det tror jag inte att det är någon som faktiskt tycker" (Inf 2).

Informanterna kan också svänga lite i sina uppfattningar. I studentgruppen med unga kvinnor (grupp 2), och i en grupp med manliga pensionärer (grupp 9) uttrycktes en oro för våldet och samhällsutvecklingen. Samtidigt tycker man att det är orimligt att folk ska gå och känna oro någon längre tid. "Det går inte att leva så", säger de.

Oron beskrivs alltså som något som avtar eller något som man måste komma över. De två första exemplen nedan är utdrag från intervjun med de kvinnliga studenterna. I det sista citatet beskriver en pensionär situationen efter mordet på den femåriga flickan i Arvika.

– Och så tror jag också, jag har i alla fall den mentaliteten att jag tänker 'det kommer inte att hända mig'. Så är det ju. Det finns jättemycket sjukdomar runt omkring men ändå tror man inte att det ska jag drabbas av (Inf 6).

– Man kan ju liksom inte gå och oroa sig och tänka "aah! nu kanske någon hoppar på mig". För det är ju också sjukligt liksom (Inf 7).

"Jag vet att efter, strax efter att det här hände, då höll föräldrarna barnen inne. Det vet jag. De släppte inte ut barnen utan tillsyn en tid. Men det måste ju gå över. Det går inte att leva på det viset. De måste ju få gå fritt sen igen. Det går inte att gå och vara rädd jämt. Man kan inte leva då. Det går inte att tänka så" (Inf 32).

I den svensk-syrianska gruppen med män förs samma åsikt fram, att händelsernas påverkan, oron som förknippas med dem, är något som avtar och till slut glöms bort. Härvidlag är man emellertid inte helt överens. En av männen tror att vi minns händelserna, på ett omedvetet plan, och när så något nytt liknande våldsbrott inträffar ger sig de gamla minnena tillkänna igen.

– *Man kan inte fortsätta såhär. Det är en sån grej som kommer och går alltså. Man blir ju som jag sa, i början sådär... Men sen... jag har glömt allt det där, med Anna Lindh, och andra och andra och andra... Man kommer tillbaka till vardagen, och efter en tid så glömmes man bort sånt där* (Inf 48).

– *Livet fortsätter i varje fall* (Inf 47).

– *Vissa saker måste man bearbeta för att kunna fortsätta. Men att glömma bort allting, då har man... Jag tycker inte att man glömmes bort, nu när man ser tillbaka. Medvetet eller omedvetet; det är något som inte... det är något som har*

lagrats i minnet, och så ser man något i tidningen och så tar man fram det. Man har det någonstans omedvetet. Det är ett förlopp i ens liv, det är inte bara att hoppa över! (Inf 46).

Det är således inte bara oro som kommer till uttryck i intervjuerna. Det finns skillnader inom grupper, som bland de unga kvinnliga studenterna, och så även mellan grupper. Det finns andra förhållningssätt, som betonar att Sverige faktiskt är rätt så tryggt, och även perspektiv som framhåller att den oro som de så kallade vansinnesdåden har väckt, den avtar.

Synen på medierna

Många av intervjupersonerna är kritiska till mediernas bevakning av mordet på Anna Lindh. Det har också på annat sätt framförts sådan kritik efter mordet. Under rubriken "Läsarnas dom över medierna" publicerades några av alla de kritiska insändare Dagens Nyheter fick beträffande mediebevakningen efter mordet – och kanske i synnerhet beträffande det som gällde den så kallade 35-åringen (se DN 03-09-26). På Internetupplagan dn.se (03-09-23) ställdes frågan hur läsarna tyckte att medierna hade skött bevakningen. 43 procent av de över tretton tusen röstande valde alternativet "uselt", 6 procent tyckte att medierna hade skött bevakningen "bra", 4 procent "mycket bra". Även om sådana mätningar på Internet måste tolkas med försiktighet, så visade gapet mellan positiva och negativa åsikter förmodligen på en tendens. Kritiken fick efter hand också lite mer plats i medierna själva. Mediemagasinet tog upp rapporteringen efter ministermordet, och det blev även en utfrågning i TV4 med representanter från de största tidningarna samt TV4:s Nyheterna.

I detta kapitel redovisar vi några framträdande teman i informanternas syn på medierna. I turordning tar vi upp deras läsning av rapporteringen om 35-åringen, mordet i Arvikas undanskymda plats, mediernas sensationslystnad, samt mediernas och journalistikens mer positiva sidor.

35-åringen

När grupperna samtalar om medierna berörs flera dimensioner och ofta framkommer, liksom när det gäller andra teman, en ambivalens. Man är sällan tvärsäkert negativ. När det gäller rapporteringen om den tidigare skäligen misstänkta 35-åringen är däremot omdömena om medierna i princip odelat kritiska. Det gäller framför allt pressens behandling. Även om 35-åringen hade en brokig bakgrund, och vissa informanter visar sig vara misstänksamma mot honom, får han ändå en del sympatier.

I grupp 3, med fyra män och en kvinna, menar man att medierna kan fungera destruktivt. "De ska vara först

Han beskrivs som en tickande bomb

Dagens Nyheter 18 september 2003.

på allting och det blir bara skit av allt... det förstör för många människor, ja, som nu med den här 35-åringen" (Inf 11). När intervjuaren tog upp medierna till samtal i studentgruppen med unga män riktas fokus genast på rapporteringen kring 35-åringen. "Nej, det jag främst upprördes över var hur man kan hänga ut en människa utan att han är dömd, så som man gjorde med 35-åringen. Det är det främsta (Inf 2)." De svensk-syriska kvinnorna reagerade på liknande sätt på att man exponerade personliga uppgifter i medierna. Medierna hade tagit del av hans patientjournal trots att det inte var fastlagt att det var han som var mördaren. "Ja, de visade det på tv" säger en av kvinnorna. Det gjorde att

de blev mer säkra på att det var 35-åringen. "Du vet, man kan inte ta fram journaler om man inte är säker på att det är han" (Inf 51).

I den svensk-kurdiska gruppen med män omtalas 35-åringen som "den stackars killen som var oskyldig" som pressen "skrev nästan allting om" (Inf 39). Det var uppgifter "om hans kärleksliv, att han hade misshandlat sin flickvän, var homosexuell, hade misshandlat sin mamma, stulit en mobiltelefon, nästan allt kan man säga..." (Inf 39). Att medierna kunde rota i en människas liv och skriva så mycket om en person som var anhållen med den svagaste misstankegraden, tycker man i nästan alla grupper är upprörande. De svensk-somaliska gymnasieungdomarna

tyckte att medierna gick alldeles för fort fram: "De kunde verkligen ha väntat lite så att de inte behövde måla upp den här 35-åringen så att han verkligen blev stämplad som Anna Lindhs mördare, förrän polisen var riktigt, riktigt säkra på alla möjliga sätt" (Inf 45).

I flera av grupperna menar man att kortsiktig lösnummerförsäljning styr pressen i en sådan riktning att de sätter människors liv på spel. Gymnasieungdomarna från Somalia är starkt kritiska: "Jag tycker det var helt fel, för media vill bara sälja och få så mycket läsare som möjligt" (Inf 45). I den svensk-kurdiska gruppen betonas också den ekonomiska aspekten: "Den kommersiella biten blev stor" säger en av männen (Inf 40).

I samma grupp kritiserar man också bristen på medieetisk diskussion: "Han var oskyldig och det blev aldrig någon efterföljning eller diskussion – lite kort men inte mer – om tidningarnas ansvar" (Inf 39). De andra i gruppen håller med och fyller i att det är på grund av att samhället och medierna är beroende av ekonomi och antalet läsare som "man kränker på det mänskliga planet"; det är anledningen till att "det (personliga) alltid kommer i fokus" (Inf 40). Istället för att hänga ut den "lilla människan" ska medierna "skydda den enskilda människans integritet" betonar en av männen (Inf 38).

I flera av de sist intervjuade grupperna som kritiserar medieuppbådet kring 35-åringen drar man även paralleller till skrivierna kring Knutby då svensk sensationsjournalistik slog rekord.

Mordet på flickan i Arvika

Det var många som reagerade starkt och emotionellt när de fick höra om mordet i Arvika. Här finns också en besvikelse eller irritation över medierna, vilket berodde på att den mediala uppmärksamheten kring händelsen inte alls stod i paritet till människors reaktioner och bedömningar av allvaret i situationen. Det kan möjligen också bero på att informanterna bor i en medelstor stad, eller en bit utanför staden, och kanske lättare kan sätta sig in i situationen i Arvika. Man kanske rentav identifierar sig mer med Arvikabor än stockholmare? Hur det än må vara, så uppfattar man i de flesta av de intervjuade grupperna att uppmärksamheten kring Anna Lindh tog plats på bekostnad av flickan i Arvika. Så fort intervjuaren nämner flickan i Arvika, och samtalen spontant kommer in på mediernas roll, så är det sådana reflektioner som ventileras. Det första stycket nedan är ett utdrag från intervjun med grupp 3, med fyra män och en kvinna. Nästa stycke är ett utdrag från intervjun med de universitetsstudenter unga männen.

– *Hon fick inte mycket uppmärksamhet hon inte* (Grupp 3, Inf 10).

– *Det tyckte jag var värre* (Inf 13).

– *Det tyckte jag var hemskt, det tyckte jag var värre faktiskt* (Inf 12).

– *Ja* (Inf 9).

Många barn lämnade leksaker, blommor och teckningar till den mördade femåringen vid mordplatsen. FOTO: ROLF OHMAN/SCANPIX

– Ja, och där tyckte jag media var hem-ska för de skuffade undan det här flicka-barnet – som var mycket jävligare egent-ligen, och så skrev de bara om Anna Lindh bara för att hon var stor (Inf 13).

– Jag vet inte om vi kommer in på det sen, men det här andra, som hände i Arvika. Jag kommer ihåg när jag läste i Aftonbladet dagen efter, och det stod ju en sida om det här mordet, och det gjorde att jag reagerade då redan, att 'hallå, vakna här!' liksom 'det händer andra saker också!' Visst, det är stort det här för Sverige, men det är ju lika synd om hennes familj som det är för Anna Lindhs familj (Inf 3).

– Ja, jag var mest förbannad för att det var Anna Lindh som tog upp hela nyhets-värdet, för jag tyckte nästan det här var värre, eller i varje fall lika skrämmande (Inf 2).

– Det var faktiskt det enda jag reagerade på (Inf 3).

– Vad är det som gör Anna Lindh till en så bättre person än den här flickan? Hon fick en liten spalt, en sida, medan Anna Lindh har fått flera månaders publicitet (Inf 2).

I flera av grupperna funderar man över hur det kommer sig att den här flickan kom så i "skymundan". Det är märkligt

menar en kvinnlig tekniker, för man tyckte själv att "det var minst lika stort som Anna Lindh" (Inf 19). Inte utan besvikelse konstaterar informanterna att det uteblivna mediala utrymmet beror på att flickan inte var känd: "Är det en okänd så blir det knappt någonting" säger en av kvinnorna i grupp 5, och de andra håller med. "Ja, då blir det inte så mycket" fyller kollegan i. Mediernas prioriteringar står i konflikt med informanternas uppfattning om människors lika värde. "En människa är väl en människa!" utbrast också en av de medelålders männen i grupp 6 då de diskuterade temat. En liknande tolkning som normativt betonar människors lika värde finner vi i intervjun med de svensk-syrianska kvinnorna:

– Jag brukar säga att Sverige, det är fritt land... En bra utbildad, kändismänniska så här, med hög post, du förstår vad jag menar... Vi i Sverige, även om det är en statsminister eller utrikesminister, så säger vi att vi är samma (Inf 51).

– Människor (Intervjuare).

– Ja, precis (Inf 51).

I grupp 10, med informanter som på olika sätt har anknytning till psykiatrin, samtalar man också om flickan i Arvika, Anna Lindh och hur man uppfattade medierna. Även här uppmärksammas hur rapporteringen om flickan i Arvika fick stå tillbaka för publiciteten kring Anna Lindh och sorgen som hon lämnade efter sig. På samma sätt leder ämnet in på frågor rörande män-

niskovärde – vem är värd att sörjas offentligt? Vems sorg ska uppmärksammas? En medelålders kvinna i gruppen har precis som Anna Lindh två söner, och hon funderar på vad som skulle hända om hon skulle bli mördad. "Det är ingen som skulle skriva om det i tidningen, det är ingen som skulle sörja mig" säger hon. I samma grupp hänvisar man vid ett annat tillfälle till en "bra insändare i Nerikes Allehanda" (Inf 34). Här återges en episod ur en olycklig och självmordsbenägen persons liv, vars nära vän försöker få honom inskriven för psykiatrisk vård. Gång efter annan skickas den olycklige hem med åtta, sedan tio "biverknings tabletter istället för följdriktig vård". Väl hemma försöker han bränna sig inne i sin lägenhet, "med uppenbar risk för andras liv". Han skrivs så in i psykiatrin, och när han efter ett par veckor får träffa sin ordinarie läkare tillåts han ta promenader på egen hand. Den nära vännens varningar "negligeras respektlöst", han tillåts inte ens tala med läkaren. I mitten av januari, på en av sina promenader, försöker patienten dränka sig i Svartån. Insändarens författare, liksom psykiatrigruppen, ställer samfällt frågan:

"Men en stackars psykiatrismer eller mindre, vad är det mot det som händer en minister?" (Nerikes Allehanda 04-01-28)

Det kan tyckas vara ett sidospår, men likväl finns här bakgrunden till att man upprörs över att en känd och fram-

gångsrik persons öde får så stor uppmärksamhet i medierna. Fallet som beskrevs i debattartikeln renderade i just en debattartikel – knappast något redaktionellt material.

Som när det gällde 35-åringen kopplar informanterna inriktningen på journalistiken till ekonomi och medier-nas logik. Att skriva om en liten okänd flicka säljer inte lika mycket som att skriva om en känd politiker. Kritiken rymmer också ett underifrånperspektiv. En "vanlig" människa är inget värd jämfört med en "kändis" i medierna. När informanterna med erfarenheter av psykiatrin diskuterar temat läggs så ännu ett perspektiv till de tidigare. Om en liten flicka från Arvika som bragts om livet knappt får någon uppmärksamhet, hur är det då med de individer som samhället diskrediterar?

"På andra sidan sanningens gräns"

Som det nämndes tidigare rör mycket av kritiken mot medierna sensationslystnaden och jakten på högre försäljningssiffror. "Det är ekonomin som styr" är en vanlig kommentar. "Det är lösnummerförsäljning förstas" en annan. I flera grupper menar man att förtroendet för medierna, efter mordet på Anna Lindh, är naggat i kanten. Samtidigt menar de flesta att man har varit skeptisk sedan en längre tid. I exempelvis grupperna 1 och 7 säger de att man efter en tid, lite slentrianmässigt, återfår förtroendet för medierna,

eller att man, när upprördheten har lagt sig, åtminstone återgår till sin mer vardagliga skepticism.

Med gruppernas varierande bakgrund, varierar också tolkningsramarna. De svensk-somaliska människens bild av medierna är starkt kopplad till deras uppfattning av det världspolitiska läget, svensk utrikespolitik, USA:s inflytande och klyftan mellan västerländska och arabiska medier. De har mycket lågt förtroende för de svenska och västerländska medierna. Man är kritisk mot USA:s politik i Mellanöstern och dominans i västvärlden och besvikna på Sveriges allt mer "tysta" profil i internationella rättvisefrågor. "Jag tycker ingenting om medierna. Det är bara propaganda" säger en av männen (Inf 41).

I grupp 7 med pensionärer är man trött på "spekulationer och skrivelser". En av männen säger att han undviker soffprogrammen för att det är nästan bara spekulationer. Han kritiserar televisionen på grund av mediets "snuttifiering". Rapporteringen blir för kortfattad, med alltför "snabba intryck" som gör att man "drar fel slutsatser själv" (Inf 23). Tidningarna tycker han inte är så värst mycket bättre "men de är i alla fall lite mer innehållsrika" (Inf 23). När de talar om våldsdådet i Åkeshov riktas åter uppmärksamheten mot medierna. "Hur många extraupplagor säljer man på det då?" undrar ett par av pensionärerna (Inf 23 och 26). "Ja och man drar upp rubrikerna på andra sidan sanningens gräns för att folk är nyfikna" fortsätter en av dem (Inf 23). Uppenbarligen finns här en skepticism gentemot

medierna. Det är bra med Internet tycker däremot en pensionerad byggingenjör (Inf 25). Det ger honom större möjlighet att välja mellan olika nyhetskällor. Denna chans att sovra i nyhetsflödet är de alla positiva till även om datorer betraktas som ett jobbigt kapitel av alla utom en av dem.

I grupp 3, med fyra män och en kvinna, uppmärksammas också mediernas dramatiska, lite fragmenterade rapportering. När de i samtalet avhandlar det ena våldsdådet efter det andra, tycks det vara så, att även om man tar händelserna på allvar är temat "mediernas sensationalism" en närliggande tolkningsram att tillgripa. Detta återkommer också i de andra grupperna:

"Så länge det är hett och så länge det säljer så dränker de oss med allt... Ja, både tidningar och tv, de är ju likadana. Men sen svalnar det ju väldigt fort och sen kan ju upplösningen bara vara en liten notis" (Inf 9).

"Det blir hela tiden mer tolererat. Jag tycker de går över gränsen hela tiden och det accepteras. Någonstans måste de sätta stopp för annars fortsätter de ju, för går en över gränsen, så fortsätter ju nästa också. De tävlar ju hela tiden om det där" (Inf 5).

"Det är ju lite roligt att, de säljer ju även om det är 'Leif' på löpsedeln... Förut var det kanske lite larvigt, men nu har de gjort bort sig, i alla fall som jag ser det. Ja, att man inte har respekt för människor... Det här kändes som ett övertramp, så stort att man uppmärksammade det

och verkligen tänkte till och höll det kvar i huvudet ett tag efteråt" (Inf 8).

I grupp 6, med medelålders män, reagerar man på löpsedlarnas utformning och rubriksättningen. De tänker också tillbaka på hur det var förr, när de växte upp på 50-talet, och hur annorlunda det har blivit. Vilken nyhet som helst kan få braskande rubriker, och hur ska man då veta när något allvarligt har hänt?

– Tidigare använde man inte så braskande rubriker som nu. Man blåser upp allt så stort, som om vi skulle ha gått in i krig (Inf 20).

– Allt är krigsnyheter! Det står "extra extra" fast det bara handlar om någon Farmendeltagare. Så var det inte förr, som på 50-talet när jag växte upp (Inf 22).

– De använder alltid såna tjocka svarta bokstäver. Hur ska de göra om det händer något allvarligt? Ska hela löpsedeln vara svart? (Inf 20)

I gruppen med de unga universitetsstudenterande männen omfattar inte kritiken bara kvällspressen, utan även Svenska Dagbladet och Dagens Nyheter.

"De som skriver då, journalisterna, det känns inte trovärdigt oavsett vilken tidning... jag tycker man har levt väldigt länge på att det heter just dagstidningar, som Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet, fast efter det här så känner jag lite skepticism när jag läser just dem också.

NORDENS **STÖRSTA** DAGSTIDNING! **043400**

**SÅ BLIR DU SMAL
TILL MIDSOMMAR**

TRIPST • Enkelt program • Snabbt resultat

AFTONBLADET

År 1869. Utgåva 20 000. Pris 12,50 kr. (inkl. moms)

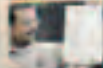

Annika
mötes
av kaos
SPORT

Familj: Vi
kan inte
ge **100%**

Aftonbladets
skrivare väljer

Dags för
UPPROM
MOT EL-
priserna

EXTRA
**BLODBADET
VID T-BANAN**

EN MAN MÖRDADES

Våldsmannen släpptes av polisen
40 minuter före morddramat

Aftonbladet 20 maj 2003.

För det blir lite såhär 'jaja, men det är ju inte säkert att det här är sant bara för att det är de' liksom" (Inf 3).

Det försämrade förtroendet för medierna uppstod inte på grund av rapporteringen kring våldsdåden, utan fanns långt tidigare. Det säger man i flera av grupperna. En redovisningsekonom berättar däremot att hon blev mer selektiv i sin mediekonsumtion på grund av de uppmärksammade våldsdåden. "Det blir bara värre och värre i medierna" säger hon (Inf 10). Resten av gruppen framhöll att de hade varit skeptiska till medierna sedan länge. Detta har inte minst förstärkts av publiciteten kring Anna Lindh och de misstänkta mördarna. Många av informanterna menar att de har tänkt till lite extra och funderat över mediernas etiska ansvar mer än annars (exempelvis i grupp 1). Vissa säger att de först blev mer skeptiska och kritiska till medierna, men så tillägger de att de slentrianmässigt återgått till en mindre skeptisk hållning. En av pensionärerna i grupp 9 uttrycker det på följande vis:

"Att en inte kan lita på media – det har man väl vetat förut, egentligen. Men nu kommer det ju mer i dagen, vid ett sånt här tillfälle. Men det trubbas av det också, så småningom. Man läser i tidningen och så tror man att det är sanningen igen. För det var ju samma sak med Olof Palme, det var ju en massa felaktigheter som kom fram där också" (Inf 33).

"Allt kan inte vara hundra procent rätt, det är inte svart eller vitt"

Det är inte alla informanter som riktar kritik och hårda omdömen mot medierna och journalistiken i anknytning till de så kallade vansinnesdåden. I intervjun med de svensk-syrianska kvinnorna framkommer perspektivet att det är samhället och människorna som har förändrats, inte medierna. Att medierna rapporterar om spektakulära händelser – våldsdåd, konfrontationer med skjutvapen, anlagda bränder etc. – det är följdriktigt. De bevakar vad som händer i samhället, menar kvinnorna.

"Det är människorna som har förändrats, inte medierna. Som jag sa, för tio år sedan var man inte rädd, det hände inte så mycket mord, skottlossning, bränder. Det hände inte så mycket. Nu är det självklart att det händer mycket, och media utvecklar det, och folk vaknar också mer. Man följer media mer och det händer mer i samhället. Media måste skriva!" (Inf 51)

Man tror inte att medierna rapporterar om det inte har hänt något. "De kan inte skriva utantill", men samtidigt konstaterar de att journalisterna ibland "skriver för mycket" och kan "lägger på en del". De tycker ändå att det "är deras jobb". Det är alltså ingen direkt kritik som framförs, snarare ett konstaterande utan skuldbeläggning.

När intervjuaren frågar gruppen med svensk-kurdiska män om de tror

att deras syn på medierna har förändrats efter mordet på Anna Lindh, får medierna och journalistiken mest positiva omdömen och kommentarer. I det andra exemplet nedan appliceras explicit också den vidare politiska tolkningsramen – vilket i detta fall underbygger en respekt för och erkännande av medierna och journalistiken i Sverige.

– *Jag tror personligen mer på medierna än på politikerna. Så jag tror att medierna i Sverige gör väldigt mycket bra ifrån sig. Och de små misstagen som begås här och där har jag personligen överseende med. Jag tycker att det är bra, de är aktiva. Det är mycket som allmänheten vet genom medierna faktiskt. Tack vare medierna (känner allmänheten till) korruption, politiska grejer, hur vissa samhällssektioner sköts av politikerna. Det är mycket sånt som kommer ut genom medierna. Om medierna inte hade funnits, om de inte hade den där makten eller den här rollen i samhället, tror jag att det hade varit ännu värre (Inf 38).*

– *Ja, faktiskt... I och med att jag kommer från ett land där det inte finns någon fri massmedia, då har man både respekt och uppskattning för det som finns här. Men ändå tycker jag att massmedia har en skyldighet att bevara det här förtroendet som de har hos befolkningen... (Inf 39).*

Vidare kommer de in på en diskussion som rör mediernas makt och vad som brukar kallas dagordningsmakt – makten att lyfta fram frågor i offentlighetens ljus, och så även makten att sopa vissa frågor under mattan. Här fram-

kommer också en kritik av det svenska samhället och demokratin, även här utifrån en tolkningsram som bär erfarenheter från ett annat samhälle.

– *... Det som du sa, att medias makt är stor. Jag tycker likadant som du, jag tycker att deras makt är stor, men det är en makt som ändå... Folk har lite nytta av den makten på något sätt (Inf 38).*

– *Ja, självklart, självklart. Jag är glad att det finns massmedia i samhället som kan granska politikerna, makthavarna, vd på stora företag och de. Men allt kan inte vara hundra procent rätt, det är inte svart eller vitt. Det finns och kommer att finnas i framtiden också, lite maktmissbruk inom massmedia också, och det är inte någonting vi kan bli av med. Men ändå har jag, som sagt, förtroende och jag är glad att det finns (Inf 39).*

De unga manliga studenterna tycker på liknande sätt att det måste kunna förekomma felaktigheter även inom massmedierna. När en av informanterna, apropå medierna, lite skeptiskt säger att "man vill följa med i vad som har hänt... men sen om man tror på det eller inte..." utbryter en intressant ordväxling:

– *Vad fan ska man tro på då? Måste allt det man tror på vara en vetenskaplig artikel eller? (Inf 1)*

(Alla skrattar)

– *Nej (Inf 2).*

– *Det skulle bli en rolig vardag, att bara läsa vetenskapliga rapporter... (Inf 1).*

Polisen

En undersökning som gjordes kort efter mordet på Anna Lindh visade att en tredjedel av befolkningen fått minskat förtroende för de inblandade myndigheterna, hälften av dessa hade fått minskat förtroende för polisen och ännu fler saknade förtroende för Säpo (KBM, PM 03-09-17). Tidigare studier har i allmänhet visat på ett högt förtroende för polisen, men enligt Sandstig och Weibull (2003: 153) tycks det alltmer finnas "en tveksamhet hos allmänheten till polisens förmåga att utreda och klara upp brott". Färre än hälften av dem som hade utsatts för brott hade anmält brottet till polisen.

I föreliggande studie är polisen och säkerhetspolisen aktörer som mer eller mindre finns med i alla gruppers tolkningar av våldsdåden. Polisen utgör ett viktigt tema i flera intervjugrupper eftersom många har följt mordutredningen i medierna, sett presskonferenser och efter hand bildat sig en uppfattning om polisens agerande i de olika skeendena. Dessutom finns mordet på Olof Palme, och utredningarna som tillsattes, hela tiden i bakgrunden.

Förutom polisens mordutredning diskuteras även myndigheten i mer generaliserande ordalag. Informanterna exemplifierar och argumenterar från och till utifrån den fortlöpande personliga och mediala erfarenheten av hur polisen arbetar. Dessa tolkningsramar är mycket betydelsefulla för hur man förhåller sig till polisens agerande.

Bland informanterna är man mer kritisk till polisen i grupper med män än i grupper med kvinnor. Det är över huvud taget ett tema som diskuteras mer i grupperna med män. Kvinnorna styr i många fall samtalet bort från polisen och Säpo. Frånvaron av diskussion kring polisen tycks höra samman med att man är trött på och tycker det är onödigt att leta efter syndabockar.

Polisens agerande är ett tema som också diskuteras utifrån politiska och juridiska tolkningsramar. Polisens effektivitet och metoder vägs mot samhällets krav på mänskliga rättigheter. Sådana avvägningar diskuteras man i några av invandrargrupperna utifrån att man kan ställa olika system och samhälleliga erfarenheter mot varandra.

*Polisen övervakar Anna Lindhs minneshögtid 19 september 2003. FOTO: SVEN NACKSTRAND/
PRESSENS BILD*

Med Palmefallet som tolkningsram

I alla grupper nämner man någon gång under intervjun Olof Palme. Statsministermordet är en händelse som många genast kom att tänka på efter mordet på Anna Lindh. Palmefallet, mordet och hela scenariot med olika spår och utredningar, finns i det svenska kollektiva medvetandet och minnet. Det utgör en tolkningsram utifrån vilken man skapar förståelse kring mordet på Anna Lindh. Utredningarna som följde på Palmemordet blir det också diskussioner om i vissa grupper. Med mordet på Olof Palme, och omständigheterna kring utredningarna, som en tragisk bakgrund, var det många som till en början hyste liten eller ingen tilltro till polisens möjligheter att gripa rätt man efter mordet på Anna Lindh. Flera befarade att en liknande händelseutveckling skulle upprepas som efter Palme-mordet, ännu ett "Palmescenario", ännu en "Holmérutredning" (ex. grupp 3, 9 och 11). I den svensk-kurdiska gruppen beskriver man det spända läget och pressen på polisen. Det sista av uttalandena som följer nedan är ett utdrag från studentgruppen med unga män som sänar uttryckte samma uppfattning.

"Det var jobbigt eftersom Olof Palme... och sen när hon dog då började direkt den där tanken komma: 'ska Olof Palme – scenariot upprepas igen? Vem är mördaren? Ska man sätta en kommission på det där? Och utredning på utredning som tar årtal? Vem är mördaren? Olika spår?"

[Ska de] springa till Sydafrika? Först kopplade man direkt till det där om det kommer att bli uppklarat eller inte. Det var det man tänkte på" (Inf 37).

"Det är min uppfattning, att i allmänhet så var man skeptisk till polisens arbete med tanke på Olof Palmes mord. De kunde inte göra någonting, Hans Holmér överskuggade hela utredningen med sina olika spår. Så man misstänkte, den här gången också, att polisen inte är kapabel att lösa mordet" (Inf 39).

"Jag sa ju till dig att polisen måste lyckas. Det finns inget alternativ. Annars tappar de ansiktet och allt förtroende. Du vet i Danmark... Jag läste någonstans, att på polishögskolor i Danmark, när de visar ett misslyckat fall för sina poliser [...] då är det Palmemordet som är exemplet. Det här måste lyckas. Det finns ingen utväg. De måste lyckas" (Inf 38).

"Jag funderade ganska snabbt på deras risk att göra samma misstag som vid Palmemordet egentligen. Att folket, genom media, snabbt vill få fram en misstänkt som ska ställas till svars för dådet. Skulle de göra det [mistaget] igen, då blir det helt fel. Då tappar man respekten för polisväsendet igen" (Inf 2).

Som nämnts var det många som till en början hyste liten eller ingen tilltro till polisens möjligheter att lösa mordet på Anna Lindh. Om alla sådana meningssutbyten från de femton intervjuerna skulle samlas, skulle de uppta en bunt A4-sidor. Följande exempel är typiska för den modfällighet som kom till uttryck i grupperna. Som ordvalet

antyder spelar emotioner en viktig roll i tolkningarna. I modfällheten och misstron ryms besvikelsen efter Palmeutredningarna.

"Jag kände att när det hade hänt, då bara 'jaha en ny Olof Palme'. Han stack och så får de inte tag på honom... mördaren som det blev sen då. Det var väl min första känsla: 'Jaha en till.' Så. Nej, så att jag kände ju att de kommer aldrig att lösa det här" (Inf 15).

"Man tänkte... Först tänkte jag att de kommer aldrig att klara det här, kommer inte hitta... eller ingenting... det blir precis som med Palme" (Inf 16).

När en annan grupp får svara på vad de trodde om polisens möjligheter att klara upp mordet svarade en av kvinnorna:

"Det växlade lite... Ibland kände man väl så [att de skulle klara det] men ibland så tyckte man att det kommer nog aldrig bli uppklarat... kändes lite som Palme och det här..." (Inf 18).

Privat och medial erfarenhetsfär som tolkningsram

De fyra männen och kvinnan i grupp 3 diskuterar ivrigt polisens roll i dagens samhälle. Deras och andra gruppers mer generaliserande uttalanden visar, liksom när Palmefallet appliceras som tolkningsram, varför man hade lite tilltro till att polisen skulle klara upp mor-

det på Anna Lindh. När gruppen fick svara på frågan om de har förtroende för polisen är svaren till en början negativa, för att sedan vända något.

Först säger en trädgårdsarbetare att "det finns inget förtroende" (Inf 11). En annan man undrar spontant hur många brott som egentligen klaras upp nuförtiden: "Är det 7 procent av alla brott de klarar av eller något sänt där? Det säger väl allt tycker jag" (Inf 9). Med sådana sakförhållanden fastställer också en pensionär, att "nej, det finns inget förtroende, inte ett dugg" (Inf 13).

Kvinnan i gruppen menar, trots uttalandena från de andra, att hon har ett visst förtroende. "Jo, jag tycker att jag har lite" säger hon. Därmed vänder också en av männen, pensionären: "Jo, men visst har man förtroende... på sätt och vis..." När samtalet fortsätter framkommer det mer vad man grundar sina uppfattningar på. Det är dels en medial erfarenhet där polisens ineffektivitet har skildrats. Efter att ha sett tv-programmet Efterlyst menar en av männen att om polisen ska ha mer resurser ska de gå till fler tjänster ute på fältet, inte fler kontorsplatser. Byråkrati betyder ineffektivitet. Diskussionen kring resursbristen är paradoxal tycker han:

– Den svenska polisen är den minst produktiva i hela Europa. Ja, det är kalla siffror... det finns ingen stat i hela Europa som har så mycket poliser per capita som Sverige... och ändå 'har de inga resurser' (Inf 9).

– Och ändå gör de ingenting (Inf 13).

En medelålders man (Inf 9) har också hållit sig informerad om brottsligheten i Örebrotrakten. Han har hört om flera brott där polisen inte har åkt till brottsplatsen. Med ursäkter som "ungdomar har vi ändå inga fingeravtryck på" har polisen låtit bli, menar han. De andra i gruppen undrar vad för brott polisen egentligen prioriterar. "De har ju ingen prioritet på någonting" (Inf 13). I utdraget nedan ges ytterligare bakgrundsinformation till skepticismen gentemot polisen. Här hämtar en av männen stoff från sin privata erfarenhetsfår:

"Nej, svågern och syrran fick hela huset rensat för något år sedan, polisen var inte där och tittade någon gång" (Inf 9).

Som tidigare nämndes är det flera grupper som diskuterar polisens roll. Gymnasieungdomarna från Somalia är en av dem. Här säger två av ungdomarna att de inte kan uttala sig om de litar på polisen eller ej. En av dem har bara varit i Sverige i drygt ett år och tycker sig inte veta tillräckligt mycket om polisen i Sverige. Den av ungdomarna som är mest språksam är också mycket kritisk. Liksom i exemplet ovan är det uttryckningstider och frågan om polisen över huvud taget kommer som aktualiseras. Till skillnad från andra grupper sätts inte polisens resurser i fokus, utan snarare att polisen inte "bryr sig". Kritiken har ett underifrånperspektiv, att polisen "skiter i en".

– Det är deras jobb att få fast brottslingar. Vad gjorde de under den här tiden? De kunde ju ha stängt hela varuhuset med

folket i och ... Det känns på ett sätt som att man inte kan lita på polisen längre. Det kunde man ju förut, men det kan man inte nu. De kanske kan vänta tio minuter när man ringer och säger att det är ett slagsmål här ute... men då kan de vänta tills alla har dött eller... fast det verkligen har hänt något stort. Så jag tycker polisen ska börja agera fortare, komma till brottsplatsen tidigare. Man ska kunna förvänta sig det, och kunna lita på dem också, att de inte skiter i en (Inf 45).

– Att de inte skiter i en? (Intervjuare)

– Ja, och typ att de inte struntar i en när man verkligen ringer efter hjälp och så. (Inf 45)

När denna grupp får svara på frågan om och hur våldsdåden på NK, Åkeshov, Gamla stan och Arvika har påverkat deras syn på samhällsutvecklingen och Sverige är det bekymmersamma tankar som ventileras. Här finns en stark oro. Man tycker att Sverige har blivit mindre säkert, och det sämre förtroendet för polisen tas upp igen. En ung kvinna önskar att de hade poliser i närområdet. Med anledning av bristen på sådana poliser berättar gruppen också att de har svårare för att lita på främlingar.

– Jag tycker de borde ha såna här kvarterspoliser eller något sånt där. Jag vet inte (Inf 43).

– Min syn blir väldigt negativ. Man vet ju inte vad som kan hända (Inf 45).

– Säkerheten som fanns, den finns inte längre (Inf 43).

Polisen säkrar brottsplatsen på Västerlånggatan i Gamla stan 31 maj 2003.

FOTO: JONAS EKSTRÖMER/PRESSENS BILD

– Nej, precis. Den säkerheten, mellan polisen och folket, det finns inte lika mycket som man kanske hade förut, så nu blir det lite svårare att lita på den som står bredvid som man inte känner (Inf 45).

"Polisen är också människor"

Även om åsikterna om polisen ofta är mycket kritiska så framkommer det också andra tolkningar av omständigheterna. I några grupper, framför allt de med kvinnor, framkommer nästan ingen kritik alls gentemot polisen. Även i grupper där kritiken är skarp och får stort utrymme försöker man

på olika sätt förstå polisens situation. Denna förmåga att skifta perspektiv från skarpt kritiska tolkningar till en tillmötesgående identifikation och sympati är rent utav utmärkande för vissa grupper. Vi kan tolka det som ambivalens, eller kanske mer träffande, som vidsynthet. I grupp 1, med studenter, var man med referenser till Palmefallet kritisk till polisen till en början. I denna grupp framkommer också den mest omfattande kritiken mot polisens genomförande av presskonferenser. Å andra sidan framkom också de mer medkännande tolkningarna. Följande uttalande kom i samband med att man talade om människors reaktioner efter mordet på Anna Lindh:

"Det här med polisen; när vi diskuterade med folk så var det nästan två grupper liksom. Ena gruppen tyckte att polisen hade skött sig jättedåligt, och sen jag, personligen, tyckte inte att man kunde ge polisen skulden. Jag menar hallå, det hade gått tre dagar! Det tycker jag är intressant, den här hysterin mot polisen, att man tycker att det är deras fel att det händer. Jag menar, hade det inte hänt hade man inte tyckt det, då hade man inte tyckt att de hade gjort ett dåligt jobb" (Inf 2).

Motsvarande grupp med unga kvinnor var inte lika kritisk när det gäller just polisen. Även i den gruppen fanns förvisso en skepsis gentemot polisen, och flera uttryckte att de "trodde att det skulle bli som med Palmefallet" (Inf 5). Men direkt efter ett sådant uttalande följer meningsutbyten där gruppen ändrar positionerna och betraktar kritiken mot polisen och medieuppbådet utifrån, på ett motsatt sätt.

– Fast jag tyckte det kändes hysteriskt liksom, att de, poliserna, hade något krav på sig, att de var tvungna att fånga någon. Så det verkade som att de bara hållade någon som de tyckte stämde in (Inf 6).

– Det var som att de lade skulden över lite på polisen. Helt plötsligt blev det sånt fokus på dem; hur de skulle agera och hantera det och sådär (Inf 5).

I den svensk-syrianska gruppen med män går man från att vara mycket kritisk till att beakta polisens juridiska och politiska kontext. Därmed blir också tolkningarna och perspektiven mer för-

stående eller medkännande. Det uppstår en diskussion om vilka metoder som är befogade i relation till mänskliga rättigheter och demokratiska värden. Polisen skulle kunna gå hårdare fram och vara mer effektiv, men till vilket pris? Man enas slutligen kring att det viktigaste är att förebygga brottsligheten – mer än polisens brister betonar man senare civilsamhällets betydelse: normerna, familjens roll, barnens och ungdomarnas situation och uppväxtvillkor.

– Jag tror inte att vi ska bråka med polisen om vad de gör och inte gör, de är också människor. Jag försvarar dem, de har sina begränsningar, de har sina resurser. Får de order att gripa så gör de det. Det är inte det att de inte kan eller så. De är begränsade, så är det (Inf 46).

– Du menar att polisen borde ha mer makt alltså? (Inf 47)

– Polisen, om de får lite mer fria händer, kan göra saker, förhindra saker, förebygga saker så det inte händer. Även om de får sina order från deras [chefer]. Det går att formulera om (Inf 46).

– Det är inte demokrati direkt (Inf 49).

– Ja, men man måste på något sätt möta våldet i samhället, kanske med andra metoder. Man måste anpassa sig till det våldet som... Hur kan man förhindra? (Inf 46)

– Det är att förebygga (Inf 48).

– Ja, men även förebygga (Inf 46).

– *Det går inte bara att skriva lagar, stränga eller svaga (Inf 48).*

– *Nej, om man tittar på polisens uppgift, jo, att ge medborgarna trygghet. Sättet och formen kan man diskutera. Det kan man diskutera. Huvudsaken är: om du, och du, och du, och du, är bra, då behövs inte poliser. Men våldet i samhället, det finns inga gränser för det. Det är påverkningar från utomlands också, och mycket annat (Inf 46).*

Den allt grövre brottsligheten och förekomsten av skjutvapen sätts också i fokus när de två svensk-syrianska kvinnorna intervjuas. Med Malexandermorden i åtanke blir uttalandena kring polisens arbete inte kritiserande utan snarare ett uttryck för sympati. När de svarar på frågan om vad de tänkte om polisen under tiden efter mordet svarar en av dem på följande sätt:

– *Det är faktiskt så att poliserna gör sitt. Man kan inte bara slänga allt på poliserna heller. Vi säger att det är polisens jobb, okej, men stackars polisen. De är rädda också nu. De kanske inte kan... För tre, fyra år sedan när det var det här Malexander. Alla de blev skjutna och så (Inf 51).*

– *Malexandermorden (Intervjuare).*

– *Ja, morden, så jag menar alla poliser är försiktiga. Jag tror de jobbar allt som de kan. Men de kan inte komma ut med information hela tiden till TV heller. Men vi trodde när de släppte 35-åringen och sånt, att det kanske var rätt person efter att de slängt ut honom. Men nu när de visar bevis och allt möjligt på den här 24-åringen, ja, man hoppas att det är han. Vi hoppas att det är han till hundra procent (Inf 51).*

Psykiatrin och svåra psykiska problem

Som vi tidigare har beskrivit var en av de första frågorna, som människor undrade över efter mordet på Anna Lindh, om det var en "galning" (grupp 5) eller "idiot" (grupp 3 och 9) som hade överfallit henne. Det fanns en vetenskap om tidigare inträffade så kallade vansinnesdåd och en misstanke om att gärningsmannen även denna gång hade svåra psykiska problem och en historia av psykiatrisk översyn. Psykiatrin och de vårdbehövande är teman som man återkommer till gång på gång. Även efter att många av de första reaktionerna på ministermordet har avhandlats, när informanterna får svara på frågan om det är några särskilda frågor eller teman de har funderat över, nämns oftast psykiatrin som det viktigaste spörsmålet. "Det är ju det här med psykvården" rekapitulerar många grupper.

Konsekvent tas temat upp i samtalen om de andra våldsdåden. I studentgruppen med unga män tänker man tillbaka på våldshändelserna våren 2003. "Det var väl där debatten om psykvården började. Det var redan i våras. Sen har det trappats upp" (Inf 2).

Samma student berättar att han och hans sambo diskuterade och upprördes över ett par olika frågor, det var mediebevakningen "men sen givetvis debatten om psykvården". I följande utdrag från intervjuerna med studenterna, männen och kvinnan i grupp 3, samt en manlig pensionärsgrupp, åskådliggörs hur psykiatrin associeras med våldsdåden:

"Hela tiden, vi hamnar ju hela tiden tillbaka... I alla de här situationerna så hamnar vi i den här psykvårdshistorien... vi hamnar ju där, att det är något galet där... någonstans måste det ju vara fel när det är så många" (Inf 13).

– Det var ju även han, alias mannen med järnröret, och han i Gamla stan, dödskörningen där. Det var samma tema där, och det var väl kanske mest i de termerna man diskuterade. Det var väl kanske inte mordet i sig, utan det var mer debatten om psykvården som vi snackade om" (Inf 2).

– Men det var väl egentligen redan där debatten började om psykvården. Det var

redan i våras, sen har det trappats upp (Inf 2).

– *Det har hänt så jävla många olika grejer* (Inf 4).

”Alltså, det som jag tycker är en röd tråd genom alla är väl att det är en psykiskt störd som är känd inom psykvården, får jag en känsla av, som har begått mordet. Jag tycker det är framför allt i fokus. Just psykvården, det är det enda jag tänker på när jag hör alla de här fyra gemensamt” (Inf 6).

– *Det där med brott och psykvården, det vart väl ännu mer aktuellt när han tog livet av den här femåringen... Jag tror det kulminerade med psykvården just då. Sen har det varit flera brott med psykvården* (Inf 25).

– *Det blommar väl upp med jämna mellanrum. Psykvården har väl alltid diskuterats även på den tiden det var slutet psykvård. Då dök väl diskussionen upp då och då* (Inf 23).

– *Ja men jag tror det är mer nu alltså* (Inf 26).

– *Jo, självklart, det har ju blivit politiskt laddat på ett annat sätt* (Inf 23).

Att psykiatrin blir ett stort samtalsämne har sannolikt att göra med det mediala intresset för våldsdåden och psykiatris problem, och som en av pensionärerna säger, frågornas politiska laddning. Som samma pensionär resonerar följer samtalsämnena ”i samhället i stort” vad som är på agendan i medi-

erna. ”Det styrs ju dit eftersom media har gjort de kopplingarna” (Inf 23). En av de unga kvinnliga studenterna gör en liknande tolkning. ”Medierna har ju tagit upp mycket om psykvården, och det är det man har funderat mycket kring, i alla fall gör jag det” (Inf 6).

Det förekommer inte särskilt många ifrågasättande tolkningar som utmanar den psykologiska vardagsförståelsen. De som förekommer är av lite olika beskaffenhet och förekommer inte i alla grupper. Det finns emellertid en utbredd skepticism gentemot att många som står åtalade och deras advokater yrkar på rättspsykiatrisk vård istället för fängelse. Det kan inte föreligga allvarlig psykisk störning i så många av fallen, resonerar man.

”Det är klart, blir jag tagen nu, om jag gjorde något, det är klart att jag skulle skylla på att jag inte kan hjälpa det för att jag är sjuk alltså” (Inf 31).

Aversionen mot rättspsykiatrisk vård som påföljd är emellertid paradoxal med tanke på att många samtidigt anser att de allra flesta våldsbrottslingar torde ha någon form av psykisk problematik.

”Alla människor som gör något brott idag, mord eller så, är ju på något sätt sjuka... oavsett om jag gör det av ren frustration så har jag ju gjort det på något sätt, och då skulle jag ju behöva en psykolog” (Inf 3).

Aftonbladet 20 maj 2003.

"Man kan ju utgå ifrån att ingen fullt frisk person går och slår ihjäl en annan" (Inf 9).

I detta fall tycks skepticismen ha att göra med oron för att vissa kommer undan för lätt. "Vården borde sättas in på fängelserna" tycker därför informant 3 som citerades ovan. Skepticismen kan annars ha att göra med att man tycker att straff är en rimligare påföljd än vård. Har man begått ett brott ska man sona för det, resonerar några. En av de svensk-syrianska kvinnorna betonar vid upprepade tillfällen detta. "Det spelar ingen roll, han ska få sitt straff om han är psykisk" (Inf 51).

Det tycks också finnas en skepticism gentemot de psykiska problemens del i orsakssammanhangen just för att de betraktas som främmande och avvikande. När en pensionärsgrupp diskuterar mordet på Anna Lindh, säger en av informanterna skämtsamt – apropå Mijailo Mijailovic – att "det var väl några röster han hörde, tror du inte det" (Inf 33). Det är inte sällan som detta rösthörande blir föremål för ironi och skrott, vilket är ett uttryck för stigmatiseringen av svåra psykiska problem, och samtidigt ett slags kritisk tolkning i förhållande till fokuseringen på de psykologiskt definierade orsakerna.

De informanter som på ett mer markant sätt opponerar sig mot den psykologiska diskursen är de svensk-somaliska männen. Den yngre av dem förklarar också detta med deras somaliska bakgrund. "Vi kommer från en annan kultur där det psykiska alltså inte finns" (Inf 42). Självt har han emellertid anammat den psykologiska förståelsen av människan och menar att vem som helst kan få psykiska problem. Han lyfter emellertid särskilt fram de svårigheter som flyktingar kan bära med sig. En intressant ordväxling börjar när intervjuaren refererar till mannen som körde in i folkmassan i Gamla stan som "han som var psykiskt sjuk":

– *Alla säger "psykiskt" här i Sverige [skratt]* (Inf 41).

– *Du tänker inte så?* (Intervjuare).

– *Ja, jag tror inte på det. Om man har gjort något fel så har man gjort fel, punkt slut. Han måste betala efter de regler som finns. Om man är sjuk så måste man gå till sjukhuset* (Inf 41).

– *Det psykiska... Det är inte lätt, vem som helst kan bli sjuk alltså. Det är lätt. Väldigt lätt. Om jag hör något hemskt från hemlandet och hela mitt beteende kan förändras på en gång. Och det kan påverka mig på alla sätt – att begå hemska mord. Det är så lätt. Vi människor blir så lätt påverkade alltså. Det är lätt. Men vi kommer från en annan kultur där det här psykiska alltså inte finns (...). Folket behöver, vad säger man... rehabilitering, mest de som kommer från krigs-*

länder. Så småningom blir man en av folket och glömmet bort de här händelserna, men det skulle vara bra om man från början... om man vet att han kommer från ett krigsland, då behöver han hjälp, han behöver någon rehabilitering (Inf 42).

Oro för psykiatrin och de akut vårdbehövande

Som informanterna påpekar har debatten efter de olika överfallen, speciellt sedan september 2003, i stor utsträckning rört psykiatrin och de i samhället med allvarligast psykiska problem. Efter våldsdåden har kritiska röster höjts angående psykiatrin och dessa människors fria vistelse ute i samhället. Internering har ställts mot öppenvård, en exkluderande linje mot psykiatrireformens inkluderande idé. En Gallupundersökning beställd av Astrazeneca från december 2003 visar att människor är mer oroade över hot från psykiskt sjuka människor än förut. 71 procent av befolkningen tyckte att människor med diagnosen schizofreni ska tvångsvårdas (GP 2003-12-11). Uppmärksamheten kring våldsdåden har sannolikt bidragit till att resultatet av Gallupundersökningen föll som det gjorde.

I de flesta intervjugrupperna uttrycker informanterna också en oro över situationen, särskilt i grupperna med kvinnor. Det första uttalandet nedan är ett utdrag från intervjun med studentgruppen med unga kvinnor apropå

mordet i Arvika. Det andra uttalandet, av en medelålders kvinna, följde på frågan om intervjupersonerna tyckte sig ha blivit påverkade av mordet på Anna Lindh. De två sista exemplen är också utdrag från intervjuer med kvinnor.

"Just att man vet att psykvården inte fungerar som den ska, bara det! Det är ett tecken på att det är många som är psykiskt labila som är ute i samhället. Och det är ju inget som du ser på en person. Det är inget som man ser oftast. Och det är det som gör, jag menar att det är klart att man inte känner sig trygg" (Inf 7).

"Jag tycker det, att man släpper ut såna här människor som är psykiskt sjuka som inte ska vara i samhället, det tycker jag är olustigt" (Inf 19).

"Ja, det här med psykvården, det kan man känna... Men det är som du sa, när man ser att det inte håller så... Om jag träffar folk på stan som man är rädd för, och går över till andra sidan för att jag inte vet om de är sjuka i huvudet. Då känner jag att det har gått lite långt. Man behöver ju ta tag i det oavsett om det finns pengar eller inte" (Inf 14).

"Jag tror nog att folk kan bli mer försiktiga, och det blir man ju, som du (Inf 14) säger, om man ser någon som man vet egentligen inte skulle gå på gatan, så går man över till andra sidan" (Inf 15).

De två kvinnorna, informanterna 14 och 15, tror sig till en början inte ha blivit påverkade av de så kallade vansinnesdåden och debatten som har varit

om psykiatrin. Denna uppfattning förändras emellertid när de betraktar samtalet och tankarna de har haft. Detta att man har blivit mer "vaksam i sitt sätt att tänka" vet de inte riktigt vad det emanerar från, men de tror att det har med det oförutsedda våldets påverkan att göra. De äldre männen uttrycker också en oro. I en grupp med pensionärer berättar man på liknande sätt om vardagssituationer. I det första exemplet nedan beskriver en manlig pensionär sin oro när det gäller människor med svåra psykiska problem och våldsdåd. I det andra exemplet får vi en inblick i en situation hämtad från en annan pensionärs erfarenhetsfär.

"Jo, men jag tror, i och med det här med psykhistorierna. Den här psykpatienten och det här, och de går runt i kring en, och de här händelserna som har varit, så har man blivit... Om du lägger ett plus ett, och man kan ju summera ihop dem i alla fall, då gör den totala bilden att man blir lite mer observant på var man är och vad det är för folk runt i kring" (Inf 25).

"Frugan och jag var på stan häromdagen och då mötte vi en knepig kille på Storgatan, på Storbron föresten. 'Du' sa frugan 'det där är en sån där som inte ska vara ute egentligen. Han ska säkert inte vara loss, han ska vara inne.' Det kanske var fel men först så tyckte hon det i alla fall. Det tyckte jag med" (Inf 26).

Informanterna som uttrycker mest oro över psykiatrin och människor med svåra psykiska problem är också benägna att visa sympati med den

utsatta gruppen. Även om de kritiserar psykiatrireformen, så är det långt ifrån en majoritet av de intervjuade som på ett konsekvent sätt ansluter sig till idéer om en återgång till en utbredd institutionalisering. En av de medelålders männen gör exempelvis en helt kritisk tolkning i förhållande till den internerande linjen. En av pensionärerna, informant 23, menar att vi lever i ett samhälle som främjar psykisk ohälsa på grund av all stress och alla krav. De studerande unga männen är inte alls oroad för att bli överfallna av någon person med allvarliga psykiska problem. Om de tänker i sådana banor, är det något gäng och den sortens oprovocerat våld på kvällarna inne i centrum som oroar. Precis likadant är det med de lite äldre männen som intervjuas. De är mer oroad för att bli attackerade av kriminella ungdomsgäng än av någon enskild förvirrad individ. Det är alltså inte alla som oroar sig för att bli överfallna av människor med svåra psykiska problem. På olika sätt uttrycker informanterna omsorg om dessa grupper.

"Mycket har ju kretsat kring psykvården i debatten, och reformen från 90-talet, och vist är det saker som har gått snett. Samtidigt vill jag inte ha det som förr, när alla med avvikande beteende lästes in oavsett om de var farliga eller ej. Men självklart, det finns krafter i samhället som företräder en sådan linje, och de får ju vatten på sin kvarn efter sådana här händelser" (Inf 20).

"Fast jag menar, en del tror jag det är gott att de får vara utsläppta, jag menar,

jag tror inte att det bara är av ondo. Många tror jag mår bra av att försöka klara sig själv också och så där. Jag tror inte alla ska vara inspärrade bara för att" (Inf 10).

"Om man säger att man behöver hjälp och behöver stöd för att komma ifrån det här, så tycker jag att man ska ge det så fort som möjligt, innan det går över en gräns (...) Har man gått och bett om hjälp så ska man hjälpa. För det är inte alla som är så modiga och ber om hjälp heller" (Inf 43).

"De ska ha sitt faktiskt, sin behandling. Har de inte plats på sjukhuset så ska de ha personal i sin lägenhet. Och sen kan de här människorna bli bra. Det kanske är en period i de här människornas liv som gör att de har blivit så här dämpade. Men så där, kanske i längden kommer de att bli bra" (Inf 51).

Stigmatisering och ensamhet: ett inifrånperspektiv

I grupp 10 har informanterna egna erfarenheter av psykiatri – en i sitt yrke som socionom, ett par andra som patienter och en fjärde som nära anhörig till en patient. Dessa informanter berättar om en upplevd stigmatisering bland personer med allvarliga psykiska problem, något som intensifierades efter de uppmärksammade vansinnesdåden. Tankarna och upplevelserna som ventilerades rörde också gruppens utsatthet över huvud taget, vilket är en

viktig bakgrund till de uppfattningar som uttrycktes kring tiden efter de så kallade vansinnesdåden.

Begreppet *stigma* betecknar det som utmärker en, i allmänhetens ögon, negativt avvikande person. Sociologen Erving Goffman (1963) menar att begreppet stigma också står för själva skammen mer än de yttre kroppsliga eller beteendemässiga yttringarna. Å andra sidan är ett vanligt begrepp också *stigmatisering*, vilket betecknar den avvikandes upplevelse av diskrediteringen – och hela den situation som personen befinner sig i då han eller hon möter allmänhetens nedsättande särbehandling. Goffman betonar att stigma och stigmatisering är nedsättande, negativt. En stigmatiserad människa blir i allmänhetens ögon:

"of a less desirable kind – in the extreme, a person who is quite thoroughly bad, or dangerous, or weak. He is thus reduced in our minds from a whole and usual person to a tainted, discounted one" (Goffman, 1963: 12).

I allmänhetens föreställningsvärld går alltså den stigmatiserade, när hans "brist" identifieras, från att vara en hel människa – en "vanlig" – till att bli en skamlig, misstrodd, och ogillad individ.

Upplevelser av stigmatisering genljuder gång på gång i grupp 10, bland de informanter som på olika sätt har erfarenheter av psykiatrin. En socionom i gruppen menar också att svåra psykiska problem, eller handikapp som han säger, betraktas av samhället som skamliga, alltså stigmatiserade. När

intervjuaren frågar om de psykiska problemen omgärdas av okunskap i samhället, vilket tidigare hade nämnts av intervjupersonerna, svarar socionomen på följande sätt:

"Jo, det tror jag. Dels det, och dels att det sedan gamla tider är en skamlig sjukdom [...] Alltså, är man psykiskt funktionshindrad, då hamnar man längst ner på skalan; missbrukare ligger över, har bättre status alltså. Och människor med fysiska skador ligger ännu högre. Om man har gjort illa armen eller benet eller något, om man är handikappad på det sättet alltså, det har ju en högre status i samhället" (Inf 35).

Det framkommer i intervjun att den förhöjda negativa uppmärksamheten kring diagnoser av svåra psykiska problem får besvärliga konsekvenser eftersom den berör en grupp som mår dåligt och som också annars är socialt åsidosatt. I följande utdrag från intervjun belyser man några av de negativa följderna, den intensifierade stigmatiseringen och förvärrade sociala exkluderingen:

– Negativt är att det är många som känner sig utpekade, som har psykiska eller har haft psykiska problem. För de som inte kan det här, de generaliserar ju och säger att det gäller alla som har psykiska problem (Inf 34).

– Genom hela den här debatten och skrivierna; de psykiskt sjuka mår ju ännu sämre av det. Det råder ingen som helst tvekan om det (Inf 35).

– Och det förstår man ju. Det finns ju områden där grannarna har accepterat att den här personen har psykiska problem och man hälsar och man är som vanligt, och så händer något sänt här, och så helt plötsligt så slutar grannarna att hälsa liksom, för att man då kanske tror att... (Inf 34).

– Vederbörande är farlig (Inf 35).

– Det drabbar ju de psykiskt funktionshindrade. Och det kan ju även drabba andra... men som psykiskt funktionshindrad är man ju ännu mer känslig alltså. Om man hade skrivit om jägarna exempelvis eller båtfolket eller... så det är ju det som är skillnaden (Inf 34).

Den yngre mannen i gruppen berättar om stigmatiseringen utifrån sin situation och erfarenhetssfär. Eftersom han har, eller har haft, en psykiatrisk diagnos är inte människor med svåra psykiska problem "dom andra", utan "vi". Han intar alltså en identitetsposition som vissa andra grupper starkt fjärrar sig från.

"Ja, men så fort det är våldsbrott så skyltar man på psykiskt sjuka. Det är klart att det kommer alltid finnas därar som kommer att göra dumma grejer, så får hela gruppen ta smällen. Jag menar det är ju vi som är strykgruppen. Så fort det är någonting så får vi ta skiten för det" (Inf 37).

I hans perspektiv, och här får han medhåll av de andra i gruppen, har hans egna problem förvärrats på grund av den

sociala stigmatiseringen. Tabun kring svåra psykiska problem samt uppmärksamheten kring våldsdåden gör hans situation till ett "sociologiskt problem" säger han. Han har mått dåligt på grund av ensamhet/isolering – sökt hjälp inom psykiatrin – blivit ännu mer ensam/isolerad på grund av behandlingens beska-fenheter och de tabun som omgärdar de psykiska problemen. Omständigheterna gör således att "det är en massa andra människor som inte kommer att bry sig om en". Allmänheten vill inte befatta sig med problemen, menar han, vilket förvärrar isoleringen och hälsan. Några få blir farliga, och allmänheten räddare, och så fjärrar de sig ännu lite mer från människor med svåra psykiska problem.

– Jag hade en sån här (...) störning, men jag menar, de uppkommer vid social isolering. Helt plötsligt när jag (...) har varit isolerad då har de här problemen kommit. Får jag ett ordnat socialt liv, kan flytta hem, umgås med vänner och allting, då börjar jag må bra igen. Det är ju synd att vanliga människor inte ska fatta det så att de kan hjälpa de här människorna istället för att "snäsa" ut dem och göra dem ännu farligare (Inf 37).

– Så det är det man möter i samhället och bland folk? (Intervjuare).

– Ja, de lurar ju sig själva bara. Det blir ju jättefarligt. Riktigt sjuka kan ju göra jättefarliga saker. Hjälper man dem i tid så behöver det ju aldrig bli så (Inf 37).

Stigmatisering och ensamhet: ett utifrånperspektiv

Även om deltagarna i grupp 10 uppfattar det som att allmänheten har en snedvriden bild av svåra psykiska problem och att folkopinionen i princip enbart hyser negativa attityder gentemot människorna som har problemen, så är det inte den bild som vi entydigt kan utläsa av intervjumaterialet. Det framkommer i flera intervjuer en omsorg i oron över hur människor med svåra psykiska problem tas om hand i samhället. I åtminstone två grupper belyser man precis detta som togs upp i grupp 10, nämligen stigmatiseringen och ensamheten. Speciellt de yngre, universitetsstudenterna, och de svensksomaliska gymnasieungdomarna, är mycket måna om att värden måste förbättras.

Utifrån diskussionen kring vansinnesdåden och problemen inom psykiatri för man ett resonemang kring att psykiska problem betraktas som något mer skamligt än andra problem eller handikapp. Studentgruppen med unga kvinnor identifierar risken att man efter de så kallade vansinnesdåden drar alla över en kam, generaliserar och påstår att alla som har allvarliga psykiska problem är farliga och otillräkneliga. De bekymrar sig över konsekvensen därav; att människor i allmänhet tar avstånd från individer som behöver samhällets stöd och hjälp.

– Jag tycker det är så hemskt liksom, att det här med psykisk sjukdom, det klassas inte som en vanlig sjukdom utan det är liksom något fult, något man inte säger att man har eller sådär. Utan man skyfflar undan lite. Man är... folk har så konstig syn på det på något sätt (Inf 7).

– Du kan ju liksom hamna på akutpsyki för att du är utbränd (Inf 5).

– Ja (Inf 7).

– Och det är grejen, att hamnar man där då tror man att "ja han är helt hispig alltså, helt knäpp i huvudet" (Inf 5).

– Ja, eller hur! Men det är de ju inte oftast (Inf 7).

– Nej, det är ju så olika. Det beror ju alltid på någonting också (Inf 5).

I följande utdrag från intervjun med de kvinnliga studenterna berör man delvis vad som togs upp i grupp 10. En student för samma resonemang som den unge mannen (Inf 37) som befarade att vansinnesdåden och rädslan för människor med allvarliga psykiska problem leder till än värre social exkludering – sämre hälsa – och i förlängningen, fler farliga situationer:

– Det känns som att, om man blir klassad som psykiskt sjuk, då stänger samhället ut dig. Lite så blir det ju. Då tar man lite avstånd. Det är den synen som jag tycker är... det är det som gör att det här med psykiskt sjuka, att de berättar oftast inte om de är psykiskt sjuka, något som

man kanske behöver veta för att man ska känna sig trygg och för att man ska... (Inf 7).

– Förstå (Inf 5).

– *Det är det som gör att det blir lite farligt också, att man inte vet vilka som har problem* (Inf 7).

– *Det är väldigt synd om de människorna, om man tänker att det är en sjukdom liksom, så dömer man ju alla psykiskt sjuka, särskilt de som det syns på kanske, ja, som bor i närheten av en själv kanske, som man vet liksom är lite udda. Även om jag inte då... man vet för lite om det liksom, man tror att det här är en riktigt tokig människa eller vad man ska säga, en farlig, obehaglig människa, och då blir de på något sätt ännu mer utestängda. Man stänger ute dem, och det kanske leder till att de mår ännu sämre och att det är då det kan hända någonting. Att det inte finns hjälp för dem! Det är synd om dem liksom* (Inf 8).

I grupp 3, med fyra män och en kvinna, aktualiseras ett liknande tema. Här för de en diskussion kring ifall det inte är så att de så kallade vansinnesdåden inträffat vid flera tillfällen på kort tid på grund av att det i dagens samhälle inte finns plats för människor med psykiska problem och människor med lite avvikande beteende. Flera i gruppen är uppvuxna på landet, och man minns att det förr i tiden på flera gårdar fanns personer med psykiska problem, som man "tog hand om" och som "fick vara med och jobba" och som "fick delta

någorlunda i familjelivet". De pekar på att situationen måste ha blivit mycket värre för människor med allvarliga psykiska problem.

– *Det är väl så här, att de här lite halvstolliga som vi säger, som kanske blir dom här riktiga psykfallen, som kan begå såna här handlingar, dem fanns det ju plats för förr i samhället. Jag menar om du går tillbaks sjuttio, åttio år i tiden, om man går mellan världskrigen. De kunde ju gå som bonddräng eller någonstans och sprätta skit och bo och få mat och delta någorlunda i familjeliv i alla fall. Idag finns det ju inte plats för dem, det finns ju ingen som vill ha dem. Kan du inte klara ditt arbete till hundra procent då finns det inte plats* (Inf 9).

– *Då är du bara en belastning* (Inf 12).

Även om människor som har psykiska problem hade det svårt förut också – "de kanske inte hade det så där jävla bra alltid" säger informant 9 – så tror han att de oftast hade det bättre än nu. "De hade ett människovärde" upprepar han. Många verksamhetsområden har professionaliserats och effektiviserats, och de mindre krävande arbetena, "de jobben finns inte kvar" (Inf 9). Med sin erfarenhet från landsbygden, och apropå effektiviseringen, utbrister han:

"Vårbruket gör de för fan på tio dar. Åtta, tio dar så är det klart!" (Inf 9).

När de unga manliga studenterna diskuterar mordet och mördaren i Arvika kommer de, liksom informanterna som

har erfarenheter av psykiatrin, in på frågeställningar som har att göra med okunskapen kring svåra psykiska problem – att de är ”främmande” och ”inte lika accepterade” som andra problem. I följande utdrag från intervjun diskuterar de först orsaken till mordet på flickan i Arvika. Om gärningsmannen var så allvarligt sjuk, vems fel var det egentligen? Och vad ska man göra åt det? Frågorna tycks vara fulla av dilemman.

– Okej, det var bara att de inte hade personal nog att ta hand om honom (Inf 1).

– Ja, och i så fall, vems fel är det egentligen? (Inf 2).

– (...) Sen kan man ju fråga sig, vad ska man göra åt det? Han kanske aldrig blir frisk! Ska han sitta infängslad hela sitt liv liksom? Alltså, det är ju svårt det där. Grymt svårt alltså (Inf 3).

– Ja, alltså, hur vårdar man en psykiskt sjuk person? (Inf 2)

– Sådär liksom! Vad är det som säger att han inte gör det igen? [...] Med en sån person vet man ju aldrig liksom hur det fungerar. Det verkar ju finnas sån okunskap på området också eftersom det inte händer något [...] Det är ju en utav anledningarna till att det är så dåliga resurser inom psykvården, för att man tycker det är så främmande liksom. Det läggs ju rätt så mycket pengar på vanlig sjukvård, men inte på psykvård. Det är liksom inte lika accepterat. Så det kanske man måste tänka på” (Inf 3).

För en av studenterna var det en självklarhet: Psykiatrin har dåligt med resurser för att problemen som verksamheten syftar till att ta tag i betraktas som skamliga – de omgärdas av tabun. Konsekvenserna blir i förlängningen socialpolitiska.

Politiker och politik

Informanternas uppfattningar om och tolkningar av orsakssammanhangen är sammansatta. Vi har sett att det är många som relaterar våldsdåden till bristerna inom psykiatrin, men i många fall resonerar man vidare och införlivar politikerna och de nedskärningar som har gjorts i den offentliga sektorn i orsakssammanhangen som diskuteras.

I flera av intervjuerna framkommer en misstro gentemot politiker. Denna misstro kan vara både specifik och generell. I vissa grupper menar man att politikerna i för hög grad drivs av egenintressen, att de "skor sig" (grupp 4, 5, 8, 11, 15). I vissa fall kritiserar man politiker på grund av kompetensproblem (grupp 11) och i flera fall för bristande verklighetsanknytning (grupp 3, 4, 5, 8, 10, 12, 14).

De unga vuxna studenterna diskuterar inte politikernas roll i någon större omfattning. Här är istället mediernas roll ett större samtalsämne. Ungdomarna från Somalia uttrycker mest en oro inför ett läge då få eller ingen politiker engagerar sig på allvar i frågor som rör flyktingar och invandrare, och

lite i förbifarten kommenterar man neddragningarna inom värden.

Det är framför allt i invandrargrupperna med män och de två pensionsgrupperna med män som man diskuterar begrepp som demokrati, öppenhet, och frihet – sådant som vi kan tillskriva den politiska systemnivån och den politiska kulturen. I exempelvis den svensk-kurdiska gruppen är man mycket intresserad av politik – på kommun- och landstingsnivå, nationellt såväl som globalt. Att de har erfarenheter av politiskt arbete från både Kurdistan och Sverige bidrar i allra högsta grad till att det blir ett framträdande samtalsämne.

"I och med att vi alla tre är politiska flyktingar i Sverige, och har sysslat, jag lite mindre, de andra lite mer, med politik, så vill vi gärna koppla detta till politik" (Inf 39).

På följande sidor uppmärksammar vi informanternas meningar kring några av "politikens problem". De avhandlas i turordningen: sparkrav och framtiden, politikernas egenintresse, kompetensbrist, och bristande verklighetsförankring.

"Det kommer att kosta mer, dubbelt så mycket!"

Som vi nämnde inledningsvis är det många informanter som kopplar de inträffade vansinnesdåden till problemen inom psykiatrin, felaktiga politiska beslut och nedskärningar inom skola, vård och omsorg. Ofta och i många grupper dyker kommentarer upp som liknar de nedanstående:

– Jag tycker det dras ner för mycket (...) det går ju inte att hålla på så... (Inf 28).

– Det är konstigt att det inte finns pengar till någonting (Inf 30).

I gruppen med unga universitetsstudenter identifierar man situationen inom psykiatrin som den direkta orsaken till de uppmärksammade våldsdåden. Men det är inte kompetensen hos de yrkesverksamma inom vården man ifrågasätter, istället är det fördelningen av resurser, och lyhördheten hos politikerna.

– Alltså, jag har förtroende för dem som jobbar inom psykiatrin (Inf 6).

– Det finns kompetens men det är för mycket neddragningar så de klarar ju inte av det (Inf 5).

– Det är ju inte så att jag inte litar på läkarna och sjuksköterskorna, men det är just det här att varför är det ingen som kan lyssna på dem? Det känns som att ibland är det felplacering av pengar.

För de kunde ju nästan förutse de här grejerna känns det som (Inf 6).

I gruppen med svensk-somaliska män rymmer mycket utav samtalet kring politik en kritik mot svensk utrikespolitik, att denna har blivit alltmer "tyst" i rättvisefrågor. Flyktingkapets erfarenheter, mötet med svensk integrationspolitik, de egna mötena med flyktingar och invandrare som har det svårt: allt samverkar till att politik är ett brännande ämne. Att ställa frågor och låta dem dela sina synpunkter är att släppa fördämningarna för en strid ström av uppfattningar och analyser. När vi så kommer tillbaka till intervjuens huvudspår berättar männen att de tror att besparingar eller nedskärningar inom vården och skolan kommer att leda till ännu högre kostnader i framtiden. Att spara är att gräva en grop för sig själv, för problemen hopar sig, den negativa utvecklingen accelererar, och kostnaderna blir större i framtiden. "Såna saker måste man fundera över idag, annars blir det katastrof i framtiden" (Inf 42).

"Om kommunerna klagat på att de inte har tillräckliga resurser för att ta hand om... sjuka människor, så måste staten se allvaret i sakerna som händer. Det är allvarligt alltså. De här sjuka människorna behöver hjälp, och hjälpen måste finnas på plats, annars kommer de att kosta mer för staten. Det är skattebetalarnas pengar det där. Det kommer att kosta mer, dubbelt så mycket! Varför tar vi inte tag i det nu när de behöver hjälp? Varför vän-

tar vi så länge och försöker dölja den verklighet som händer? Varför? Det förstår jag inte. Det är politikernas ansvar, att tänka om, att tänka ut vad de ska göra” (Inf 42).

Med sina erfarenheter och sin identitetsposition rör många utav männens uttalanden den heterogena gruppen invandrare. Utifrån diskussionen om våldsdåden och behovet av att människor som mår dåligt får hjälp kommer informanterna att tänka på flyktingar från krigsdrabbade länder som, i sviterna av sina upplevelser, har drabbats av posttraumatisk stress. Dessa måste man också hjälpa i god tid, insisterar de.

– Jag som invandrare, okej, det kan hända vem som helst, inte bara invandrare, vem som helst, men framför allt de som kommer från krigsdrabbade länder, som har minnesstörningar, de behöver samma hjälp. Om man släpper dem i samhället, ett öppet samhälle, vad händer då? (Inf 42)

– Då kan det hända saker? (Intervjuare)

– Ja. Det är bättre att man hjälper dem i god tid, annars kommer det att kosta dubbelt så mycket. Det är vad jag tror (Inf 42).

Vi möter liknande resonemang i intervjun med de svensk-syrianska kvinnorna. Liksom i tidigare grupper tror man att utvecklingen blir än värre, och mer kostsam, om samhället sparar och drar ner på verksamheter för människor som mår dåligt. Förutom värden fram-

håller gruppen också betydelsen av att satsa på skolan, för ”barnens framtid” säger kvinnorna ”är vår framtid”.

I slutet av följande utdrag framkommer det tydligt att dessa kvinnor tycker att politikerna skulle kunna göra mycket mer, ”om de vill” som en av dem säger vid upprepade tillfällen.

– Jag tror att politiker kan göra mycket (Inf 51).

– Om de vill (Inf 50).

– Om de ser det på ett annat sätt. Det är inte bara att spara, spara och spara...

– Jag kan spara, de kan spara, okej, men det ska vara till rätt ställe! (Inf 51).

– Skolan och sjukvården faktiskt (Inf 50).

– Ja, sjukvården (Inf 51).

– Det är viktigt (Inf 50).

– Det är vår framtid (51).

– Jag vet inte om du förstår mig, men jag tror att politikerna kan göra något åt det här (Inf 51).

– Om de vill (Inf 50).

”De håller varandra om ryggen”

I några av grupperna tar sig misstron mot politiker uttryck i att man menar att politikerna ”skor sig”, ”rår om sitt eget hus”, ”håller varandra om ryggen”. I grupp 4 med kvinnor kritiserar politi-

kerna för dyra representationsmiddagar, höga löner, och att det är glest i riksdagen under förhandlingar.

"... då undrar man till slut varför de är politiker, brinner de för det de gör eller är det ett yrke som alla andra?" (Inf 14)

Gruppen konstaterar att vansinnesdåden och en upplevd otrygghet i vardagen har med resursbristen inom psykiatri att göra. I nästa tankeled undrar de vad politikerna gör åt saken, och när så frågan kommer var pengarna ska tas ifrån föreslås lite skämtsamt politikernas arvoden och representationsmiddagar.

"Det är ju det här med psykvården kan man känna... att de menar väl men att det inte håller... om jag träffar folk på stan som man är rädd för, och går över till andra sidan för att jag vet att de är sjuka i huvudet, då känner jag att då har det gått lite långt. Då behöver man ju ta tag i det oavsett om det finns pengar eller inte... Då får politikerna dra ner på sina arvoden och representationsmiddagar. Nej, men på något sätt så måste man göra något åt det. Man kan inte bara acceptera och vänta på att någon annan ska bli mördad. Men jag tror inte att det hänt vidare mycket på den fronten än" (Inf 14).

I gruppen med pensionärskvinnor är kritiken utifrån ett slags klass- eller underifrånperspektiv massiv. Flera sidor i intervjuutskriften omfattas av kritik mot politikerna på grund av de neddragningar inom vård, skola och omsorg som har gjorts. Själva tycker de

inte att de har något att säga till om. Dessa pensionärer tycker att politikerna har det för bra i förhållande till vad de presterar.

– De sitter med för höga löner (Inf 28).

– Jag tror det. Det är mycket det (Inf 29).

– De skulle öka till 40 000 i månaden vet du (Inf 30).

– Och sitter och sover i bänkarna i riksdagen (Inf 28).

– Ja (Inf 27).

I grupperna som nämns ovan är kritiken mot politikerna ofta generell. I den svensk-kurdiska gruppen är kritiken mer specifik, och ser i korthet ut på följande sätt. I Örebro är det "anställningsstopp överallt". Arbetsbelastningen är sådan att "man går på knäna". Samtidigt har landstingscheferna fallskärmar och extra styrelseuppdrag som ger god förtjänst. Cheferna "håller varandra om ryggen" vilket är en följd av att samma politiska etablissemang har haft makten för länge, "det blir korrumpert för eller senare" säger männen. På följande vis förlöpte samtalet:

– Och en sak till som man faktiskt tappar förtroendet för, för systemet, är att å ena sidan vill de spara inom landstinget, det är anställningsstopp överallt. Jag jobbar själv inom landstinget och man står på knä på eftermiddagen när man ska gå hem. Men däremot de här landstingscheferna i fullmäktige, de har flera... (Inf 39)

– ... Fallskärmar (Inf 38).

– Sören, vad heter han i efternamn? Han som är landstingsordförande, landstingsstyrelsens ordförande i Örebro läns landsting... Utöver sitt ordinarie jobb tjänade han en halv miljon förra året i extra styrelseuppdrag. Hur sjutton kan man tjäna en halv miljon extra när man har en heltidstjänst? Och generösa fallskärmar, generöst avtal, höga löner för chefer. Om jag sköter mig dåligt på mitt jobb, då blir jag uppsagd. Om en politiker, om USÖ:s sjukhusdirektör, som är en politisk post, sköter sig dåligt, då blir han chef för Umeå Universitetssjukhus istället, eller så flyttar han till Karlstad och blir chef där. Man bara omplacerar dem, och med högre lön (inf 39).

– Om jag får avbryta: Ett politiskt etablissemang som i vad är det, snart hundra år har styrt ett land som Sverige, blir korrumpert för eller senare. De håller varandra om ryggen för att, som du sa... härifrån flyttar man honom till ett annat ställe och där blir han landstingschef. Och då håller man varandra om ryggen. Det blir sådär (Inf 38).

Kompetensproblem

När informanterna diskuterar våldsdåden riktas associationerna och diskussionen otvunget mot den politiska sfären. I den svensk-kurdiska gruppen framkom den starkaste kritiken av politikernas kompetens.

"Hur sköts det där? Och där... Precis samma sak har hänt i det fallet när han attackerar den där lilla flickan med kniv, den där femåriga flickan (...) Vem bär ansvaret i det här samhället? Hur ska man lita på sina politiker?" (Inf 38)

Vidare diskuterar informanterna de valda politikerna kontra experter. På kommun- och landstingsnivå säger deras erfarenhet att politikerna inte är tillräckligt insatta och kunniga för att ta riktiga beslut. Experterna borde få mer att säga till om när det kommer till att besluta om vilka områden som man ska dra ner på eller prioritera. Kritiken är både generell och specifik. Det tycks liksom i Möller (2000) vara så att misstron mot kommun- och landstingspolitiker är särskilt stor, framför allt bland de informanter som har egen erfarenhet av politisk verksamhet, de som i dessa frågor applicerar ett inifrånperspektiv.

– Politikerna säger att Örebro läns landsting ska spara till exempel två hundra miljoner. Men inom vilket område? Det är min egen uppfattning, att politikerna säger att vi är tvungna att spara två hundra miljoner för att ekonomin ska komma i balans till, till exempel, tjugohundrafem, och att de ska bestämma själva beloppet, storleken, men sen, på vilket område? På vilket sätt? Man ska låta experterna ta hand om den biten, för hur ska en brevbearare eller försäljare, men som är politiskt aktiv och hamnar i landstingsfullmäktige, bestämma hur USÖ ska sköta sin ekonomi. Det kan de inte (Inf 39).

– ... politikerna sitter två timmar i nämnden och klubbar ja eller nej (...) De säger att det finns "politiska beslut bakom" men den stackars nämnden besitter inte kunskapen att besluta. Och det är därför, när det humana förbises, som vi ser det i Arvika, mordet på Anna Lindh. Det är en galning som gör det. Det är konsekvenser av politiska beslut som tagits för länge sedan, och nu beslutar vi, med politiska beslut, att lägga ner sjukvård här och där, skolan här och där, och om några år blir det något annat mönster [med våld] i hörnet av Norrbotten eller Småland eller någon annanstans (Inf 40).

– I min verksamhet har jag kommit i kontakt med två personer, högt uppsatta i nämnden, som bestämmer över mina barns skolgång, mina barns dagis, hur samhället ska fungera för dem. De här två personerna som jag känner, de är inte hela, de här personerna är faktiskt inte kapabla att fatta beslut, de är inte kapabla att sköta en enkel affärsmässig sak. De är inte kapabla till att göra det. Hur kan de få bestämma över mina barns liv? Det där har jag funderat över länge. Det fattas någonting där (Inf 38).

Bristande verklighetsanknytning

I flera av grupperna uttrycker informanterna åsikten att politikerna tar beslut över människors huvuden. De politiska besluten är inte tillräckligt förankrade hos väljarna.

I gruppen med pensionärskvinnor tar man upp exemplet med sjuksköterskorna och undersköterskorna som strejkade; det "vart det ingenting" av (Inf 27). Nej "de har lagt pengarna på fel ställen" säger en annan kvinna (Inf 28). "De kör över, det är bara så", och lite senare säger samma informant, "Politikerna, ja, de höga som sitter där uppe, de lyssnar inte på oss här längre ner" (Inf 27). Det politiska självförtroendet skulle statsvetaren Möller (2000) säga är lågt. Man tror sig inte kunna påverka. På olika sätt uttrycker informanterna att politikerna inte är tillräckligt medvetna om hur människors vardag ser ut.

– De lever i en annan värld (Inf 19).

– Lever i en annan värld ja... Över huvud taget så tror jag att de gör det. De skulle nog ut lite grann (Inf 18).

– Jaa, det med, de skulle behöva vara på långvården några veckor så att de fick se hur det är där. De kommer ju aldrig att komma dit för de har ju så mycket pengar att de aldrig behöver ligga på långvården. De kommer till privatsjukhus, får privatvård (Inf 19).

"Ibland tänker jag att de här politikerna som bestämmer och kommer på nya lagar och sänt... jag undrar om det är säkert att de är av det här folket eller om de kommer från himlen! De borde... komma från folket, leva bland folket; de borde veta vad som gäller och inte gäller!" (Inf 47)

"De borde ligga inne på psyket en vecka var, eller varannan var tredje månad. Eller varför inte varje vecka, så de vet hur det fungerar" (Inf 36).

"I det svenska samhället är individerna små, väldigt små, gentemot apparaten, styrapparaten. De är väldigt små, män-

niskan har ingen makt faktiskt. Det där med att man har socialdemokratiska kongresser och de andra partiernas kongresser och riksdagen – det där som du nämnde att sjuttiofem procent var för ett EMU-inträde... Människorna är väldigt små" (Inf 38).

Ett allt hårdare samhälle

”Om vi för ett ögonblick ska lämna politiken och gå till samhällets nivå”, säger en av männen i den svensk-kurdiska gruppen. ”Det är någonting som har gått snett, någonting som vi har missat” (Inf 40). Vad han sedan tar upp är att det i dagens samhälle är individen som står i centrum, individen med sin karriär och sina utsikter. Det är ett tema som också visar sig i många andra grupper. Informanterna ser orsaker till psykisk ohälsa, och i förlängningen våld, i vårt sätt att leva och hur barnen får växa upp. De svensk-kurdiska männen uttryckte följande åsikt:

”Individen är så fokuserad på sig själv, sin karriär. Familjen kommer i andra hand. Det är bråttom, bråttom att hinna med, att inte ligga efter sin kollega, rivalen. Det tycker jag att det här uppdraget ska kopplas till. Det tycker jag” (Inf 40).

I många grupper hamnar man i diskussioner som rör just situationen för barnen – i relation till föräldrarna, dagis, fritids, skolan, tv-spelen, datorerna, filmerna och tv-programmen. I åtminstone fem grupper (4, 5, 7, 11, 14) talar

informanterna också explicit om människors för stora fokus på ekonomin och karriären som en dålig grund för sunda relationer, trygga uppväxande barn, god hälsa, ett humant samhällsklimat etc.

Att det är många barn och ungdomar som mår dåligt i Sverige har uppmärksammats allt mer i medierna. ”Vart tionde barn söker psykhjälp” var till exempel en av rubrikerna i Dagens Nyheter den 3:e oktober 2004. ”Mellan 1999 och 2003 fördubblades försäljningen av antidepressiva läkemedel till 15–19-åringar” löd det i ingressen. Detta var även en stor nyhet i övriga medier.

I grupp 5, med kvinnor, rörde en hel del av samtalet just barnens och ungdomarnas situation. En av informanterna berättar också att hon tror att problemen som avhandlas i intervjun ”bottnar redan där i samhället”.

– *Det har blivit hårdare samhälle, tufft tycker jag* (Inf 18).

– *Tycker jag med* (Inf 17).

– *Man undrar ju vart det är på väg någonstans. Och det börjar redan i skolorna... Många säger ju att de redan kan se på barn som går på dagis om de kommer bli brottslingar* (Inf 18).

– *Ja, jag tror det har med skolorna att göra* (Inf 19).

– *Det skulle behövas lite mer disciplin (...). Och nu ska föräldrarna bara jobba och jobba för att de ska kunna skaffa en massa fina prylar. Det tror jag inte på, utan jag tror att barn behöver mer kärlek. De behöver umgås med sin familj. Jag tror det bottnar redan där i samhället* (Inf 18).

– *Och de måste in på dagis tidigt. De måste meja fram redan där för att klara sig (...). Man sätter väldigt stora krav på barn idag, det är väldigt stora krav. Det är inte lätt. De kan bli sjuka, och de behöver kanske inte vara sjuka heller för att utöva våld* (Inf 18).

– *Nej* (Inf 19).

– *De ska hävda sig* (Inf 18).

– *Så vad är det för krav du tänker på? (Intervjuare)*

– *Ja, det är många krav som ställs på barn. De ska klara av skolan, de ska vara snygga och vackra och smala. De ska hävda sig, ha märkeskläder...* (Inf 18)

– *Ha samma saker som de andra* (Inf 19).

I den svensk-syrianska gruppen med kvinnor talar informanterna om barnen som "vår framtid". Det ska sparas i

skolan och på fritidsgårdar, medan barnens och ungdomarnas situation ser värre och värre ut tycker kvinnorna.

"Men, tyvärr, när man pratar om det här får man ont i hjärtat... det gör faktiskt ont i hjärtat när man ser barnen på det viset... så det är inte lätt... Varje fråga kommer till politikerna, de säger de ska göra så, så, och så. Men tyvärr, det stannar" (Inf 51).

I grupp 4, där två av kvinnorna har egna barn och en är utbildad barnskötare, rörde delar av samtalet också barnens situation. Först i utdraget nedan talar de om dagis, fritids, och skolan, men sedan flyttar de fokus till de nya levnadsmönstren, där arbete och ekonomi är synnerligen dominerande i föräldrars liv. Skolan, dagis och fritids får allt mer ansvar och barnen, som försvinner i gruppen, som inte blir sedda, kan fara illa. De kan "bli som Mijailo" resonerar man.

– *Det har ju att göra med resurser långt ner...* (Inf 16).

– *... i åldrarna* (Inf 14).

– *Ja på dagis... fritids och skola* (Inf 16).

– *Jag säger det, att alla elever, de skulle få en 20 minuter i veckan med kuratorn* (Inf 14).

– *Och det borde vi ju tjäna pengar på i samhället. Nu när samhället är "utvecklats" ... och säger att vi ska ut och jobba tidigt, att vi måste jobba, vi kan inte vara hemma med våra barn, vi ska bara*

"producera" ungefär, det straffas ju då liksom. Barnen får ju inte tid och uppmärksamhet och allt det här. Vem är det som måste göra allt det här (när föräldrarna jobbar) jo, det är dagis, det är fritids, det är skolan (...). Och föräldrarna känner att de lämnar över sitt eget ansvar på dagis och dagispersonalen, att de ska uppfostra, de ska ge vård och ömhet och kärlek till deras barn. Visst jag får lön för det är mitt jobb, men det kan ju aldrig ersätta den närhet och kommunikation som barn har med sina föräldrar, och det gör ju att barnen blir mer otrygga, och vissa barn kan i vissa dagis... sådana som inte riktigt syns, hamna och bara finnas. De verkar vara glada och nöjda, men de får inte den uppmärksamhet som de verkligen behöver (Inf 14).

– Och det är ofta såna barn som försvinner i barngruppen (Inf 15).

– Ja (Inf 14).

– Som blir som Mijailo (Inf 15).

– Ja, som har gått genom kanske hela skoltiden och bara funnits (Inf 14).

I en pensionärsgrupp börjar en av informanterna prata om att "det moderna samhället" skapar "nya" psykiska problem. När intervjuaren ställer frågan, "vad tänker du då på för faktorer?" följer en utläggning om stress och den kravfyllda vardagen. "Det är inte konstigt att det händer såna här grejer" säger han.

"Stress exempelvis: Människan har ju inte förändrats så jädra mycket sen vi jagade björn eller bodde i grottor. Stressreaktio-

nerna är desamma. Och samhället har ju förändrats någonting enormt. Tittar du på, ja, arbetsskador och allt annat, folk som går in i väggen. Människan är inte skapt för det här tempot, vi har inte hunnit med. Och eftersom det har accelererat fortare, fortare och fortare, är det fler människor som inte orkar med. Det är inte så konstigt att det händer såna här grejer i ett samhälle där man ska vara perfekt enligt tidningar och annat – perfekt som arbetskraft, perfekt som... ja, andra aspekter. Så jag tror att det är fler människor som råkar ut för psykiska problem nu. Det är naturligt att man råkar ut för psykiska problem, än bara för en så kort tid som för 30 år sedan. Visserligen hade vi säkert kommit en bit på väg då med. Men idag är det säkerligen så att vi inte klarar oss" (Inf 23).

I grupp 4 med kvinnor återkommer temat stress, karriär och barn, och vilka motsättningar och konflikter kombinationen de tre emellan kan rymma.

"När vi pratar om det här så kommer vi tillbaka till detta i ens generation, vad man håller på med. Vad man jobbar! Det bara snurrar hela tiden. Och när ska vi sova, eller när ska vi få lugn och ro? Det är ju många som är medvetna fast vi hänger ju på allihop ändå (...). Och våra barn! Kommer det verkligen att funka? Hur fort kommer den här spiralen gå? När vi går in i väggen liksom, tidigt. Jag menar det gäller ju att kunna stå emot vissa saker också tror jag" (Inf 16).

Kvinnorna i grupp 4 ursäktar sig emellertid och undrar om det de talar om är

relevant för studien. Men som vi tidigare har sett är orsakssammanhangen sammansatta. Informanterna relaterar vansinnesdåden till psykisk ohälsa, och vidare resonerar man kring företeelser som tillsammans utgör grunden för den samhällssituation och det samhällsklimat som de så kallade vansinnes-

dåden har ägt rum i. Stress, pryl- och penningväldet, och barnens situation, framstår inte som några parenteser i detta sammanhang. Så intervjuaren bekräftar: "Visst, det är relevant", och kvinnorna håller med. "Det är det kvinnliga perspektivet" säger en av dem.

Diskussion

Vi ska i denna avslutande del av rapporten först göra en jämförelse mellan några resultat från vår kvalitativa studie och från undersökningar med representativa urval av befolkningen. Finner vi likheter kan vi känna oss på någorlunda säker mark och hävda att tendenser som vi funnit kan generaliseras. Men många resultat kan inte underbyggas på det sättet eftersom det saknas någorlunda jämförbara representativa undersökningar. Här behövs istället fortsatt forskning. Vi vill särskilt peka på ett behov av kvalitativ forskning som på ett annat sätt än enkätstudier kan komma åt hur medborgare på djupet reagerar på risker och krishändelser samt tolkar sådana händelser och sätter in dem i sociala sammanhang. Liksom Jordan (2003: 22) vill vi betona ”vikten av att synliggöra föreställningsvärldar”. Dessa speglar människors samlade livserfarenheter och det är utifrån sådana sammansatta föreställningar som medborgarna upplever, reagerar på och tolkar nya händelser (Höijer, 2000). Det handlar sällan om för individen unika föreställningsvärldar utan om kollektivt delade referens- och tolkningsramar

som relaterar sig till olika kulturella nivåer inom vilka erfarenheter delas, exempelvis nationalitet, etnicitet, genus och olika åldrar.

Jämförelse med andra aktuella studier

Efter mordet på Anna Lindh berättade många av informanterna att radion var den främsta informationskällan initialt, att televisionen tog över allt mer senare och om betydelsen av personliga samtal. Härvidlag bekräftar och fördjupar intervjumaterialet det som framkommit av KBM:s telefonintervjuer strax efter mordet (PM 03-09-17). De traditionella etermedierna och de personliga kontakterna är centrala för medborgarna vid nationella krishändelser.

När det gäller oro för våld och brottslighet och uppfattningar om samhällsinstitutioner, myndigheter/politiker, den psykiatriska vården och dess klienter kan vi också i viss utsträckning jämföra med andra studier.

De kvinnliga informanterna uttryckte konsekvent en större oro än de

manliga och det är resultat som stämmer med många andra studier (KBM, PM 04-02-22; Lindström m.fl., 2003; Sandstig & Weibull, 2003). Kvinnor oroar sig mer än män. Här torde såväl skillnader i socialiseringen av flickor och pojkar som skilda kollektiva livserfarenheter mellan könen och upplevelser av den egna identiteten spela roll som förklaringsfaktorer. När de kvinnliga informanterna samtalar om våldsbrott finns också sexualbrotten med i bilden, vilket självfallet förstärker oron. Som Tiby (1991) resonerar kan bedömningen av den egna rättssäkerheten också öka oron.

I KBM:s undersökning från september 2003 (PM 03-09-17) uppgav 31 procent av befolkningen att de fått mycket eller ganska mycket sämre förtroende för ansvariga myndigheter. Säpo och polisen är de institutioner som främst pekas ut. I föreliggande studie uttryckte en betydande del av männen misstro gentemot polisen. De använde sig både av privata och mediala erfarenheter när de uppmärksammade uppgifter om att poliser läcker information till medierna, att den svenska polisen klarar upp få brott, har alldeles för långa uttryckningstider och ibland inte alls kommer till brottsplatsen. Resultaten tyder på att det finns en ökad osäkerhet om polisen i dagens Sverige. Med tanke på att Stockholms tingsrätt i januari fann Mijailo Mijailovic skyldig till mordet kan man tycka att polisen hade gjort sitt jobb – de hade försett åklagaren med god bevisning. Men, om mordet i sig betraktas

som ett polisiärt och säkerhetspolitiskt misslyckande, kan osäkerheten ändå frodas. Likaså om vi betänker att många av informanterna upplevde stor osäkerhet när den så kallade 35-åringen släpptes och Mijailovic häktades. Om vi därtill lägger erfarenheten av de mångåriga turerna efter mordet på Olof Palme, samt den fortlöpande, rätt så negativa personliga och mediala erfarenheten av polismakten som kommer till uttryck i intervjuerna, förefaller det finnas en ansenlig osäkerhet i situationen. Det stämmer med Sandstig och Weibulls (2003: 153) slutsatser att det finns "en tveksamhet hos allmänheten till polisens förmåga att utreda och klara upp brott". En växande pessimism bland medborgarna om ordningsmakten är onekligen ett oroande tecken för demokratin och samhällets krishantering.

En annan demokratirelevant kollektiv besvikelse över dagens samhälle gäller politikerna. Enligt Holmberg (2000) har andelen som anser att de politiska partierna bara är intresserade av deras röster, inte deras politiska åsikter, ökat från 38 procent 1968, till 75 procent 1998. Holmberg och Weibull (2000) visar också på att andelen som anser sig ha förtroende för riksdagen har sjunkit från 47 procent 1986, till 27 procent 1999. Rothstein (2002) betecknar förtroendefallet som dramatiskt och menar att den negativa utvecklingen är värre än i våra grannländer.

Även i våra intervjuer var många av åsikterna som ventilerades om politikerna och deras roll mycket kritiska.

Aftonbladet 27 september 2003.

I vissa fall var de svepande, generaliserande, och i andra fall, då enskilda oegentligheter erinrades, mer specifika. Informanterna lyfte fram kortsiktigheten i nedskärningarna som har gjorts, att politikerna drivs av egenintresse, att det inom politiken, särskilt på kommun- och landstingsnivå, finns en allvarlig kompetensbrist, samt att politiker över huvud taget brister i sin verklighetsförankring – de vet inte hur den vanliga människan har det. Dessa resultat är mycket lika dem som Möller (2000) presenterar från sina intervjuer. Att kritiken är uniform, med nästan

likalydande formuleringar i båda intervjustudierna, tyder på en djupgående kollektiv frustration över det politiska tillståndet i Sverige.

Bristerna i den psykiatriska vården, och människor med allvarliga psykiska problem, är ett annat tema som diskuterades mycket i våra intervjuer. Flera informanter oroar sig över att allvarligt störda personer befinner sig ute i samhället, och att det i en sådan situation "kan hända vad som helst". Sådana föreställningar närs av medierapporteringen och kan leda till en polarisering mellan grupper och stigmatisering av

människor med svåra psykiska problem (Philo, 1996; Steadman & Cocozza, 1977).

År 1990 inträffade med ett halvårs intervall överfall på de tyska politikerna Oskar Lafontaine och Wolfgang Schäuble. Gärningsmännen var vid båda tillfällena psykotiska schizofrena personer. Resultaten från en serie av studier över tid (Angermeyer & Matschinger, 1996) visade tydligt att allmänheten i allt högre grad önskade undvika kontakt med människor med allvarliga psykiska problem efter våldsdåden. Allmänheten undvek grannar som led av psykisk ohälsa, och den ängslades över eventuella våldsytringar. Tendenserna i vår studie är här inte lika tydliga, men i gruppen med anknytning till psykiatrin uttrycktes en stark oro över att en sådan rädsla ska breda ut sig.

Komplexa förståelse-sammanhang

Det är uppenbart att medborgarna i sina tolkningar av våldsdåden kontextualiserar och sätter in händelserna i förståelsesammanhang som rör dels föreställningar om samhällets utveckling, inte minst uppfattningar om olika aktörer och institutioner, dels mer grundläggande känslor, normer och värderingar som härrör ur privata livserfarenheter. Våldsdåden uppfattas som en del av en negativ samhällsutveckling där välfärdssamhället håller på att undergrävas, samhällsklimatet hårdnar, ett meningslöst, gränslöst och oberäk-

neligt våld tilltar, polisen agerar inte som den borde, psykiatrin tar inte hand om allvarligt störda personer och medmänniskor ingriper inte när något sker. Medierapporteringen spelar en viktig roll som utgångspunkt för föreställningarna men många har samtidigt en starkt kritisk syn på mediernas sätt att hantera våldsdåd. Tolkningarna kan inte på något enkelt sätt sammanfattas. De innehåller såväl resonemang och argument om personer, institutioner och orsaksammanhang, som känslor av sorg, medkänsla, oro, ilska och avståndstagande och normativa resonemang om maktelit och medborgare, om brott och straff, samt olika slags identitetspositioneringar. Privatsfärens kollektiva erfarenheter av olika slag dras in i tolkningarna tillsammans med föreställningar som emanerar ur mediasfären och yrkessfären. Den komplexa helheten rymmer också motsägelsefulla föreställningar där uppfattningar går på tvärs och helheten tycks sakna inre konsistens. Men motsatta teman i människors föreställningar och det som vi brukar omtala som det sunda förnuftet finns, enligt, Billig m.fl. (1988) alltid i såväl vardagstänkandet som institutionella ideologier. Varken individer eller institutioner kan uppvisa ett internt konsistent förnuftstänkande där logiska och konsekventa resonemang dominerar. Inbyggda motsättningar hör snarare till. Som Jordan (2003: 23) påpekar, "livs levande människors sätt att varsebli, tolka och agera är alltför mångskiftande, obeständiga, inkonsistenta och unika för att uttömmande kunna

beskrivas med enkla kategorier”. Nu ska varken det unika, obeständiga eller det motsägelsefulla i vardagstänkandet överdrivas eller medborgarna uppfattas som irrationella och oberäkneliga. De flesta föreställningar är kollektivt delade och förändras långsamt. Känslor har tidigare ofta förknippats med negativ irrationalitet. Men idag menar alltfler att emotioner är nödvändiga för att motivera människor, för förnuftigt handlande och för moraliska värderingar (för en sammanfattning av aktuell forskning om emotioners positiva betydelse, se Ojala, 2004). Men det finns motsägelsefulla drag och det kan leda till dilemman och upplevd ambivalens vilket det finns många exempel på bland medborgarna i föreliggande studie.

Invandrargruppernas särskilda erfarenheter och perspektiv

Svanberg och Tydén (1999: 26) pekar på att begreppet invandrare är slitet och bär negativa konnotationer – den invandrade uppfattas som rotlös, någon som ständigt är på väg och som är annorlunda. De invandrargrupper som vi har intervjuat visar på något annat. När de applicerar sina vidare kulturella och politiska tolkningsramar är de rotade i sin tradition och livserfarenhet. De flesta hade levt i Sverige länge, och de betraktar Sverige som sitt land. Samtidigt identifierar de sig starkt med sin egen etniska grupp. När de ska beskriva något inleder de ibland med en själv-

definition som inkluderar det etniska kollektivet – ”vi syrianer”; ”vi somalier”; eller ”vi kurder”. Emellanåt definierar de sig också som just invandrare, även om ett par grupper betonar att begreppet antyder en missvisande homogenitet. De kommer från olika länder och kontinenter som har sin historia, de kommer från agrara regioner eller mer moderna, har olika sedvänjor, religioner, varierande utbildningsnivå, språkkunskaper, intressen osv.

Gemensamt för invandrargrupperna i vår studie är ändå att de i högre grad än andra lyfter fram sorgen efter mordet på Anna Lindh, samt hennes politiska betydelse. De flesta har själva lämnat folkomflyttningar, förföljelse och krig bakom sig. På den internationella arenan var Anna Lindh den politiker som tydligast och med bestämdhet hävdade förtryckta människors rätt. Särskilt informanterna med somalisk bakgrund blev oroliga efter mordet över vad som nu ska hända i politiken – hur blir det med ”invandrarernas rättigheter”? Kommer diskrimineringen att fortsätta och bli värre? Flera grupper konstaterade att regeringen utan Anna Lindh är väldigt tyst i internationella rättvisefrågor – det finns ingen som hävdar människors politiska fri- och rättigheter, som ställer sig på minoriteternas sida. ”Hon var en Nelson Mandela för Sverige” som en person sa.

Ett annat särdrag som framkom i invandrargruppernas berättelser och tolkningar är kritiken av ett alltmer individualiserat samhälle, där människor inte längre bryr sig om varandra.

Resonemanget aktualiseras när man talar om mordet på Anna Lindh och det faktum att mördaren obehindrat kunde ta sig ut från varuhuset NK. De såg uteblivelsen av medborgaringripande som ett uttryck för en mellanmänsklig apati där det är "individerna som gäller", där "man ska rädda sitt eget skinn". Särskilt i de två svensk-somaliska grupperna berättade informanterna att de känner sig otrygga eftersom de inte vet hur människor i Sverige reagerar inför våldet – ingen tycks vilja riskera något för att hjälpa en medmänniska.

Sorg och ömsesidigt stöd är en annan aspekt av krishantering där kritiken av individualiseringen i Sverige är påtaglig. Flera framhöll att det är naturligt enligt deras respektive tradition och kultur att tillsammans dela både glädje och sorg. "Krihantering finns hos alla" säger en man som är starkt kritisk mot att det svenska samhället i så hög utsträckning är beroende av institutionella lösningar.

De olika invandrargrupper som vi har intervjuat uttrycker å ena sidan en utsatthet – i oron för att Anna Lindhs mördare skulle vara invandrare, och i oron för diskriminering och rasism. Å andra sidan visar de på flera styrkor när det gäller kriser och sorghantering. Triandis (1997: 286) menar att kulturer skiljer sig från varandra "in a myriad of ways". Säkert finns det också ett otal skillnader mellan informanternas kulturer. Tillsammans har de emellertid en gemensambetskänsla i sina respektive grupper. De har lärt sig hur Sverige

fungerar och vad som är typiskt för Sverige, samtidigt värnar de sin historia, sina traditioner, och de värden och normer som de har med sig i mötet med vad de uppfattar som svenskt.

Orons sammansatta karaktär

Många informanter uttryckte starka känslor och reaktioner på våldsdåden, inte minst efter mordet på Anna Lindh. De berättade om chock, bestörtning och sorg. Det gällde i särskilt hög grad invandrargrupperna och pensionärerna. Andra, framför allt de unga informanterna, berättade om mer njugga, distanserade reaktioner. Det betyder inte att våld accepteras utan kan snarare vara ett utslag av bristande intresse och inlevelse i det som sker i samhället. Om istället mer engagerade unga människor intervjuats hade bilden sannolikt blivit en annan. Inom socialdemokratiska ungdomsförbundet var bestörtningen och sorgen mycket stor. Anna Lindh sågs som ett ideal för medlemmarna och de hoppades att hon skulle bli nästa statsminister (Morgonekot, P1, 11 september 2004).

En mer långvarig känsla som kan kopplas till våldsdåden är oro. Det är en känsla vars affektiva intensitet inte skakar om individen men som genom sin långvariga gnagande karaktär färgar omvärldstolkningar och påverkar handlingsutrymmet. Oron kan inte på samma sätt som en chockreaktion knytas till enstaka händelser. Det är en mer

diffus känsla som utvecklas och förstärks i små steg över lång tid och relaterar sig till upplevelser av många enskilda händelser och sociala fenomen i omvärlden. Den omvandlas, befästs eller försvagas i samspel med såväl egna erfarenheter som medierapporteringen. För en del bidrar oron till pessimism och passivitet, för andra blir oron, som Ojala (2004) visar, ett incitament till engagemang och handling.

Den kollektiva oro som avspeglades i intervjuerna är sammansatt och starkt knuten till såväl föreställningar om samhället som de egna identiteterna (jfr. Dahlgren & Höijer, 1997). Den varierar i styrka och inriktning, där vissa, särskilt kvinnorna, invandrargrupperna och pensionärerna uttryckte en mycket starkare oro än andra. De unga männen uttryckte ingen oro och andra framhöll att oron fanns men på intet vis var i fokus i vardagslivets ständiga ström av aktiviteter.

Det som ändå uttrycktes av relativt många handlade om en makrooro⁴ över samhällets tillstånd och utveckling. Hos vissa, framför allt hos en del kvinnor, fanns också en personlig oro för att de själva eller de egna barnen ska utsättas för våld. Oro över ökad brottslighet och våld kopplades samman med oro om större välfärdsproblem som ett otryggt arbetsliv, brister inom sjukvården och inom psykiatrin, men också med en oro över att det finns så få poli-

ser och en oro över politikernas bristande förmåga att lösa samhällets problem. Det fanns också hos en del en stark oro över medmänniskors passivitet i dagens samhälle när de blir vittne till en våldshändelse. Ingen vågar ingripa och vad händer då om jag själv blir angripen? När det gäller oron över brister inom psykiatrin var det vissa som också uttryckte en oro eller rädsla för människor med svåra psykiska problem i allmänhet.

Hos invandrargrupperna uttrycktes en särskild oro över att gärningsmän ska vara invandrare. Man beförde att det kan förvärra diskrimineringen genom att hela grupper utpekade som potentiella brottslingar och våldsverkare. Det fanns också en oro som bottnade i en kollektiv känsla av skuld om förövarens etniska ursprung sammanfaller med det egna.

Dilemman och ambivalens

Känslor och resonemang av typen å ena sidan och å andra sidan kom ofta till uttryck bland informanterna. Man såg inga tydliga rätt och fel utan man vred och vände på perspektiven och betraktade och värderade händelser och skeenden från flera olika håll. En sådan reflexivitet är givetvis positiv ur demokratisynpunkt. Tänkande och kän-

---

4 Makrooro är en beteckning som Boehnke m.fl. (1998) använder för att beteckna oro för fenomen som ligger bortom det egna jaget som samhället och världen. Mikrooro blir då beteckningen på den oro där jaget står i centrum.

SVENSKA PÅ ANNA LINDH SVENSKA SVENSKA

Sverige, 11 september 2003.

Text columns on the left side of the newspaper page, partially obscured by the fold.

Dagens Nyheter 12 september 2003.

Ett land i sorg.

En man
Arvbjörns
Karlsson

Här är den
Annika Lindh

nande medborgare är en förutsättning för en demokrati där medborgare diskuterar samhällsfrågor och engagerar sig. Reflexiviteten medförde dock ibland att informanterna ställdes inför dilemman och upplevde ambivalens därför att de olika synsätten innehöll delvis oförenliga resonemang. Ambivalens innebär enligt Reber (1985) att hysa motstridiga eller blandade känslor inför något, att växla i sina känslor och attityder eller att dras mot två oförenliga mål.

En ambivalens gällde uppfattningar om polisen som hos samma informanter kunde pendla mellan starkt kritiska perspektiv med låg tilltro och framhållande av allvarliga brister till inlevelse i och förståelse för polisens arbetssituation. Ambivalensen uppstod genom att informanterna växlade mellan att inta ett brottsofferperspektiv och ett polisperspektiv. Ur det första framstod polisen som klandervärd eftersom människor drabbas av brott och brottslingarna inte grips. Ur det andra perspektivet framstod polisen som icke klandervärd eftersom de ansågs ha en svår och i vissa avseenden omöjlig arbetssituation.

En annan ambivalens gällde synen på svåra psykiska problem i relation till våldshandlingar. Man kunde exempelvis rikta stark kritik mot psykiatrireformen som lett till att psykiskt sjuka människor ska leva ute i samhället samtidigt som man visade stor sympati med denna grupp och inte trodde på återgång till institutionalisering. Här pendlade informanterna mellan två auktoritativa normbildningar där den

ena utgår från samhällets skyldighet att skydda medborgare från obehag och den andra från alla människors rätt till ett normalt vardagsliv, inklusive dem som har svåra psykiska problem. Ambivalensen uppstod därför att man inte fann någon omedelbar lösning på dilemmat att samtidigt skydda medborgare och värna alla patienters integritet och livsvillkor.

Ett tredje exempel på ambivalens som vi vill nämna är ambivalensen kring medierapporteringen. Här kunde informanterna ha en kritisk inställning och hysa bristande tilltro till rapporteringen och samtidigt berätta om en mindre skeptisk hållning i sin vardagliga mediekonsumtion. I sin dagliga kontakt med medierna tror informanterna att det de läser och ser är sant. Denna pendling, mellan ett överordnat kritiskt perspektiv och ett accepterande av mediernas beskrivningar, bottnar i en konflikt mellan behovet att följa med och få veta vad som sker i omvärlden och medvetenheten om att medierna fungerar på en kommersiell marknad. Dilemmat får sin temporära lösning genom att informanterna håller tillbaka det kritiska perspektivet i den omedelbara vardagskonsumtionen.

Individuella och kollektiva perspektiv

I inledningen till denna rapport pekade vi på att samhället blir alltmer individualiserat. Individualistiska ideal och lösningar får ersätta kollektiva och

människors föreställningar präglas av att man tolkar händelser och skeenden som utslag av individuella processer snarare än kollektiva, sociala och samhälleliga, hävdar teoretiker som Beck (2002) och Bauman (2002).

I föreliggande studie kunde vi se exempel på såväl uppfattningar som präglas av individualistisk ideologi som uppfattningar där kollektiva processer istället betonas. Här fanns en påtaglig skillnad mellan invandrargrupperna som gärna framhöll kollektiva ideal och identiteter och ursprungssvenskarna som tenderade att betona det individuella. Som vi har visat så berättade invandrargrupperna om hur de hantlade sorgen efter Anna Lindh i kollektiv gemenskap medan sådana berättelser i stort sett var frånvarande i de svenska informanternas beskrivningar. Bland de ursprungssvenska informanterna var det istället några som till och med tyckte att televisionens bilder av kollektiva sorgeyttringar bland människor i Sverige kändes överkliga och regisserade. Sorg är något individuellt som man håller för sig själv.

Kollektiva perspektiv kom också till uttryck bland invandrargrupperna på andra sätt. De kunde känna en kollektiv skuld om en invandrare från den egna gruppen var förövare. Många betonade likaså ett kollektivt medborgaransvar, en skyldighet att visa medkänsla och ingripa om något oegentligt sker på den plats man råkar befinna sig. I ett sådant normativt perspektiv framstår svenskar som alltför passiva, likgiltiga och individualiserade. Därför var

många också starkt kritiska till att ingen ingrep då Anna Lindh mördades eller då andra våldsdåd sker. Det såg man som ett utslag av individualismen i det svenska samhället.

I flera av grupperna med ursprungssvenska informanter framkom också en stark kritik mot det faktum att ingen ingrep på NK då Anna Lindh attackerades. Men här var informanterna mer inne på att kritisera ansvariga institutioner, exempelvis att det inte fanns ordentligt med vakter. Det fanns också en större förståelse för att gemene man inte ingrep. En orsak som man tänkte sig var att människor blev chockade och paralyserade. Man individualiserade således förklaringarna och förlade orsakerna i de enskilda individernas inre upplevelser och reaktioner. Men samtidigt vill vi framhålla att informanterna såg komplexa sociala och samhälleliga förklaringsammanhang när de resonerade kring ett ökat våld i samhället. Tolkningsramarna skiftade från mer individualistiska till mer samhälleliga beroende på om det var enskilda händelser som tolkades och förstods eller serier av likartade våldshändelser. Det kan vara ett utslag av att ursprungssvenska medborgare pendlar i sin strukturering av omvärlden mellan individualistiska och samhälleliga, kollektiva perspektiv.

Pluralismen i det svenska samhället gör att olika ideologiskt färgade identiteter, normer och grundperspektiv lever sida vid sida. Därför kan tolkningsramarna för att förstå kritiska händelser variera såväl mellan grupper

som inom grupper. Invandrargrupper med starka rötter i kollektiva kulturella mönster tycks i större utsträckning applicera kollektiva tolkningsperspektiv och är kritiska mot individualismen i det svenska samhället. Ursprungssvenskar tenderar att i högre utsträckning ha individcentrerade perspektiv och diskursen om medborgaransvar lyste helt med sin frånvaro i vissa grupper. Men samtidigt förstås sociala fenomen i en vidare kontext av samhälleliga förändringsprocesser.

Några slutsatser av relevans för krisinformation och krishantering

Vi ska här helt kort peka på några slutsatser som vi menar har betydelse för krisinformation och krishantering. Först och främst kan vi konstatera att ur medborgarnas perspektiv upplevs ökat våld i samhället ofta som djupt bekymmersamt och kritiskt. Det läggs samman med annan oro över samhällsutvecklingen och kan också invadera den personliga oron. Även om vi inte ställde frågor om globala epidemier, elavbrott och annat som utgör framtida hot så torde våld i olika former vara en betydligt viktigare subjektiv upplevd hotbild för människor i gemen. Ett samhälle som inte förmår skydda sina medborgare och stävja brottslighet och våld kan uppfattas som ett samhälle i kris. Det skapar misstänksamhet och

rädsla mellan människor och i kombination med ökad individualisering och minskad tilltro till ordningsmakten blir en del medborgare passiva och rädda och drar sig undan när medmänniskor drabbas. Andra kanske engagerar sig i lokala privata initiativ för att exempelvis hindra brottslighet i ett småindustriområde. Om människor upplever att myndigheter och institutioner inte tar våld på allvar öppnar sig en klyfta mellan medborgare och maktelit som i ett framtidsscenario riskerar att utnyttjas av populistiska missnöjespolitiker eller demagoger.

Men studiens resultat visar också, liksom tidigare studier där människor i ingående intervjuer fått utveckla sin syn på händelser och skeenden i omvärlden, att medborgarna är tänkande och reflekterande, ser samman-satta orsakssammanhang och förstår händelser i holistiska perspektiv. Många vrider och vänder på tolkningshorison-terna och inkluderar exempelvis kritiska och förstående perspektiv på ett och samma fenomen. Här finns ett utrymme för att myndigheter och andra institutioner inte behöver väja för komplexa förklaringar eller att visa fram de dilemman som kan finnas inneboende i beslutsfattandet. En sådan strategi skulle snarare kunna vinna acceptans och öka tilltron.

Ett annat resultat som vi vill lyfta fram är den händelse- och medietröttnad som människor upplever efter en tid då medierna inte har ny information att komma med utan mest ägnar sig åt spekulationer i sin kamp om

uppmärksamhet. Överdriven medieexponering slår tillbaka så att medborgare istället vänder sig bort från rapporteringen. Att i ett sådant läge tränga igenom mediebruset för att nå ut med seriös information innebär givetvis svårigheter.

Ytterligare ett resultat som vi vill framhålla relaterar sig till det mångkulturella samhälle som Sverige idag utgör. Det är nödvändigt att ta hänsyn till invandrargrupperns speciella informationssituationer och kulturella vanor. Invandrarföreningar, lärare och andra som har särskild kontakt med invandrare kan här utgöra speciella nyckel-

personer när det gäller att föra information vidare. När det gäller krishantering är också de personliga nätverken mycket mer betydelsefulla för många invandrare än de är för ursprungssvenskar som inte på samma sätt hjälper varandra med sorg- och krisbearbetning.

Till sist vill vi framhålla att om en redan utsatt grupp i samhället, som människor med allvarliga psykiska problem, pekas ut i medierna kommer denna grupp att må dåligt också av detta. Det kan därför behövas särskilda krishanteringsinsatser för sådana grupper i samband med medierapporteringen om våldsdåd.

Referenser

LITTERATURFÖRTECKNING

- Altheide, D. & Michalowski, R. S. (1999). Fear in the News: A Discourse of Control. *The Sociological Quarterly*, 40(3): 475-503.
- Angermeyer, M. C. & Matschinger, H. (1996). The Effect of Violent Attacks by Schizophrenic Persons on the Attitude of the Public Towards the Mentally Ill. *Soc. Sci. Med.*, 43(12): 1721-1728.
- Bauman, Z. (2002). *Det individualiserade samhället*. Göteborg: Daidalos.
- Beck, U. (1992). *Risk Society*. Cambridge: Polity Press.
- Beck, U. & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization. Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Bennulf, M. (2001). Opinion 2001. *Nya hot och risker. Den svenska allmänhetens syn på samhället, säkerhetspolitiken och försvaret*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Meddelande nr. 160.
- Best, J. (1999). *Random Violence. How We Talk About New Crimes and New Victims*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Billig, M. m.fl. (1988). *Ideological Dilemmas: A Social Psychology of Everyday Thinking*. London, Sage.
- Boehnke, K., Schwartz, S., Stromberg, C. & Sagiv, L. (1998). The Structure and Dynamics of Worry: Theory, Measurement, and Cross-National Replications. *Journal of Personality*, 66(5): 754 -782.
- Christianson, S-Å. (1992). Remembering Emotional Events: Potential Mechanisms. I Christianson, S-Å. (red.), *The Handbook of Emotion and Memory: Research and Theory*. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.
- Christianson, S-Å. m.fl. (1988). *How Accurate are "Flashbulb Memories"? A Follow-up Study of Peoples' Memory of the Circumstances When They Heard the News About Olof Palme's Assassination*. Umeå Universitet: Umeå Psychological Reports No. 192.
- Dahlgren, P. & Höijer, B. (1997). *Medier, oro, medborgarskap*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar, nr. 141.

- Eriksson, J. (2001). Introduction. Sid. 1-18 i Eriksson, J. (red.), *Threat Politics. New Perspectives on Security, Risk and Crisis Management*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Eriksson, M. (2004). Krishantering, kommunikation och sorgearbete på lokal nivå. Sid. 88-114 i Larsson, L. (red.), *Ministtermordet: En studie om myndigheternas kommunikation vid attentatet mot Anna Lindh*. KBM:s temaserie 2004:4.
- Furedi, F. (2002). *Culture of Fear*. London: Continuum.
- Gibbins, J. R. & Reimer, B. (1999). *The Politics of Postmodernity. An Introduction to Contemporary Politics and Culture*. London: Sage.
- Goffman, E. (1963). *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. Harmondsworth: Penguin.
- Holmberg, S. (2000). *Välja parti*. Stockholm: Norstedts juridik.
- Holmberg, S. & Weibull, L. (2000). *Det nya samhället*. SOM-rapport 24. Göteborg: Göteborgs Universitet.
- Höijer, B. (1994). *Våldsskildringar i tv-nyheter. Produktion, utbud, publik*. Stockholms Universitet: Journalistik, Medier och Kommunikation, Skriftserien, nr. 5.
- Höijer, B. (1995). *Genreföreställningar och tolkningar av berättande i TV*. Stockholms Universitet: Journalistik, Medier och Kommunikation, Skriftserien, nr. 1.
- Höijer, B. (2000). Från medborgarnas synvinkel. Vardagstänkande och massmediernas krisdiskurs. Sid 68-84 i Lidskog, R., Nohrstedt, S.A. & Warg, L.E. (red.), *Risker, kommunikation och medier. En forskarantologi*. Lund: Studentlitteratur.
- Höijer, B. & Olausson, U. (2003). *Norska och svenska medborgare om medierna och Kosovokonflikten*. Örebro Universitet: Humanistiska Institutionen.
- Höijer, B. (2004). The Discourse of Global Compassion: the Audience and Media Reporting of Human Suffering. *Media, Culture & Society*, 26(4): 513-531.
- Höijer, B., Lidskog, R. & Uggla, Y. (under utgivning). Facing Dilemmas. Sense-Making in Late Modernity. *Futures*, 38(3).
- Jeppsson Grassman, E. & Svedberg, L. (1999). Medborgarskapets gestaltningar. Insatser i och utanför föreningslivet. Ingår i *Civilsamhället. Demokratiutredningens forskarvolym VIII*. SOU 1999:84.
- Jordan, T. (2003). *Är den inre säkerheten hållbar?* KBM:s forskningsserie Nr 1. Krisberedskapsmyndigheten, promemoria 2003-09-17.
- Krisberedskapsmyndigheten, promemoria 2004-02-22.
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindblom, J. (1999). *När vetenskapen tystnar. Ett socialpsykologiskt studium av massmediernas behandling av mordet i Falun, Bjuv och på Stureplan*. Stehag: Gondolin. (Akademisk avhandling).

- Lindström, M., Merlo, J. & Östergren, P.-O. (2003). Social Capital and Sense of Insecurity in the Neighbourhood: A Population-based Multilevel Analysis of Individual and Neighbourhood-level Data in Malmö, Sweden. *Soc. Sci. Med.*, 56(5): 1111-1120.
- Livingstone, S. & Lunt, P. (1996). Rethinking the Focus Group in Media and Communications Research. *Journal of Communication*, 46(2): 79-99.
- Markus, H.R. & Kitayama, S. (1991). Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*, 98(2): 224-253.
- Mediebarometer 2003. Göteborgs Universitet: NORDICOM-Sverige, Nr. 1, 2004.
- Morley, D. (1992). *Television Audiences and Cultural Studies*. London, Routledge.
- Möller, T. (2000). *Politikens meningslöshet. Om misstro, cynism och utanförskap*. Malmö: Liber.
- Nohrstedt, S.A., Höijer, B., Ottosen, R. (2002). *Kosovokonflikten, medierna och medlidandet*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar. Rapport 190.
- Ojala, M. (2004). Emotioner som deliberativa verktyg. Lokala miljökonflikter och känslornas positiva potential. Sid 73-92 i Starrin, B. (red.), *Emotionssociologiska uppsatser*. Karlstads Universitet, arbetsrapport nr. 1.
- Philo, G. (1996). *Media and Mental Distress*. London: Longmans.
- Power, M. & Dalglish, T. (1997). *Cognition and Emotion. From Order to Disorder*. Hove, UK: Psychology Press.
- Reber, A.S. (1985). *The Penguin Dictionary of Psychology*. London: Penguin Books.
- Reilly, J. (1999). 'Just Another Food Scare?' Sid. 128-145 i Philo, G. (red.), *Message Received. Glasgow Media Group Research 1993-1998*. Singapore: Longman.
- Robertson, A. (2001). Mediated Threats. Sid. 61-83 i Eriksson, J. (red.), *Threat Politics. New Perspectives on Security, Risk and Crisis Management*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Rothstein, B. (2002). Social Capital in the Social Democratic State. Sid. 289-331 i Putnam, R. D. (red.), *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in the Contemporary Society*. New York: Oxford University Press.
- Sandstig, G. (2003). *Att undersöka otrygghet. En metodstudie*. Göteborgs Universitet: Institutionen för Journalistik och Masskommunikation. Arbetsrapport nr. 17.
- Sandstig, G. & Weibull, L. (2003). Trygg och säker stad. I Nilsson, L. (red.), *Perspektiv på Västsverige*. Göteborg: SOM-institutet, Göteborgs universitet.
- Stattin, J. (1990). *Från gastkramning till gatuvåld. En etnologisk studie av svenska rädslor*. Stockholm: Carlssons.

- Steadman, H. J. & Coccozza, J. J. (1977). Selective Reporting and the Public's Misconceptions of the Criminally Insane. *Public Opinion Quarterly*, 41(4): 523-533.
- Strömbäck, J. (2001). *Gäster hos verkligheten. En studie av journalistik, demokrati och politisk misstro*. Stockholm/Stehag: Symposion.
- Stütz, G. (2003). *Opinion 2003. En opinionsundersökning från Styrelsen för psykologiskt försvar*. Stockholm: Styrelsen för psykologiskt försvar.
- Svanberg, I. & Tydén, M. (1999). *I nationalismens bakvatten: om minoritet, etnicitet och rasism*. Lund: Studentlitteratur.
- Thompson, J. B. (1995). *The Media and Modernity. A Social Theory of the Media*. Cambridge: Polity Press.
- Tiby, E. (1991). Kvinna och rädd? I Wiklund, G. (red.), *Rädslan för brott*. BRÅ-rapport, 1991:2.
- Triandis, H.C. (1997). Major Cultural Syndromes and Emotion. Sid. 285-306 i Markus, H.R. & Kitayama, S. (red.), *Emotion and Culture: Empirical Studies of Mutual Influence*. Washington, DC: American Psychological Association.
- MEDIEMATERIAL**
- Aftonbladet, 2003-09-13. "Galningarnas mordsommar" (Krönika, Guillou, J.)
- Dagens Nyheter, 2003-09-20. "Vår medieregisserade landsorg" (Debatt, Jigerius, P-A.)
- Dagens Nyheter, www.dn.se, 2003-09-23. "Hur tycker du att medierna har skött bevakningen av mordet på Anna Lindh?"
- Dagens Nyheter, 2003-09-26. "Läsarnas dom över medierna"
- Dagens Nyheter, 2004-10-03. "Vart tionde barn söker psykhjälp"
- Göteborgs-Posten, 2003-09-22. "Medierna har skapat ett rum för sorg"
- Göteborgs-Posten, 2003-12-11. "Majoriteten vill ha mer tvångsvård. Tyder på okunskap och fördomar om schizofreni" (Debatt, Lundgren, R. & Warås, C.)
- Nerikes Allehanda, 2004-01-28. "Psykiatrin är medskyldig" (Ledare & Debatt, Andersson, L.)

Bilaga 1. Intervjuguide

Jag spelar in den här intervjun. Då behöver jag inte skriva, utan kan istället bättre följa med i samtalet. Är det okej? Ni medverkar naturligtvis anonymt. När den här intervjun tas upp i rapporten så kommer ni att förekomma utan namn eller med pseudonym.

Sätt på MD:n

Jag tänkte att vi ska börja med att prata om mordet på Anna Lindh.

ANNA LINDH

1. Vad säger ni spontant om den dagen då ni fick veta att Anna Lindh hade blivit knivskuren (10/9) och då nyheten nådde er om hennes död (11/9)?

- Vilken var er första tanke?
- Hur fick ni veta vad som hade hänt?
- Pratade ni med andra om det inträffade? När/hur?
- Förändrades medievanorna? (TV/radio/Internet/morgontidningar/kvällspress)

- Var det något särskilt ni fäste er vid?
- Vad kommer ni ihåg mer? Berätta!
- Hur reagerade andra i er omgivning?

2. Vad tänkte ni dagarna efter mordet, innan någon hade gripits?

- Var det något ni upprördes över?
- Det var ju en minnesstund på Sergels torg på fredagen den 12:e september. Såg ni det på TV, någon kanske var där? Kan ni berätta om det? Hur kände ni det då?

3. Tisdagen den 16:e september greps den så kallade 35-åringen. Vad tänkte ni då, hur kändes det? Såg ni om det på TV? Läste ni om det? Berätta!

4. Ett par dagar senare, på fredagen, var det minneshögtid i Stadshuset, med 1300 gäster. Såg ni det på TV, eller kanske läste ni om det? Kommer ni ihåg något särskilt? Berätta hur tankarna gick!

5. En vecka därpå, den 25:e september, släpptes 35-åringen och den så kallade 24-åringen greps och anhölls, på sannolika skäl misstänkt för mordet på Anna Lindh. Vad tänkte ni om det? Berätta! Hur höll ni er informerade? (TV/radio/Internet/morgontidningar/kvällspress/annat sätt)
6. Under den här tiden efter mordet; är det några särskilda frågor eller teman ni har diskuterat med andra eller funderat över? Tror ni att mordet har påverkat er på något sätt? Upplever ni att händelsen har påverkat andra människor, familjemedlemmar, arbetskamrater, människor som ni har träffat?

MEDIERNA

7. Vad säger ni om rapporteringen i medierna om mordet på Anna Lindh?
  - TV/radio/Internet/morgontidningar/kvällspress?
  - Har era åsikter om medierna förändrats över tid?
  - Har ert förtroende förändrats?

ANDRA VÅLDSDÅD

8. Nu har vi talat om Anna Lindh. Den 5-åriga flickan i Arvika knivmördades samma dag som Anna Lindh dog.

- Vad kommer ni ihåg av den här händelsen?
  - Hur fick ni information om denna händelse?
  - TV/radio/Internet/morgontidningar/kvällspress
  - Vad tänkte ni om knivmordet?
  - Pratade ni med andra om det inträffade? När? Hur var det?
  - Hur reagerade andra människor i er omgivning?
  - Har den här händelsen påverkat er på något sätt?
  - Tror ni att händelsen har påverkat andra?
9. I slutet av maj i år hände något i Åkeshov, väster om Stockholm. Är det någon som kommer ihåg vad som hände? Vid tunnelbanan i Åkeshov, i västra Stockholm, slog en psykiskt labil 32-åring ihjäl en 71-årig man och skadade flera personer allvarligt. Mannen hade besökt ett beroendecentrum i Bromma för att träffa läkare, men där fanns inga akuttider.
    - Vilken var er reaktion?
    - Är det något särskilt ni tänker på eller upprärs över?
    - Har ni pratat med andra om den här händelsen? Om vad? Hur tror ni att folk reagerar?

10. I Gamla stan, Stockholm, också i slutet av maj, skedde en annan allvarlig händelse. Vet ni vad jag syftar på? En 50-årig man körde ihjäl två personer och skadade 16. Den här 50-åringen hade tidigare sökt hjälp för psykiska problem. Han har också sagt att någon utanför bilen styrde den in i folkmassan.

- Vilken var/är er reaktion på detta?
- Är det något särskilt ni tänker på eller upprörs över?
- Har ni pratat med andra om den här händelsen? Om vad? Hur tror ni att folk reagerar?

12. Ställ följande frågor om synpunkterna inte har kommit fram tidigare:

Om ni tänker på de här fyra fallen som vi har samtalat om:

- Har de påverkat er syn på samhället? Vi kan börja med Anna Lindh. Och Arvikaflickan? Åkeshov? Gamla stan?
- Tror ni att andras syn på samhället har förändrats till följd av händelserna?
- Har de på något sätt påverkat: er oro/trygghet i den egna vardagen? ert vardagsbeteende? andras oro/trygghet/vardagsbeteende?
- Om jag säger svenskt rättssamhälle; vad tänker ni då?

- Är det några särskilda myndigheter ni tänker på? Kanske politiker?
- Har ni tagit del av debatten om svensk psykiatri och psykvård? Hur?
- Vad tänker ni om psykvården?

13. Vad tycker ni om den här intervjun? Vad var bra? Vad var dåligt? Frågorna, var de bra? Är det något ämne vi särskilt har missat?

Bilaga 2.

ÖREBRO UNIVERSITET

Intervjuer om den senaste tidens våldsdåd

För en tid sedan mördades utrikesminister Anna Lindh. Reaktionen i samhället har varit omfattande, med tusentals kondoleansbrev, och ett stort medieupplåst. Samma dag som Anna Lindh avled inträffade ett annat knivöverfall – denna gång i Arvika, då flickan Sabina mördades. Från tidigare tillfällen förra året smogs många av oss även andras våldshandlingar. I maj var det mannen med järnspettet i Åkershöv, då en äldre man dog och flera skadades. I Gamla stan några dagar senare kördes en bil rakt in i folkvagnen, och två människor dödades.

Örebro universitet genomsör en studie på uppdrag av Krisberedskapsmyndigheten.

Denna studie belyser olika medborgares reaktioner och tankar kring den senaste tidens våldsdåd. Målsättningen är att förbättra kunskaperna om krishantering och kriskommunikation i samhället.

Vi kommer att intervjua män och kvinnor i olika åldrar och med olika bakgrund och erfarenheter. Intervjuerna genomförs i små grupper om fyra personer åt gången och de äger rum på tider och platser som passar deltagarna. Intervjuerna beräknas ta ca en och en halv till två timmar.

Vi hoppas att ni kan vidareförmädlia vår förfrågan och samla en grupp med kvinnor och en grupp med män med anknytning till er förening eller ert verksamhetsområde. Vi vill helst intervjua kvinnor och män var för sig. Vi kommer att ta kontakt per telefon inom den närmaste tiden för att diskutera intervjuomöjligheterna. Ni får gärna också höra av er till oss om ni har några frågor eller upplysningar.

Med vänliga hälsningar

Joel Rasmussen,
forskningsassistent, Örebro Universitet
tel 019/301402 el 0701729854
joel.rasmussen@mal.oru.se

Birgitta Höjer, professor
MTM, Örebro Universitet
tel 019/301127 el 301143
birgitta.hojer@hsm.oru.se

KBM:S TEMASERIE

- 2005:10 Medborgare om våldsdåd
Reaktioner efter mordet på Anna Lindh och andra dåd
- 2005:9 Samverkan i organisation eller nätverk?
Fallen elektroniska affärer och elberedskap
- 2005:8 Mind the gap!
Hur bygger vi broar mellan stat och näringsliv i arbetet med krisberedskap?
- 2005:7 Hot på agendan
En analys av nyhetsförmedling om risker och kriser
- 2005:6 Samverkan mellan offentlig sektor och näringslivet vid krishantering
En studie av kriser i Sverige 1993–2003
- 2005:5 Förtroendekriser
Kommunikationsstrategier före, under och efter
- 2005:4 Efter flodvågskatastrofen
Svenska folkets åsikter om och förtroende för myndigheter, medier och politiker
- 2005:3 Propagandakriget i backspegeln
En studie av påverkansförsök och svenska nyhetsmedier
- 2005:2 Allmänheten medverkar vid övningar
Erfarenheter från Övning Havsörn
- 2005:1 Beredskap mot skadlig kod
En kartläggning av IT- och informationssäkerheten inom större myndigheter och statliga bolag i Sverige med fördjupad analys av skadlig kod
- 2004:6 Hot- och riskrapport 2004
Gränsöverskridande sårbarheter
- 2004:5 "We're a peaceful nation"
Krigsretorik efter 11 september
- 2004:4 Ministermordet
En studie om myndigheternas kommunikation vid attentatet mot Anna Lindh
- 2004:3 Säkerhet och beredskap i Europeiska unionen
- 2004:2 Stereotyper i vardagen
Bilder av "de främmande"
- 2004:1 Krisjournalistik eller journalistik i kris?
En forskningsöversikt om medier, risker och kriser
- 2003:6 Demokratin och mordet på Anna Lindh

SPECIAL FEATURE

- 2004:5 "We're a peaceful nation"
War Rhetoric after September 11

Medborgare om våldsdåd

REAKTIONER EFTER MORDET PÅ ANNA LINDH OCH ANDRA DÅD

Mordet på utrikesminister Anna Lindh i september 2003 chockade och berörde hela landet och likaså många i vår omvärld. Under samma år inträffade också andra våldsdåd som gav eko i medierna och där förövarna provocerat angrep oskyldiga människor i offentliga miljöer. I rapporten presenteras en djupstudie av hur medborgare med olika bakgrund och erfarenheter reagerat på och uppfattat dessa våldshändelser. Mordet på utrikesministern står som det mest uppmärksammade fallet i centrum.

OM FÖRFATTARNA

Birgitta Höijer är professor i medie- och kommunikationsvetenskap vid Örebro universitet. Hon har tidigare inom krisområdet bland annat skrivit eller medverkat i "Medier, oro och medborgarskap" (1997), "Kosovokonflikten, medierna och medlidandet" (2002), utgivna av Styrelsen för psykologiskt försvar, och antologin "Risker, kommunikation och medier" (Lund: Studentlitteratur, 2000).

Joel Rasmussen är doktorand i medie- och kommunikationsvetenskap vid Örebro universitet och arbetar med avhandlingen "Kommunikations- och tolkningsperspektiv på olyckor och erfarenhetsåterföring". Han har också studerat mediebildens av psykisk sjukdom och psykiatri i samband med våldsdåd (RSMH, 2005).

Krisberedskapsmyndigheten

Box 599
101 31 Stockholm

Tel 08-593 710 00
Fax 08-593 710 01

kbm@krisberedskaps
myndigheten.se

www.krisberedskaps
myndigheten.se

ISSN 1652-2915
ISBN 91-85053-88-0